

واتساب سازی

واتاسازی

چند لیگنینه‌وهیه کی سیمانتیکی و پراگماتیکیه

پ.ی.د. عبدالواحد مشیر زمینی

دهزگای توپزینه‌وه و بلاوکردنه‌وهی موکریانی

واتاسلزی

چهند لیکرئینه‌وه‌یه‌کی سهمانتکی و پراگماتیکیه

• نویسه‌په‌ر: پ.ی.د.د. عابدولواحد مشیر نزه‌په‌ی

• نه‌خه‌سه‌سازن تاوه‌وه: گوران جه‌مال رواندزی

• به‌رگ: لاسر مامزاده

• ژماره‌ی سپارتن: ۹۴۱

• نرخ: ۲۰۰۰ دینار

• چاپی په‌کام: ۲۰۰۹

• دیران: ۵۰۰ دله

• چاپخانه: چاپخانه‌ی خانی (مه‌ریان)

زه‌په‌یه‌ی کتیب (۴۱۵)

هه‌موو مالئگی بۆ دهزگای موکریانی پلارزله‌وه

مالپه‌ر: www.mukiryani.com

نیمه‌یل: info@mukiryani.com

زاراوه ینوسته کان:

کوردی	ئینگلیزی
ناخاوتن	Conversation
ناستی ژئیره وه	Deep structure
ناستی سه ره وه	Surface structure
ناوازی رسته	Intonation
ئیدیه م	Idiom
بنیات نانه وه	Restructure
توانست	competence
پاشخان	Back round
به یوه نندی چه مکی	Sense relation
پروژه سازدان	Projection-Rules
پیش گریانه	Presupposition
پینکھاتی ناخاوتن	Conversation Structure
پینکھاتی سینتاکسی	Syntactic Structures
پینکھینه ری پۆلی	Categorical Component
پینوه نندی (گونجان)	Relevance
جووته گوتن	Adjacency pairs

Hyponymy	دایریشین
Semantic unit	دانه‌ی واتایی
Expressive	ده‌پرین
Contradiction	ده‌پرینه‌دژده‌کان
Implicature	ده‌رکه‌وته‌کان
Entry	ده‌روازه
Text	ده‌ق
Contexts	ده‌روبه‌ر
Context of situation	ده‌روبه‌ری بار
Emotional Context	ده‌روبه‌ری ده‌روونی
Context of Culture	ده‌روبه‌ری روشنیبری
Linguistic Context	ده‌روبه‌ری زمانی
Converse ness	دژواتای بیچه‌وانه
Sautology	دووباره‌کردنه‌ودی هه‌مان واتا
Conversation structure	رژنانی ناخاوتن
Analysis	رافه‌کردن
Sociological Linguistics	زمانه‌وانی کۆمه‌لایه‌تی
Overstate	زیاده‌رژیی
Meaning fullness	سوودمه‌ندی

Connotative Meaning	بیمبری واتایی
Generative Semantics	سیمانتیکی بهرجه مهینان
Semantic differentiation	جیاکه رده وی سیمانتیکی
Conversation analysis	شیکردنه وی ناخارتن
Manner	شیواز
Quality	چونیه تی
Pragmatic Competence	چالاکمی
Concept	چه مک
Quantity	چه ندیتی
Transferee	گواستنه وه
Utterance	گوتن
Affix	گیره ک
Lexicon	فهره ننگ
Polysemy	فره واتا
Selection restrictions	کوتی هه لاوزیر کردن
Speech acts	کرده قه بیه کان
Deviation	لادان
Ambiguity	لینلی
Intension	مه بهت

Turn-taking	نوبه گرتن
Redundancy	ناوه خنکردن
Content	ناوه پرژک
distinguishers	نیشانه جیا که رده
Grammatical marker	نیشانه‌ی ریژمانی
Semantic marker	نیشانه‌ی سیمانتیکی
Deixis	نیشانکاره کان
Homophone	هاویژ
Metaphor	هاوه لواتا (میتافور)
Synonymy	هاوواتا
Collocation meaning	واتای هاوریته‌ی
Cover word	و شه داپوشه ر
Transformational rules	یاساکانی گوینزانه‌وه

هینما سیمانتیکیه کان:

{ } که وان‌هی نیشانه ریژمانیه کان.

< > که وان‌هی نیشانه سیمانتیکیه کان.

[] که وان‌هی نیشانه جیا که رده‌وه کان.

? نیشانه‌ی رسته‌ی ناویژه

ناوهرۆك

لاپېره	بابهت
۱۵	پیشه کی
	باسی به کهم: واتا له یتوان سیمانتیک و پراگماتیکدا
۱۹	سهر دتا
۱۹	۱- ناسته کانی واتا
۲۰	۲- بنه ماکانی واتا
۲۲	۳- نواندنی هیتما
۲۴	۴- واتا و دهوروبهر
۲۸	۵- واتای روون و واتای شاراوه
۳۰	۶- خویندنه ودی هیتما و میتشک
۳۱	۷- یاسا و بنه ما
۳۲	۸- واتای گرمانه و راسته قینه
۳۳	۹- نیشانکار و نیشانه کراو
۳۴	۱۰- جیاوازی واتای سیمانتیک و پراگماتیک
۳۵	نه خجام
۳۷	پهراویزه کانی باسی به کهم

باسی دووہ: واتای رستہ لہ دیدی کاتز و فؤدہوہ

- ۴۱ سمرہ تا
تہوہری یہ کمم
- ۴۱ ۱- واتای رستہ
- ۴۲ ۲- پھیوہندی نیتوان رستہ و واتا
- ۴۳ ۳- نمرکی واتای رستہ
تہوہری دووہم
- ۴۸ ۱- واتای رستہ لہ دیدی کاتز و فؤدہوہ
- ۵۰ ۲- بنہما تیؤریہ کانی کاتز و فؤدہر
- ۶۱ ۳- شیکرنہوہیہ کی پراکتیکی واتای رستہ
- ۶۶ نہ نجام
- ۶۷ پھاوئیزہ کانی باسی دووہم
- باسی سیتیم: واتای ہاورتیتہی لہ ہواری راگہیاندننا**
- ۷۱ سمرہ تا
تہوہری یہ کمم: لایہنی تیؤری
- ۷۱ ۱- پھیوہندی شوینی
- ۷۳ ۲- واتای ہاورتیتہی
- ۷۴ ۳- کؤتی ہاورتیتہی
- ۷۵ ۴- واتای ہاورتیتہی و نانا سایی واتا

تموه‌دی دووهم: لایه‌نی پراکتیکی

- ۷۷ واتای هاوریه‌تی له بواری راگه‌یاندندا
- ۷۷ ۱. پیاده‌کردنی واتای هاوریه‌تی له بواری راگه‌یاندندا
- ۷۸ ۲. پیاده‌نه‌کردنی واتای هاوریه‌تی له بواری راگه‌یاندندا
- ۸۰ نه‌نجام
- ۸۱ په‌راویزه‌کانی باسی سینه‌م
- باسی چواره‌م: واتای ره‌نگدانه‌وه له زمانی کوردیدا**
- ۸۵ سه‌ره‌تا
- ۸۵ ۱- چه‌مکی واتا
- ۸۶ ۲- جوژه‌کانی واتا
- ۸۹ ۳- لیل واتایی وشه
- ۹۰ ۴- واتای ره‌نگدانه‌وه
- ۹۲ ۵- سه‌رچاوه‌ی واتای ره‌نگدانه‌وه
- ۹۴ نه‌نجام
- ۹۴ په‌راویزه‌کانی باسی چواره‌م
- باسی پینجه‌م: دژواتا و جوژه‌کانی له زمانی کوردیدا**
- ۹۷ ۱- دژواتا
- ۹۷ ۲- جوژه‌کانی دژواتا له زمانی کوردیدا
- أ- به‌رامبیری
- ب- پینچه‌وانه

ج- تمواوکهری

د- یهک وشهیی

۱۰۳ نهنجام

۱۰۴ پهراویزه کانی باسی پینجهم

باسی ششم : هاوواتا له نیتوان بوون و نهبووننا

۱۰۷ سهرهتا

۱۰۷ ۱- شتوه کانی هاوواتا

۱۰۸ ۲- هاوواتا به پیتی به شه کانی ناخاوتن

۱۱۰ ۳- هاوواتا له نیتوان بوون و نهبووننا

۱۱۳ ۴- پیناسه ی هاوواتا

۱۱۴ ۵- سمرچاوه ی دورستبوونی هاوواتا

۱۱۵ ۶- جوړه کانی هاوواتا

۱۱۷ نهنجام

۱۱۸ پهراویزه کانی به شی ششم.

باسی ههلمتم : ریژگرتن له دینی پراگماتیکنا

تموده ی یه کم

۱۲۱ ۱- زمان و نمتنؤگرافیا

۱۲۲ ۲- زمان و دک دیارده یه کی کؤمه لایه تی

۱۲۳ ۳- کاریگه ری کؤمه لگا له سر تا ک

۱۲۴ ۴- شتوازی زمانی قسه کردن

تموه‌دهی دووهم

- ۱۲۵ - ۱- ریز له کهلتووری کورده‌واریدا
۱۲۷ - ۲- ریزگرتن له دیدی پراگماتیکدا
۱۲۷ . ۱- ریزگرتن له روانگی کردهی قه‌بیهوه
۱۲۸ . ۲- ریزگرتن له دیدی نیشانکاره‌کانموه
۱۲۹ . ۳- ریزگرتن له دیدی دهرکه‌وته‌کانموه
۱۳۰ . ۴- ریزگرتن له دیدی رۆزانی ناخاوتنموه

۱۳۱ نه‌نجام

۱۳۲ په‌راویزه‌کانی باسی هه‌فته‌م

باسی هه‌شتم: لادانی واتایی له زمانی شیعردا

۱۳۵ سه‌ره‌تا

تموه‌دهی یه‌که‌م

- ۱۳۶ - ۱- زمان و داهینان
۱۳۷ - ۲- زمانی شیعر
۱۳۹ - ۳- واتای فمه‌ه‌نگی و واتای مه‌به‌ست
۱۴۰ - ۴- توانست و چالاکی له زماندا
۱۴۱ - ۵- به‌ماکانی هاریکاری لای گرایس
تموه‌دهی دووهم: لادانی واتایی له زمانی شیعر
۱۴۲ - ۱- لادانی واتایی
۱۴۴ - ۲- لادانی واتایی له زمانی شیعر

- ۱۴۴ .۱ لادان له چهنديتي
- ۱۴۴ .۲ لادان له چوڼيه تي
- ۱۴۶ .۳ لادان له گونجان
- ۱۴۷ .۴ لادان له شيواز
- ۱۴۸ نه نجام
- ۱۴۸ پمراويزه کاني باسي هه شتم
- ۱۵۰ سرچاوه کان

پیشگامی:

همر له سرددهمی نهفلاتوون و نمرستووه دوو ناست بو زمان جیاکرا بووه (دهنگ و واتا)، بهلام تا ماوهکی زور واتا فراموش کرابوو، لینی نهده کولترا بوه، چونکه په یو بندی به جیهانی دهره هه بوو، بهر ای نهمان زمانه وان تنها بهر بیر ساره له نیوان (بیر) و (هیما)، بهلام تمن ده کموتته دهره دی کابیهی زمانه وان و ده چیتته ناو فلسفه و مهنتق و دهره و ناسی .. هتد هر یویش پیشتر هه موو هه ولینکی زمانه وان کان بو شیکردنه وهی لایه نی روخار بوو بی گوئدانه واتا، بهلام لایه نگرانی قوتا بمانی ریزمانی گواستنوهی وه: چومکی و فلموز... هتد دهریان خست، که واتا کاریگه ریه کی زوری همیه به سر پینکهای رستمازی.

لینکولینموه کانی واتا سازی لای روژتا و ایه کان له نیوهی دووه می سدهی نوزده هم و سره تای سدهی بیستم دهر کموت . وشمی سیمانتیک سره دتا له لای زمانه وان فرهنسی (میشیل بریل - Michel Breal) به کارهات له سالی ۱۸۸۳ که وشمی (سیما - Sema) یان نیشانهی یونانی داتا شراوه دواتریش سالی ۱۸۹۴ باسینک بو کومه لهی زمانه وانانی نه امریکایی پیشکش کرا له ژیر سر دیری (واتا پیچه وان کان) له هر دوو حالتدا وشکه تنها ناماژ نه بوو بز واتا، به لکو بو میژووی واتا بوو. نموه بوو له سالی ۱۹۰۰ به زمانی نینگلیزی پهرتو و کینک دهرچوو له ژیر ناوی (سیمانتیکس)، لینکولینموه له زانستی واتا پیش نهم میژووش به سی سال دانه ره سه نه که به زمانی فرهنسی دهرچوو بوو. نهم پهرتو که تیایدا روون کراوه که به شیره کی سره کی تاییهت نیبه به گزانی واتا له لایه نی میژووی بوه، بهلام وشمی سیمانتیک بو ماوهیک بلاو نمبوه. نه مه بوو سالی ۱۹۲۳ پهرتو و کینک دهرچوو له ژیر ناوی (واتای واتا - *The Meaning of the Meaning*) که دانره کهی (نوگدن و ریچاردس *Ogden & Richards*) بوون. هر چه نده نهم کتیه ناری وشمی سیمانتیکی تیادا نه هاتوه، بهلام کتیه که باس له کیشهی واتا دهکات له زمانه سره تاییه کاند. دواي نه مه لینکولینموه له یاردها پهری سهد تا

وای لیهات بوو به‌یه کیتکه له لقه گرنهگه سمره‌کیه‌کانی زمان . لیکۆلینه‌وه له بواری وانا‌سازی پهری سەند تا نه‌وکاته‌ی ناستیکی تری واتا ده‌رک‌هوت که نه‌ویش پراگماتیکه به‌مه‌ش نه‌رکی سیمانتیک کم بۆوه .

زاراوه‌ی پراگماتیک بۆ به‌که‌عجار له سالی ۱۹۳۸ له لایهن چارلزس مۆزیس، له کتیبه‌که‌یدا به ناوی هیمالۆجی *Semiotics* به‌کارهاتوه، که زمانه‌وانی ده‌کاته‌سی به‌ش: (رسته‌سازی و وانا‌سازی و پراگماتیک) که بریتیه‌ له: (په‌یوه‌ندی واتا به‌ دورویه‌ره‌وه و لیکۆلینه‌وه‌ی ده‌روون و کۆمه‌لێش ده‌بنه به‌شیک تیییدا).

سهرتا پراگماتیک له ولاتمه‌یه‌که‌گرتوه‌کانی نه‌هریکا وه‌ک مه‌زه‌میتکی فه‌لسه‌فی پهری سەند. دواتریش وه‌ک بواریکی گرنهگی زمانه‌وانی ده‌رک‌هوت گرنهگی به‌ زمان ده‌دات له کاتی به‌کار هینسانی ده‌ماوده‌میدا، و له‌و بنه‌مایانه‌ش ده‌کۆلێته‌وه که کاریگه‌ری له‌سهر زمان هه‌یه و له‌گه‌ل کۆمه‌لگا کار لیک ده‌که‌ن.

نهم زانسته به‌شیکی زۆر که‌می له ناو لیکۆلینه‌وه زانستیه‌کانی زمان بۆ تهرخان کراوه، ته‌نها له‌م سالانه‌ی دوایدا گرنهگی یه‌ درا کاتیک هه‌ندی کیشه سه‌ریه‌له‌دا که رسته‌سازی و وانا‌سازی نه‌یان توانی چاره‌ی بکه‌ن، ته‌نهاش به‌وه چاره ده‌کرا که دورویه‌ر له به‌ر چاو بگه‌یریت.

نهم په‌رتووکه چه‌ند باسیکی زانستی له خۆوه ده‌گرت له سنووری سیمانتیک و پراگماتیکدا به‌و هیوایه‌ی زیاتر خۆینه‌رانی نازیز سوودی لیبیسن و که‌لینیک له کتیبخانه‌ی کوردیدا پر بکاته‌وه و بیته‌هایه‌ی ناساندنی ناستی واتا به‌ خۆینه‌ران.

باسی یه کم
واتا له نیوان سیمانیتک و پراگماتیکدا

صورتها:

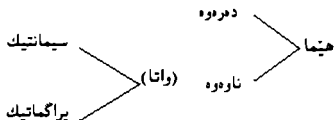
واتای سیمانتیکی و پراگماتیکی دوو ناستی واتان و تماواکهری یه کترین و پمیرهندیان به تیگه‌یشتن و لیکدانموه و کردنه‌وهی هیماوه همیه، نم هاوبه‌شیانه نموه ناگه‌یمنی که نم دوو ناسته یه‌کبن، به‌لکو جیاوازیه‌کی زور همیه له نیوان نم دوو ناستی واتادا همیه، هم‌یه‌که‌یان له روانگه و گوشه‌یه‌کموه دهروانیتسه واتا و نمو کیشانه‌ی سیمانتیک چاره‌سریان ناکات پراگماتیک چاره‌سریان ده‌کات و لیکدانموه‌ی گونجاو بو تموموزه واتایه‌کانی سیمانتیک ده‌دووزیتسه‌وه.

تا نیستا لیکدانموه‌یه‌کی سره‌خو و ورد بو جیاکردنه‌وهی نم دوو ناستی واتا نه‌کراوه بو‌یه نیمه‌ش همولده‌ده‌ین له دووتویی نم باسه‌دا (واتا له نیوان سیمانتیک و پراگماتیکنا) نم دوو ناسته لمیه‌ک جیا بکه‌ینم‌وه، خاله ناوکو و جیاوازه‌کان بجه‌ینم‌وو، له ژیر روشنایی ریبازی نمرکی شیکاری به‌راورد.

۱. ناسته‌کانی واتا

بو‌یه‌که‌نچار له سالی (۱۹۳۸) (چارلز سوزیس)، له کتیبه‌کمی دا به ناوی هینمالوجی ((Semiotics زمانه‌وانی کردبووه سی ناست: (سینتاکس و سیمانتیک و پراگماتیک):

۱. (سینتاکس) پمیره‌ندی هیمایه له‌گه‌ل هیما.
 ۲. (سیمانتیک) پمیره‌ندی هیمایه له‌گه‌ل تمن له ده‌روه‌دا.
 ۳. (پراگماتیک) پمیره‌ندی هیمایه به به‌کاره‌ینم^(۱).
- نم‌وهی پمیره‌ندی به ناستی واتاوه هم‌ییت هه‌ردوو ناستی (سیمانتیک و پراگماتیک)ه، که تاییه‌تن به لیکدانموه‌ی رووی ناوه‌وهی هیما:

(کارناب) دواى سائیک له دابهشکرده کەى هیتما لای (مۆریس) (پراگماتیک) ی وا لیکدایموه که بوارتیکی لیکولینه ویه و ره چاری چالاکى مرؤژ ده کات کاتی که قسه ده کات یان گوتی له هیتمایه کی زمانى ده بیته له گهژ نمو ده ورو بمردی که گوتنه کەى تیا نه نجام ده دریت. به معش پراگماتیک ده بیته په یوه ندى نیوان زمان و ده ورو بمر.

(أ.ج. سیپ) بموه سیماتیک و پراگماتیک له یک جیاده کاتموه که:

سیماتیک: به ستموهی هیتمایه به شته گانی ده ورو بمری.

پراگماتیک: په یوه ندى نیوان هیتماو به کارهینمره کەى .

جا لیرده نه گهر په یوه ندى نیوان نم دوو بواره ی وانا له گۆشه نیگای په یوه ندى به تیگه یشت و مه به ستمی قسه که ران بیته نموا په یوه ندى نیوانیان تمواو کەری ده بیته، چونکه هیچ به کینکیان بیته نمویتر ناتوانیت بیته سمر چاره ی وانا.

۲. بنه ماگتی وانا

وانا لیکدانموهی دپوی ناوه وى هیتمایه و نمو کۆمه له وینه هۆشه کی میه که به وشه یان گوتن ده نو تیریت^(۱) و بنه ماگانی به پیى جۆره گانی ده گۆریت:

واتای سیماتیکى له سمر دوو بنه ما به نده:

۱. هیتما: زنجیره ده نگینکی ریک خراوه و وشه پینکدیتى.

۲. دیارده: شتی ده موه که تمن و شت و رووداو و کس ده گرتتموه.

سیماتیک خەریکی لیکدانموهی واتایه له چوار چۆه ی په یوه ندى هیتما به تهنه که و نایا په یوه ندى کی راستموخۆ بیان ناراسته وخۆ له ریگای (بیر) هوه به یه کەوه

دهبسترینمودو سروشتی شته‌کمی که له‌ناو می‌شکدا بهرام‌بهری ده‌وستیت
کیشه‌یه‌کمی تره بز سیماتیک نایا (وینه، چه‌مک، بزچوون)ه.
که‌واته سیماتیک لیکدانه‌وی هیمایه له چوارچییتوی واتا باره‌کمی له ناو
کۆمه‌ن.

واتای پراگماتیکی لیکدانه‌وی گوتنه له روانگی به‌کاره‌ینسری هیماکه و
له‌سر چوار بنه‌ما بنده: (قه‌کمر، گوینگر، بابه‌ت، ده‌وروسمر) که هه‌ریه‌ک له
بنه‌ماکان گۆرانی به‌سریت نه‌وا واتاکه‌شی ده‌گۆرتیت^(۳).

۱. قسه‌کمر

نه‌و که‌سه‌یه که په‌یامه‌که به‌مه‌بستیک و له بارودۆخ و کات و شوینیکدا
به‌ره‌چاوکردنی یاسا ریزمانی و واتایه‌کان ده‌نیریت، که به‌زۆری له‌سر بنه‌مای گریمانه
بنیات ده‌نیرت..

۲. گوینگر

نه‌و که‌سه‌یه که په‌یامه‌که وه‌رده‌گرتیت، له می‌شکیدا شیپانده‌کاته‌وه، کاتیکیش
سه‌رکه‌وتوو ده‌بیت نه‌گه‌ر ناگای له بارودۆخه‌که بیت و له مه‌بستی (قه‌کمر)
بگات.

۳. پابه‌ت

نه‌و بیریه که (نیره‌ر) دروستی ده‌کات، پاشان وه‌ری ده‌گیرتته‌سه‌ر هیمایه‌کی
گرنجاو، تا به‌رام‌بهرده‌کی تیببگات.

۴. ده‌وروسمر

هه‌موو نه‌و شتانه ده‌گیرتته‌وه که کاریگریمان له‌سر ناخواتن هه‌یه^(۴). قه‌کمر
کاتی قه‌یه‌ک ده‌کات نه‌و قه‌کردنه به‌ ده‌وروسمر و بارودۆختکی تایبعت
به‌ستراوه‌توو و کاریگریمان له‌سر واتای پراگماتیکیدا هه‌یه.

۳- لوالطی هیما:

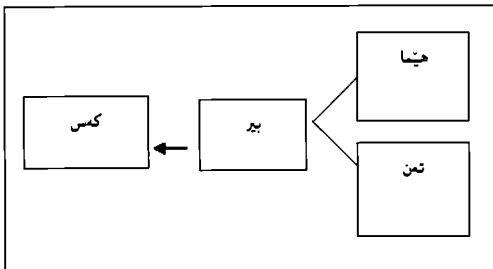
هیما چند دهنگیکه شتیک دهنوتنی، که خزبان نین و سرؤؤ به نارهزوی خوی هیما بز شتیک داده نیت، تاکو ژسانی روزانهی ریکبخات و کهسه کان له به کتر بگمن^(۴).

هیما له سیمانتیکدا پیوهندییه هیمه له گهل دنیای دهره ودا. گوتادریته نهوی نایا هیماکه له چ کهستیکوه بز چ کهستیک به کارهاتوره به چ مه بهستیک به کارهاتوره، به لکو بمو واتایه به کاردیت که ریکهوتنی خهلکی له سره. (هیما) بهرامبر به (تمن، رووداو، شت، کمس) دوهوستیت، له ریگای پیوهندییه کی ناراستموخوی له گهل (بیر) دا وهک:

به مهش لیکدانمهوی سیمانتیک دهیتسه لیکدانمهوی هیما زمانیه کان له چوارچیتوی واتا ناسایی و بلاوه کهی له ناو کۆمهل.

هیما له ناستی پراگماتیکدا پیوهندییه کی چوار قۆلی دروست ده کات له نیوان (هیما، تمن، بیر، کمس) به مهش لیکدانمهوی واتایی له روانگی (کمس) هوه دهیت پیوهندییه ناساییه کهی که له نیوان (هیما) و (تمن) هیمه ده پچرت لیکدانمهوه که به پینی (قه کمر، گونگر، دهوروبر) ^(۱) ده گۆزیت، کمواته هیما لهم ناسته دا واتایه کی جینگری نیبه و له گۆراندایه.

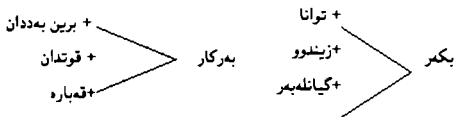

بمستنموی هینا به دهوروبیرهوه له وانا سیمانتیکیه کی نامانپچرتینی، به لکو هینا سیمانتیکیه که ده مانگه یه نته مه بهست و چونکه وانا راسته قینه که ی له پال شادراوه تموه له ریگای بمستنموی وانا به دهوروبیرهوه ده یگه نی بویه ده توانین بلین واتای وشه بریتیه له ژماره ی به کارهینانه گانی^(۷).

بۆ نمونه وشه ی (خوارد) له م رستانه ی خواره وه واتاکه ی گزواره:

- سه هه ند نانه که ی خوارد (نان خواردن).
- سه هه ند سویندی خوارد (سویند خواردن).
- سه هه ند غه می خوارد (غه خواردن).
- سه هه ند رۆژووه که ی خوارد (به رۆژو نه بوون).
- سه هه ند پاره که ی خوارد (پاره خمر جکردن).
- سه هه ند جگه ره که ی خوارد (جگه ره کیشان).

وشه ی (خوارد) له هه ره به که له م به کارهینانه ی خواره وه واتاکه ی جیاوازه، چونکه بهرکاره که گۆردراوه، بویه هینا له م بهواره دا له روانگه ی به کارهینمه ره که ی لینکه ده رتته وه نه وانا بلازه که ی که کارنکی تپه به ره دووهاو به می دهوی (بکمر) و(بهرکار).

هیما له بواری پراگماتیکدا همدوو جۆره کەمی دەگریتسهوه، هیماى زمانى و نازمانى چونکه زۆر جار هیما نازمانیه کان و اتا سیماتیکیه کان پینچموانه دهکهنهوه، ههروهک (دافید ابروکومبى) ده لیت: نیتسه به هه موو نهنامانى له شان قسه دهکسین^(۸)، بۆ نمونه کاتى به (چاوتروکاندن) بیکهوه و به ناماده بوونى کچه که و چه ند کهسانیکتر و به بیتاگایى کچه که پى بلتى:

• زۆر جوانى!

نهمه و اتاکه می پینچموانه دهکاتهوه و ده بیهته توانج بۆى و نه گهر ناگاشى لیتیت نهما تووره ده بیت.

4- وانا و دهووبهر

دهووبهر چه مکتبى فراوانه هه موو نهو شتانه ده گریتسهوه که کارى گهریان لسه ر زمان هه می له نیتاو رابردوو، له هه ر دهووبهر تکنا بیت نهما جۆره و اتایه ک ده دات، دهووبهر گرنگیه کی زۆرى هه می بۆ لیکدانه وهى و اتا ههروهک (لاپنز) ده لیت: نهو دهووبهر م بدى که وشه که می تیدا به کارهاتوه و اتاکه ت دهه مى^(۹) دهووبهر تاکه رینگایه و اتای فرهنگى و اتای مه به ستمان بۆ روونده کاتهوه^(۱۰)، به لام له ناستى سیماتیکدا دهووبهر پشتگوى ده خریت، هه ربۆیهش و اتای سیماتیکى ته مووسرى لیده کهووتسهوه، و (چۆمکى) پش به کم کس بوو ده بگوت رسته بۆ نه وهى به که لکی لیکۆلینه وه بیت، ده بیت بکریتسه شتىکى نمونه یى و له دهووبهر بکریتسه وه، چونکه

به‌منته‌وی وشه به ده‌روبر چه‌ندین واتای جیاوازی لیده‌کموتسه‌وه^(۱۱). که له
فره‌نگدا نیه‌تی.

ده‌روبر خالیکی گرنگی جیاکه‌روهیه له نیوان سیماتیک و پراگماتیکدا واتای
پراگماتیکش برتییه له (واتای سیماتیکی + ده‌روبر) جا نه‌گه‌ر واتای
سیماتیکی به ده‌روبر بیه‌ستنه‌وه نه‌و کاته واتای وشه کۆتایی نایی، بۆ نه‌ونه
ناتوانین بلین همردوو وشه‌ی (باش) و (خراب) هاوواتان له فره‌نگدا کاتی له
ده‌روبردا هه‌مان واتا بدات:

• لیدانیکی باش ی لیدا

• لیدانیکی خراب ی لیدا^(۱۲).

ده‌روبر له سی خال له‌نگه‌ر ده‌گری:

۱. کلتور:

که پمپوه‌ندی نیوان قسه‌که‌ران ده‌گریته‌وه له بیروباوهر و همت و ره‌وشت و خو
و..... هتد که یارمه‌تیده‌ر ده‌بیت بۆ تیگه‌بیشنی رسته‌یه‌کی وه‌ک:
• نه‌و هه‌تیوه ناصه‌رده همر نه‌هات.

لیته‌دا به‌شداربووان ده‌زانن قسه‌که‌ر مه‌به‌ستی کییه و تییده‌گه‌ن، به‌لام کمینکیر
تیناگات.

۲. ده‌روبره‌ی بار:

نه‌و بارو‌دۆخه ده‌گریته‌وه که قسه‌کی تیدا ده‌گریته‌وه نه‌و نیشانانه‌ش لیکه‌ده‌داته‌وه
که واتاکه‌ی روونده‌کاته‌وه، بۆ نه‌ونه:
• به‌یانیت باش.

وا باوه له ناو کۆسه‌ل که سلاو بیت، به‌لام زۆر جار بۆ توانج به‌کاردیت دوا‌ی
بیتاگایه‌ک. نه‌مه‌ش چه‌ند ته‌وه‌ره‌یه‌ک ده‌گریته‌وه.

أ- شیوهی دانیشتن:

شیوهی دانیشتن کارده کاته سمر قسه کردن و همستی بمرامبر همر بویه ده بینین له دانیشتنه رامیاریه کاندا لایه نی ناکۆک لمر میزنکی بازنه می داده نیشن، و واتای نهوه ده دات که که میان له ویتر به دهسه لانتز نییه.

ب- دۆخ:

نمو باره ده گرتیموه که قسه که می تیدا ده کرتیت، بۆ نمونه کاتیک ده گوترتیت:
• چیشته که سویره.

نم رسته ده بیته ترخانندن و ناره زایی لهو که می که چیشته که می لیتاوه.
جگه له ممش هیز و ناواز و وهستان زوری می واتاگان ده گۆرن. وهک:

(۱) بمربری (به هیواشی)

(۲) بمربری (تۆ سه برت ههیه).

(۳) بمربری (به که سیک ناوی سمر بیه)

پان رسته می که وهک (هات) به پتی گۆرینی ناوازی دهنگمان همر جاردی واتایه که بعههستموه ده دات وهک:

۱. هات؟

۲. هات!

۳. هات.

وهستانیش له گۆکردن بعهه مان شیوه کار له هیتا ده کات و واتا ده گۆرتیت وهک:

۱. مالت ناوه دان. نمبی (نمبی) وهک ناوی کهس.

۲. مالت ناوه دان نمبی (نمبی) وهک نعرینی بوون.

ج- کات و شوین:

کاتی قسه کردن گرنگی زوری ههیه بۆ واتا، بۆ نمونه نه گمر له شوینتیکه سمر تاشین نووسرا بیت:

• دواى کاتزميرنکيتر ديمموه.

نموا واتاکمى ديارى ناکریت تاكو کاتى قسه کردنه که نزماندرى.
شونیش به ههمان شيوه واتا ديارده کات، بۆ نمونه:
• دوتنى له کویت بووم.

نموه ده گمیه نیت که له (شارى کویت) بووه بیان (دهوله تى کویت) بووه جا
نه گمر شونى قسه کردنه که بزاین نموا بۆمان روونده بیتموه که له کوی بووه، بۆ نمونه
با شونى قسه کردنه که (نه همه دی) بی بیت نموا ده زانین که له (شارى کویت) بووه و
نه گمر شونى قسه کردنه که ش گریمانه (عیراق) بوو نموا سه به ستى (دهوله تى کویت) ه.

د - شتى په یوه نندیدار:

نموش و رووداوانمى که په یوه نندیان به قسه کردنموه هه په واتا ده گوزرن وه:
• بالابمرز وهره.

نم رستمیه توانج ده گریتموه نه گمر کسه که بالای کورت بیت.
ه - په یوه ندى نیوان قسه کمران:

په یوه ندى نیوان قسه کمران هارکیتشه ی واتای ده گوزریت، بۆ نمونه:
• ده رگا که بکمره وه.

به پى په یوه ندى نیوان قسه کمران واتاکمى ده گوزریت. نه گمر له خاوه ن مالینک
بیت بۆ خزمه تکار دکمى نموا ده بیته (فهرماندان) و نه گمر له نیوان دوو هاوری بیت
نموا ده بیته داخوازى.

۳. په ره زمانیه گان:

له پراگماتیکدا نمو پیره و هیماپانمش لیکده دریتتموه که شتیک ده رباره ی
قسه کمر دبرده خات، وه: (لیتوقچاندن و چاو تروکاندن و له چ بارینکی ده روونیدا
ده زى و، همروه ها، بارى دم و چاوى چۆنه؟... هتد). بۆ نمونه:

نه گهر به ليو گمستينكوه به ناماده برونى كهسى دووهم به كسى سيمم
بگوتريت:

• باشه له گه لت ديم.

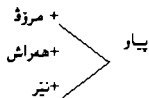
نمو واتا كه پيچمونه ده كاتمود واتاي نه چورن ده دات^(۱۳).

۵- واتاي روون و شارواه

هممو نمو رسته و گوتنانهى كه روژانه بمسر زارى خه لكه و من له دور
روانگهى واتاييموه خوى ده بينيتمود:

۱. واتاي روون (چمكى):

نمو واتايه ده گرتيموه كه له واتاي فرههنگى وشه كان و ريز كردنيانسه
ديته كايه وه، له شيوى سيماي جيا كره وه خوى ده نويني، وهك:

واتاي ريز كردنيس كه كار يگهري ريزماني ده گرتيموه، برتسيه له شونى وشه كه
له رسته^(۱۴). وهك:

• رزگار روژاي ديت.

• روژا رزگاري ديت.

نم دوو رسته يه هر چنده له ژماره ي وشه كان يه كسانن، به لام واتايان جياوازه،
چونكه ريز كردنيان جياوازه.

نه گهر وشه و رسته به مهبستي كه يانندن به كار به بنديريت، ده بي نمو واتايه به
شيره به كي راسته وخو و بي پيچ و پينا بغيرتيموو و مهبست به ناشكرايي و به ويژدان

و به ریزه‌وه ده‌بردریت، واته چی سرزاری گوتراوه هر نموش مهبسته. جا جزوی رسته‌که هر چیهک بیت. تمنها نو مهبسته ده‌گه‌مینیت که به راشکاری گوتراوه و له چوارچیه‌ی رسته‌که ده‌رناییت. بۆ نمونه:

• یارا به یه‌که‌م ده‌رچوو.

نم رسته‌یه ده‌بیت تمنها مهبست هم‌الدانییت نه‌ک توانج و پلار و... هتد

۲. وئای شارویه (کاره‌کی):

نو واتا شارویه ده‌گریتسه‌وه که له پال گوتته‌که‌دا ده‌کریت و مهبست به شارویه‌ی و ناراستم‌خۆی ده‌خرتیه‌روو و به پیتی ده‌وریه‌ر له گۆزاندایه و مهبست و گوتنی زاره‌کی یه‌کنکارنه‌وه، جا له‌بهر هر هۆیه‌ک بیت (ریزگرتن، ترس، شمرم، دلنهره‌نجانن... هتد). بۆ نمونه نافرته له ژیر کاریگری نمو باره کۆمه‌لایه‌تییه‌ی تیدا ده‌ژی هرگیز نایه‌وی بیری خۆی به‌زه‌قی و نازادی ده‌بریری خۆی به‌رامبه‌ر به پیاو لیپرسراو بکات بۆیه ناستی سه‌روه‌وه ژیره‌وه‌ی رسته‌کانیان وه‌ک یه‌ک نییه. وه‌ک:

• سه‌عات چوار یه‌ی به شوتنما بۆ مالتی باوکم؟

نم رسته‌یه هرچه‌نده زاره‌کی له شیوه‌ی پرسیاره، به‌لام له کرۆکدا مهبست‌یکی شاروده همیه که داخوازی نافرته‌که‌یه و ناره‌زوو ده‌کات به شوتن‌دابجیت و بیهنیتسه‌وه دیاریکردنی (سه‌عات چوار)یش هر بۆ نمو مهبسته‌یه ^(۱۴).

به‌کاره‌ینانی زمان زۆر جار بۆ نامانجیکه له گم‌ل واتا فه‌ره‌ه‌نگیه‌که‌ی یه‌کنکارته‌وه وه‌ک نموه‌ی هه‌ندینجار به مهبستی رازیکردن یان کاریگری کردنه‌سر بیروباوه‌ر یان سه‌رلیش‌تواندن به‌کاردیت ^(۱۵).

٦- خوځندنموى هېما و مېلكه:

لینكدانموى (واتا) پشت به دورو بنهما دبهستیت:

١- واتای فرهننگی و دیار

٢- واتای دورویمر که به واتای مهبست ناوهدبری^(١١٧).

نم تموره به ده که وخته سر (وهرگر) لمهره تی په یامه که بم سن قوناغه
لینكداتمه^(١١٨)

١- لینكدانموى واتای دورویمر، له ریځای واتای وشه و لینكدانیمانموى.

٢- بهراوردکردنی واتا دورویمر که له گڼ شو دورویمره ی که تیابدا گوتراوه، تا
بزانتیت ده گونجیت یان نا.

٣- نه گمر مهبسته که ی نه گه یاند، نموا دهبی بگمریتمه و بز هندی زانیاری که سی و
که لتوری و دورویمر.

خوځندنموى هېما له خالی په که موه ده ستپدکات و نمرکی (سیمانتیک)ه،
چونکه (گونگر) پېشینى نمود ناکات که قسه کمر بشمای هاریکاری نیوان
(قسه کمر) و (گونگر) بچرینى بویه سره تا هېما دورویمره کان ده خوځنیتمه و اتا
ناسی و فرهننگیه کانیان لینكداتمه له ریځای واتای وشه و کاریگری ریزمانی
و شونى وشه که له رسته دا.

کاتى دورویمره پیرهنى به واتای کمرته پیکه تیره کانیموه نه بوو^(١١٩)، و له گڼ
د دورویمره نا گونجا و (گونگر) دلنابوو که به راستیه تی و (قسه کمر) نه شته و نه
شاعر، نمو کاته هېماکان ده بیت لینكدانمویه کی (پراگماتیک)ی قولی بز بکری و
به ممش (گونگر) نمرکی قورس ده بیت و پیوستی به چالاکی ده بیت تا کو
لینكدانمویه کی گونجا بز دورویمری گوتنه ناپه سنده کان بلوزیتمه بویه له لمهره تی
میشکی (قسه کمر) بخوځنیتمه و گرمانه بز زورشت بکات بز نموه ی مهبسته که ی بز
روون بیتمه، نممش پیوستی به دورویمر و زانیاری که سی دنیای ده بی تا کو
مهبسته به نریکراوه سی یان تمواوی لینكداتمه، بز نمونه ناخاوتیتکی وه:

ا. نیتا چونه؟

ب. وا جووت دهکات.

ت. (پنده که نیت).

لهم ده قعدا ده بیت میشکی (قه کمر) بخوتند ریتمهو بۆ نموی بزاند ریت مه بمت
چیبه چونکه واتاکان له رینگای هیناکان لیکناد ریتمهو، چونکه کسی سیم پنده که نیت،
کهواته ده ورورمه که (لادی) نیبه، چونکه شتیکی ناسایه جووتکردن له لادی، جا
ده ورورمه که هر شویتیک بیت، چونکه لادی نیبه نهوا ناسایه و ناسایه کمش
له وه دایه کاری جووتکردن له گهل (کمر) بهمه کهوه دین. هه موو سیفه تی (کمر) ده درتته پال
که که لیرشما پیکینه کمی کسی سیم ناسایه ده بیت.

٧- ههسا و پلهما

زمان به شیکه له باری کۆمه لایه تی (قه کمر) و یاساکانی به که لتور و
زمانه وانی کاره کی بنده که یاسا فۆنۆلۆجی و ریزمانی و واتایه کان و پیرهوی گه یاندن
و توانای به کارهینانی زمان وهک تاکیکی کۆمه له ده گرتمهو، که تاک له له
کۆمه لگادا فیری ده بیت پیش نموی قسه ی بینکات، بۆ نمونه: زانیی کاتی له بار
بۆ ده ست پیکردنی گفتوگۆ و هه لیژاردنی بابه تی گونجاو بۆ بۆنه و رووداوتیکی تایه تی
و، چۆنه تی بانگکردنی خه لکی.... هتد، جا نه کمر له ناو نه تمه وه کدا نه ژین له زۆر
گفتوگۆ و هه لسوکوت ناگهین، نه گهر سر بهمه که نه تمه وه زمانیش بین، چونکه زمان
رهنگدانه وهی نمو باره کۆمه لایه تی به که قسه که رانی تیدا ده ژین، بۆ نمونه هه ندی
وشه ی وهک: (مسکین، ره نه در، مه یتهر... هتد) که له ده ره وهی پیرهوی کۆمه لایه تی
کوردی نه بیت واتایان لیکناد ریتمهو^(١٠) مه بمتیشمان له بنه ما، بنه ما ی هاریکار به
که (چه ندی تی، چۆنه تی و گونجان و شیواز) ده گرتمهو، کاتیک (قه کمر) و (گونگر)
ده چه نه ناو ناخاوتنمهو باوه ریمان وایه ده چه نه ناو چالاکی هاویه شهو، و
نه خشه کیشانی که بۆ شه وهی ناخاوتن شیره ی نمونه یی وه ربه گری و وهک پیوست

بیت^(۲۲). واتای سیمانتیکی وهک نمرکیکی کۆمه لایه تی (قه کمر) لسمریه تی هه موو نو یاسا و بنه مایانه پیاده بکات که باوه و کۆمه ن ریبیداوه به مه بهستی گه یاندن، بۆ نمونه کاتیک پیاونک به ژنه که ی بلیت:

• تۆم ته لاق دا

نخوا به پتی شرح و یاسا نمو پیاهه ته لاقی کمو تووه و ژنه کمش ته لاق دراره^(۲۳). پراگماتیک لادانه له یاسا و بنه ما باوه کان و پابه نسی بنه مایه، هه لۆستی کس دهرده خات و رنکه وتی کۆمه لی لسمر نییه^(۲۴)، واته دهربرینه کان نامۆ و کم به کارهاتون، نهمش نایته کیشه یهک بۆ واتا، چونکه لۆجیکی و گونجاون و ده بیته جیگای باوه له رنکای نمو په یوه ندییه واتایه یی که قسه کمر بۆی ده دۆزیتسه وه، و نامانجیش هه ر گماندن نییه، به لکو هینانه دی شتوازیکی کاریگه ره و رۆنانیکی ورد تر له و رۆنانه باو و ساوه ی زمانی ناسایی^(۲۵) که به داهینان ناوه بهردی، کمواته لادان له یاسا و رنساکانی زمان و هه لۆاردنی وشه و پاش و پیشکردن و.... هه ت زمانیکی تر دروست ده کات وهک له زمانی شاعر و نیدیم و هه نقی گوتنی ناراسته موخۆ.... دیتسه بهرچاو، چونکه نمو یاسا و رنسانه زۆرجار ده به گرفت بۆ تاک بۆیه وایتیست ده کات له یاسا و بنه مایانه لایبات.

A- واتای گریه مه و راسته بینه

گریه مه لینکدانموه و بۆچوون دهربرینه، که پابه نسی راستی و ناراستی نییه، (ستروسن) له و باوه ده ایه (قه کمر) گریه مه ده کات، که (گویتگر) ناگای له و زانیاریانه هه به، که قسه ی له باره وه ده کات، به لام دنیاش نییه که زانیاریه که ده زانی یان نا، به لکو به شیه ی گریه مه دهریده بریت تاکو خۆی بهر برسیار نه کات له زانیاریه که، جا نه گمر واش نه بی، نه و گریه مه کمش راست دهرناچیت، گوتنه کمش هه له نابن و کمیش بهر برسیار نابن، به لکو نه راست و نه هه له یه (۲۵) (فیلمۆر) (۱۹۷۱) ده ورو بهری گریه مه لینکده داموه له رسته یه کی وهک :

• بۆ ناچته لای دکتور؟

لەم بارەدا پەڕوونەیی نێوان (قەسەر) و (گۆنگەر) نیشان دەدرێ و داوای (قەسەر) لە چوونی بۆ لای دکتور و نەخۆشی کەسە و کە مەترخەمی و..... هتە، کە نەمانە هیچ یەکیان لە رستەدا نەهاتوون^(۳۳). بەلکو گریمانە بۆ کردوون.

گریمانە پێشەکیەکان لەلایەن سەر بە سیمانتیکە، چونکە هەموو گۆرتنیکی (قەسەر) گریمانە نییە زۆر جار زانراوە، لەلایەکی تریشەوە سەر بە پراگماتیکە، چونکە زۆر جار زانیاریەکان گریمانەن و گومانن و راستی نەهێندراوە جا نەگەر (گۆنگەر) دان بە قەسەکان دا نیت ئەوا لە گریمانەیی دەردەچیت، نەگەر نا ئەوا بە گریمانەیی دەمینتەوه تا بەلگەیی پتۆست بە دەست دەکەویت، بۆ نمونە رستمیەکی وەک:

• نازاد کتیبەکی ونکرد.

لەم رستە (قەسەر) گریمانەیی کردووە نازاد هەبە و ونی کردووە، جا راست دەردەچیت نەگەر بە راستی نازاد کتیبەکی ونکردبێ، نەگەر واش نەبێ ئەوا گریمانە و بۆچوونی (قەسەر) و پابەندی دروستی نادروستی نییە. و زۆرجایش هەلەکان بە مەبەست و لە ژێر کاریگەری دەروونی دان.

۹- نیشانکاری و نیشانەگراو:

(نیشانکار)ەکان نمو کەرستانە دەگرنەوه، کە ناماژە بۆ کەس و کات و شوێن و پلەو پایەیی هاروبەشەکان دەکات^(۳۴). و خالینکی لێکجیاکەرۆه یە لە نێوان سیمانتیک و پراگماتیک.

سیمانتیک گۆنگی نادات بە (نیشانکار)، چونکە چەمکە گۆشەکی لا مەبەست و گۆی نا داتە هاروبەشەکان و کات و شوێنی قەسەکردن. لە رستمیەکی وەک:

• بە پێغەمبەر بۆت دیتم

نه گهر لم رسته په هاوبه شه کان و کات و شونډ د هتنيشان بکريت نعو ليل د بېت و زور و اتا هله د گريت به ممش گرنګي نادا به وهی که وشي (پنغه مېر) بز کامه پنغه مېر ده گريته وه.

(نشانکار) جينګاي گرنګي پراگماتيکه، و مېه بېتیه تي بزاني کسی (قه گهر) و (گورنګر) و هاوبه شه کان کين و کات و شونډی قه کردن کېه، بز ليکن داتنه وهی وردی و اتا^{۲۸}. همر لم رسته په سره وه نه گهر زانرا هاوبه شه کان کين، بز نمونه نه گهر کسی قه گهر (کريتيان) بيت نعو د ه زانري مېه بت کامه پنغه مېره.

(نشانکار) دور جوړه:

۱. ناماژه بز کراو.

۲. گمرانه وهی.

بز نمونه همر دور وشي (باکوري عيراق - کوردستان) هاواتان به پيبي ناماژ ديان بز يک شت به لام گمرانه ويان بز که سه کان جياوازه. (باکوري عيراق) و تهی کمينکه که ناحهزی کورده و (کوردستان) يش و تهی که ميکی کورده بيان دژته کورده.

۴- جېوازي لېوان و اتاي سيماتيکی و پراگماتيکی

	واتاي سيماتيکی	واتاي پراگماتيکی
۱.	واتا بریتیه له (واتاي رشه + کاریگهري رتزمانی)	واتاي بریتیه له (واتاي سيماتيکی + واتاي دوروبه)
۲.	واتاي سرزاري روون و ناشکرا ده گريته وه.	واتاي شاراوه و قول د گريته وه.

۳.	پابه‌ندی یاسا و بنه‌مای هاریکاری پیاده ده‌کات.	پابه‌ندی بنه‌مایه و یاساکان ده‌بهرتینی.
۴.	هیمای زمانی لیکده‌داته‌وه. میشک ده‌خوتن‌دیت‌ه‌وه.	هیمای زمانی و نازمانی لیکده‌داته‌وه
۵.	واتایه‌کی بلا‌وه کوم‌ن له‌سری رینکه‌وت‌ه‌وه.	تاکه‌که‌مییه و رینکه‌وتنی کوم‌ن‌لی له‌سر نییه.
۶.	پابه‌ند نییه به ده‌رووب‌هر.	پابه‌نده به ده‌رووب‌هر.
۷.	پابه‌ندی توانست و یاساکانی زمانه.	پابه‌ندی چالکییه و داهینانه.
۸.	واتایه‌کی ناسایی همیه	واتایه‌کی نانا‌سایی همیه.
۹.	لیکدانه‌وهی واتای فوره‌ه‌نگییه.	لیکدانه‌وهی مه‌به‌ستی قه‌که‌ره.
۱۰.	واتایه‌کی نه‌گوره.	واتایه‌کی گوزاره به‌پینی کس.
۱۱.	واتایه‌کی ته‌موم‌ژارییه. هیناکان نیشان نه‌کراون	واتایه‌کی ته‌موم‌ژاری نییه. هیناکان نیشان‌کراون.

نتیجه‌ام:

- ♦ واتای سیماتیکی و پراگماتیکی همدووکیان په‌یوه‌ن‌سیان به‌تینگه‌یشته‌وه
همیه و هینا لیکده‌ده‌نموره و ته‌واوکمری به‌کترین.
- ♦ همدوو واتاکه‌ش له‌م خالانه‌ دا جیاوازن و‌دک:
- ۱. هینا له واتای سیماتیکی نیشان‌ه‌کراوه، به‌لام له واتای پراگماتیکی ناسازه‌ سو
کس و کات و شونین و رووداو ده‌کات.

۲. واتای سیمانتیک بریتیه له (واتای وشه + کاریگه‌ری) ریزمانی و واتای پراگماتیکی بریتیه له (واتای سیمانتیکی + واتای ده‌رویره‌ر)
۳. واتای سیمانتیکی تمنا واتای سه‌رزاری روون و ناشکرا ده‌گرتسه‌وه ، واتای پراگماتیکی واتای شاروه و قوون ده‌گرتسه‌وه.
۴. واتای سیمانتیکی یاسو بئه‌مای هاریکاری پیاده ده‌کات، واتای پراگماتیکی پابه‌ندی بئه‌ماو هه‌لۆنتی کسه و یاساکان ده‌به‌رتنی.
۵. واتای سیمانتیکی تمنا واتای هیمای زمانی لیکه‌داته‌وه، واتای پراگماتیکی واتای هیمای زمانی و نازمانی لیکه‌داته‌وه و میشک ده‌خوینتسه‌وه.
۶. واتای سیمانتیکی واتایه‌کی بلازه کۆمه‌ل لسه‌ری ریکه‌وتسه‌وه، واتای پراگماتیکی واتایه‌کی تاکه‌کمییه و ریکه‌وتنی کۆمه‌لی لسه‌ر نییه.
۷. واتای سیمانتیکی پابه‌ندی نییه به ده‌رویره‌ر، واتای پراگماتیکی پابه‌نده به ده‌رویره‌ر.
۸. پابه‌ندی توانت و یاساکانی زمانه، واتای پراگماتیکی پابه‌ندی چالاکییه و داهینه.
۹. واتای سیمانتیکی واتایه‌کی ناسایی هیمیه، واتای پراگماتیکی واتایه‌کی نانا‌سایی هیمیه.
۱۰. واتای سیمانتیکی لیکه‌دانه‌وهی واتای فهره‌هنگییه، واتای پراگماتیکی لیکه‌دانه‌وهی مه‌به‌سته.
۱۱. واتای سیمانتیکی واتایه‌کی نه‌گۆزه، واتای پراگماتیکی واتایه‌کی گۆزاوه به‌پینی کس هه‌ریزه‌مش گرفتنی تیگه‌بشتن دینه ناراه.
۱۲. واتای سیمانتیکی واتایه‌کی ته‌موه‌ژاوییه، واتای پراگماتیکی واتایه‌کی ته‌موه‌ژاوی نییه و ده‌رویره‌ر روونی ده‌کاته‌وه.

پهراون زمکن:

۱. میلکا اٹیج: ۱۹۹۶: ۳۵۲.
۲. عزمی اسلام: ۱۹۸۵: ۵۵.
۳. محمد محمد یونس: ۱۹۹۳: ۱۳۰.
۴. بیسی احمد: ۱۹۸۹: ۸۴.
۵. محمد معروف فتاح: ۱۹۸۵: ۴۴.
۶. سرچاوهی یتشو: ۱۹۸۵: ۴۴.
۷. کلود جرمان و ریون روبلان: ۱۹۹۴: ۴۶.
۸. هلسون: ۱۹۸۷: ۲۲۸.
۹. لاینز: ۱۹۶۸: ۲۳.
۱۰. سٹیفن اولمان: ۱۹۸۶: ۶۳.
۱۱. نعوم جو مسکی: ۱۹۸۵: ۷-۸.
۱۲. عهبدولاً عمزیز محمد: ۱۹۹۰: ۷۳.
۱۳. (محمد محمد یونس: ۱۹۹۳: ۱۳۸).
۱۴. Jean Aitichison: 1993: 89.
۱۵. محمد معروف فتاح: ۱۹۸۵: ۲۳۳.
۱۶. Adrian & (others): 1984: 395.
۱۷. سرچاوهی یتشو.
۱۸. جمعه سید یوسف: ۱۹۹۰: ۱۲۸.
۱۹. محمد معروف فتاح: ۱۹۸۶: ۶۹.
۲۰. سرچاوهی یتشو.
۲۱. عادل فاخوری: ۱۹۸۹: ۱۴۶.
۲۲. موفق الحمدانی: ۱۹۸۲: ۲۲۲.
۲۳. Leach: 1996: 5.

٢٤. جان كوهن: ١٩٨٦: ٤٦.
٢٥. جوليا. اس. فالك: ١٣٧٧: ٣٧٢.
٢٦. اف. ار. پالمز: ١٩٨١: ١٩٢.
٢٧. Fromkin & Rodman: 1983: 190.
٢٨. Lievinson: 1997: 54.

باسی دووهم
واتای رسته له دیدی (کاتز و فۆدەر)هوه

معماری:

له نیوهی دووهی سدهی بیستم هندی له زمانه وانه گان دهیانویست سیمانتیک له روهی تیوری و پراکتیکیه به پیوهندی چه مکی سنوردار بکمن نوونهی لم کارهش کاره گانی (کاتز و فۆددر) ده، که له سالی ۱۹۶۳ لیکۆلینه وهیه کیان له ژیر ناوی پینکتهاتی تیورینکی سیمانتیکی: *The structure of a semantic theory* (بلاؤ کردوه دواتر له لایمن کاتزه وه هندی گۆزان به سر تیۆر ده دا هات، تیۆر ده که پره پیدانی (ریزمانی به ره مههتتان و گۆزانموی) چه مکی بوو. (کاتز و فۆددر) لایان وا بوو تیورینکی واتایی پیوسته توانای ده رپرین و لیکدانموه لای خاوهن زمانه گان شیکاته مه نووان به شیوهیه کی تیۆری باس له که سی (A) و (B) ده گمن، تمنا جیاوازیان تمویه که که سی (B) یاسا واتاییه گانی زمانه که نازانیت.

شیکردنموی واتای رسته به کینکه له نامانجه گانی سیمانتیک ییگومان ههولکه سی (کاتز و فۆددر) پیش هه بۆ نم مه بهسته بووه، که واتای رسته له سنوری سیمانتیک و دوور له ده وره یه لیکده نموه نم باسهی منیش ههولیکه بۆ زانیشی شه وهی نم بوچوونه تاچه ند له گمل زمانی کوردی ریکده کمویت و تاچه ند ده توانی لیکدانمویه کی گونجاو بۆ واتای رسته بکات و چاره سهری کیشهی بوچوونه گانی تر بکات. نم باسه (واتای رسته له دیدی کاتز و فۆددر) وه، که باس له لیکدانموی واتای رسته ده کات له سنوری سیمانتیک دوور له ده وره یه. له ژیر رۆشایی ریازی سیمانتیکی به ره هم هیتان *Generative Semantics*.

تورهی یه کم:

۱. واتای رسته:

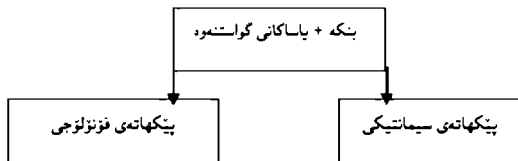
رسته به کینکه له دانه سه رده کیه گانی واتا و مه به مستیتمان له واتای رسته واتا سیمانتیکیه که به تی که تیایدا وشه به که به کی بنچینه یی واتایه و به شیک له واتای رسته ده گرتتموه و چه مکی بی ری راسته قینهی نم وشانهش هه له رسته دا به دیدار

دهكويټ. ^(۱) واتای رسته به زاینی واتای وشه كان تعواو نایټ و گرنگی ریزکردنی نهم وشانمش کاریگریه کی زوری بمسر واتاکه بیدا هیه ^(۲) نهمش بیره سره کیه کی تیوری پټکهاتهی سیماتیکی (کاتز و فؤدهره)، واتای رسته به پنی نهم تیوره دور له دوروبر لیکده درتیموه هرروهک (بلزوم فیلد) بانگیشهی نموه دهکات که واتای رسته ده بیټ دور له دوروبر لیکدرتیموه، چونکه نهمسر واتای رسته به دوروبر بمستیموه نموا واتای وشه کۆتایی ناهیت ^(۳).

۲. پمپوندی نیوان رسته و واتا

(لاینز) پییویه رسته گه وره ترین دانیه له شیکردنه وی ریزماندا ^(۴). واتای وشه له ناو رسته دا سنووردار ده بیټ و بمشیک له واتای زیاده له نهجمی بهیه کمود هاتن وهرده گرت، نموی گرنکه له واتای رسته ریزکردنه کیه تی، چونکه هر وشه یهک ترخی له شوټنه کمیدایه هرروهک (سۆسیر) ناماژی بز دهکات. ^(۵)

رسته سازی پمپوندیه کی پتهوی به واتا سازیوه هیه نهم پمپوندیهش له کاره کانی چۆمکیدا همتی پنده کریت کاتیک له له کتییی پټکهاته سینتاکیه کان ۱۹۵۷ ناماژی بز کرد رسته سن پټکهاتهی سره کی له خۆوه ده گرت ^(۶) که برتین له:

چۆمكى بۆ جياكرنەوى رستە لە يەكترى پەندى ياساكانى گواستەو دەكات
لە پاش پەيرەو كوردنى نەم ياساiane ئەوا پىنكەتەى سەرەو خۆتەندەوئى رستەكە
دەبەخشى و پىنكەتەى ژىرەوئەش واتاى رستەكە دەبەخشى^(۷). ئەمەش بە
دانپانانئىكى فەرمى بوو بە پەيوەندى نىوان رستە و واتا^(۸).

((جۆن لاينز)) پىتى تەستەمە سوور لە نىوان (رئىزان و واتا) دابنئىت، چونكە
رستە لەسەر دوو بەمە بەندە، (پەندى رئىزماى و پەندى واتا)^(۹) بەمەش رئىزماى
و واتا ناوئەى يەكتر دەبن و ناتواندئىت لە يەك جيا بگرئەنەو، بۆ نمونە رستە يەك
وئەك:

بەرخەكە وانەكەى نووسى؟

نەم رستە يە لە رووى رئىزماى پەندە، چونكە پىداوئىتەى كانى (كارى) لە
بەكر و بەركار تىدايە. (بەرخ) (بەكر) و (وانە) (بەركار) و (نووسى) يەش كارە، و لە
رووى رىكەوتنى رئىزماىش تەواوئە نمەى نەم رستە يە ناوئىزە كردووە (واتا يە، جا
لەبەر نمەى نەم رستە يە لە رووى واتا يەو تەواوئى يە بە رستە ناژمىردئىت.

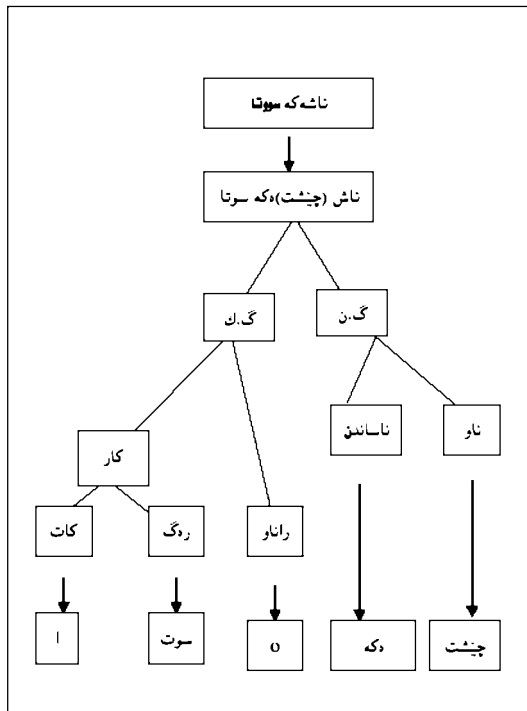
۳. ئەركى وئای رستە:

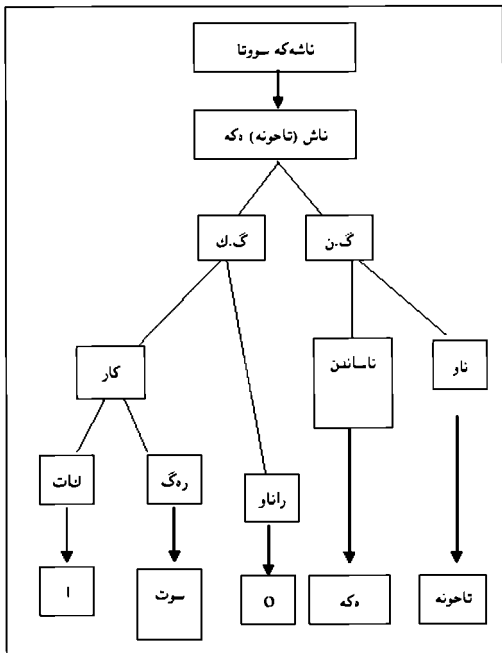
(كاتز و فۆدەر) چوار ئەرك بۆ واتاى رستە دەتشان دەكەن كە برئىن لە:

۱- **لەكەتەى تەمەزى وئایى لە چوار چۆرەى رئىزماى (چۆمكى)؛ بۆ
نەوئە رستە يەكى وەك؛ ئاشەكە سوتنا تەمەز ئىبە و نوو واتا دەكە پەنئەت:**

۱. چىشتەكە سوتنا.

۲. ئاشە (طاحونە) كە سوتنا.

ب- دستپشانکردنی لیکدانموه کانی رسته وهك:

- دیدار له پۆلی دووهم دهخویتی.

نهم رستهیه ههرچهنده یهك رۆنایشی ههیه به تهمرمزای دادهرئیت، چونكه لهوانیه مهههستمان پۆلی دووهمی سههرهتایی یان ناوهندی بیت، دهشتوانداری به زیادکردنی دیارخهرتیک تهمرمزه که برهویئهرتیموه وهك:

- دیدار له پۆلی دووهمی سههرهتایی دهخویتی.

ت- دیارخهستی ناویزهیی واتایی، بۆ نمونه رستهیهکی وهك:

- هونهری وینه بیدهنگه؟

نهم رستهیه به رستهیهکی ناویزه دادهرئیت، چونكه سههکهری بیانی ناگاهه راستی نهم مههلهیه، نههمش به رای (کاتز و فۆدهر) پمیههندی به تیۆری واتاییهوه ههیه بۆ دهرخهستی نهم ناویزهیه.

پ- پینکهپینانی ههندی رسته جا نهو رستهانه لیکدانموهیی بن یان نالیکدانموهیی بن، چونکه ههموو سههکهریکی زمانی دایک بۆی ههیه چند رستهیهکی گونجاو و نهگونجاو دروست بکات¹، بۆ نمونه: رستهی:

شمعی شکانه:

نهم رستهیهیه پهمامه له ناو پهمام و چند واتایهکی ههیه و ههندیکیان ناویزه ن وهك:

1- شو ههشتری <هههق+سهی+ههچ> ی شکانه.

ب- شو (هلب) <ههله+سهی+تام> ی شکانه؟

ههه لیرههه رستهی (ب) به ناویزه دادهرئیت، چونکه شکانه دهههههه پال شهههه که رهق بیت نهك شههه.

جا ههرچهنه راهقی تهمرمز و ناویزهیی و دیاریکردنی لیکدانموه کانی واتا زۆریتت بیرهههههه کانی واتایی گرنگی دههههه به:

A. دهرپینه دژه‌کان:

نم جزره دهرپینه به‌یکدانی واتایان تیندایه و کمره‌کانی نار رسته له‌گه‌ل یه‌کدا ناگوغیښ و دژیه‌کن وهک:
کچه‌که ژنی پیاونکی ره‌بهنه؟
ناوتیزه‌یی نم رسته‌یه له‌وه دایه (ره‌بن)، واته پیاری (بی ژن) جا پیاده‌که که ژنی نه‌بی چژن کچی ده‌بی؟

B. ؟ گرنگی دهات به پمیرمنی لیران نم هوو دهرپینه که دژوانای پیچوانمن گوتنی ههریک له‌م رستانه سه‌مانندی کوی تره (۱۱) و له:

۱. قوتاییه‌کی زۆر نه‌یانتوانی وه‌لامی پرسیاره‌که بده‌نم‌وه.
واته:
۲. همدنیک له قوتاییه‌کان له پرسیاره‌که که‌یشتبون.

C. داپوشه:

له‌م په‌یوه‌ندیه واتاییه‌دا زاراویه‌کی گشتیمان هه‌یه چه‌ند زاراویه‌کی تایه‌تی داده‌پوشیت ههر بویه‌ش پیتی ده‌لین وشه داپوشهر^(۱۱) وهک:
۱. بالنده‌یه‌کم هه‌یه.
۲. بولبولیکم هه‌یه.
لیره‌دا بالنده هه‌م‌وو جزره بالنده‌یه‌کی وهک بولبول و به‌مغ‌ا و که‌و و کۆتر و هتد داده‌پوشی، به بۆچوونی واتاناسان ده‌بی نم جزره رستانه ملکه‌چی لۆجیک بیت و دوو جزره راستی جیابگریتمه‌وه:
ا- نه‌و راستیانه‌ی له‌سهر بناغهی لۆجیکی بنیاتراون
ب- نه‌و راستیانه‌ی په‌یوه‌نسیان به واقیعه‌وه هه‌یه.

بۆ نمونه كاتيك ده‌لين:

۱. هه‌موو زیندوو‌ه‌كان مردوو نین.

نمه بۆ راستیه‌کی لۆجیکی شیکردنه‌وی ده‌گه‌ریته‌وه به پێچهوانه‌ی نه‌وی که بێن:

۲. هه‌موو زیندوو‌ه‌كان به‌خته‌وه‌رن

که لیکدانه‌وی ده‌وه‌ستیه‌ سه‌ر راستی تیبینی کراو نه‌ک واتای وشه و ریزمانی ناو رسته‌که. ^(۱۳)

گه‌وه‌ی له‌وه‌م:

۱. واتای رسته له هه‌دی کاتز و فۆده‌وه:

کاتز و فۆده‌ر له سالی ۱۹۶۳ له ناره‌ناوی *Language* لیکۆلینموه‌یه‌کیان بڵاوکردوه‌ ده‌رباره‌ی (*The structure of a semantic theory*) پێکهاته‌ی تیۆریکی سیماتیکی ^(۱۴)، که به ته‌واوکهری ریزمانی به‌ره‌م هیتانی چۆمکی دادنه‌ریت (پێکهاته‌ی سینتاکسی *Syntactic Structures*) له ۱۹۵۷ و که چۆمکی زۆر سوودی له‌ به‌رۆکه‌که‌یان وه‌رگرت. تیۆره‌که‌ی (کاتز و فۆده‌ر) کاربهریه‌کی ته‌واوی کرده سه‌ر تیۆری پێوانه‌ی ریزمانی گوێزانه‌وه، که چۆمکی له کتێبه‌که‌یدا ۱۹۶۵ ختیه‌بروو و وای لیکرد به تیۆره‌که‌ی دا‌به‌جیته‌وه له به‌ره‌مه‌ی دووه‌مه‌یدا (چهند لایه‌نیکی تیۆری پێکهاته‌ی سینتاکسی *Aspects of the theory of syntax 1965*) ناستی واتا له رسته جیا‌به‌کاته‌وه ^(۱۵).

نهم تیۆره‌ی (کاتز و فۆده‌ر) بۆ نه‌وه دانرا که دوو نه‌مک نه‌ه‌م‌ب‌ات ^(۱۶):

- A. جیا‌کردنه‌وی په‌یوه‌ندی لۆجیکی نیتوان رسته‌کان وه‌ک: هاوواتا دژواتا و به‌ش له گشت و گرتنه‌وه....هتد، هه‌روه‌ها رسته ناویزه و ته‌سه‌ره‌وه‌کان.
- B. دیاری‌کردنی لیکدانه‌وی واتای ریزمانی رسته.

(کاتز و فۆدەر) تیۆره‌کمیان له‌سه‌ر بناغه‌ی شیکرنه‌وه‌ی واتای وشه‌ بۆ که‌رسته
 پێکه‌ینه‌ره‌کانی له‌ گه‌شته‌وه‌ بۆ تابه‌ت له‌ دابه‌شکردنیکی هینلکاریدا خه‌تروو^(۱۷)
 وەك:

ژن = < + مرۆڤ + هه‌راش + می >

(کاتز و فۆدەر) له‌م باوره‌دا بوون ته‌مومزۆی هه‌ندی رسته‌ ته‌نها له‌ لی‌تکدانه‌وه‌ی
 واتای وشه‌کاندا ده‌بیت، که‌جه‌خت له‌سه‌ر سیما سه‌ره‌کیه‌ه‌کانی واتای وشه‌ ده‌کات^(۱۸).
 وەك:

• **په‌وه‌کمی نازاد باشه.**

نهم رسته‌یه‌ ته‌مومزۆه‌کمی له‌ وشه‌ی (بیر)ه، چونکه‌ دوو واتای هه‌یه‌ (بیری چال) و
 (بیری بیرکردنه‌وه) له‌ هه‌مانکاتیشدا (کاتز و فۆدەر) وەك زمانه‌وانانی پیش خۆیان
 درکیان به‌ ریزکردن و په‌یوه‌ندی وشه‌کان کرد و پینی وابوو واتای فه‌ره‌ه‌نگی وشه‌کان
 له‌ رسته‌دا نا‌مان گه‌یه‌نیتته‌ واتای رسته‌ی ته‌واو^(۱۹).

ده‌وروبه‌ر په‌یوه‌ندی پێکهاته‌می سیسته‌می زمان دیاری ده‌کات هه‌ر نمو
 په‌یوه‌ندیه‌ش واتای وشه‌ و رسته‌ دیاری ده‌کات^(۲۰).

(کاتز و فۆدەر) له‌ تیۆره‌که‌ی‌اندا ته‌واوی (ده‌وروبه‌ر) ره‌تده‌که‌نه‌وه‌ له‌مو باوه‌ره‌دان
 نهم تیۆره‌ هه‌موو زانیاریه‌کانی که‌ له‌ جیهاندا هه‌یه‌ ده‌سوتینی هه‌روه‌ها نا‌هاژه‌ بۆ
 نه‌وه‌ ده‌کمن ده‌لین چ زانیاریه‌کی نازمانی به‌کارده‌هیندریت بۆ تیگه‌یه‌شتنی رسته‌؟
 نمو نمونه‌ی که‌ بۆ پالپشتی سه‌که‌یان خه‌تیانه‌روو بریتی بوو له‌:

۱. نایا مناله‌کان بگه‌رینینه‌وه‌ بۆ باخچه‌ی ناژه‌لان؟

۲. نایا پاسه‌که‌ بگه‌رینینه‌وه‌ بۆ باخچه‌ی ناژه‌لان؟

۳. نایا شیره‌که‌ بگه‌رینینه‌وه‌ بۆ باخچه‌ی ناژه‌لان؟

بۆ تیگه‌یه‌شتنی نهم رسته‌انه‌ پێشنیاری نه‌وه‌ ده‌کمن، که‌ ده‌بێ زانیاری ته‌واومان
 ده‌بارهی (منال و پاس و شیر) هه‌بیت، که‌ هه‌چ بیره‌دۆزنیکی ریزمانی ناتوانی نه‌مانه
 بگه‌رینیتته‌وه‌ به‌ شتیه‌یه‌کی راست^(۲۱).

(کاتز و فۆدەر) پیمان وایوو ناماڭی (واتاسازی semantics) لیکدانه‌وی
خوتندنه‌وه‌کانی رسته‌یه، بۆ نمونه رسته‌یه‌کی وهک:

• **لعوانیه نازاد بیت**

نم رسته‌یه رسته‌یه‌کی لیله، چونکه دوو خوتندنه‌وی همیه:

۱. له وانیه نازاد بیت به واتای (هاتنی نازاد).

۲. لعوانیه نازاد بیت (بعواتای نمو له به‌ندیخانه به‌ریت)

ته‌صومژی نم رسته‌یه ده‌توانداری به زیادکردنی هه‌ندی کهرسته لایری، که لمو
باوه‌ده‌ابوون لادانی ته‌صومژی له رسته ناماڭی سه‌ره‌کی واتاسازیه.^(۲۴)

۲. **بنه‌ما تیۆریه‌کانی کاتز و فۆدەر:**

بنه‌ما تیۆریه‌کانی (کاتز و فۆدەر) ده‌توانداریت له چوار خالدا بجزیته‌روو که

بریتین له:

۱. **ناسنی ژیره‌وه Deep structure :**

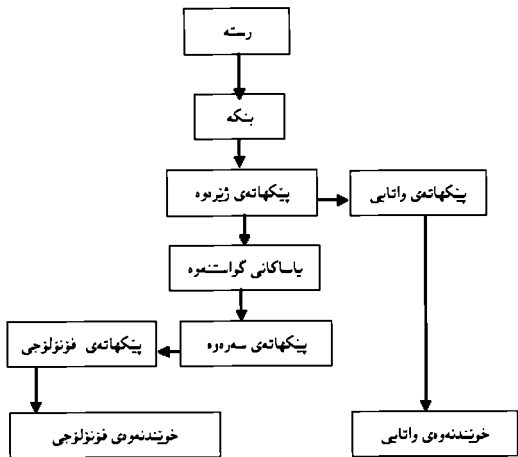
پنکه‌پنهری سینتاکسی ههر رسته‌یه‌ک له دوو ناستا ده‌بیت ناستی سه‌روهه بۆ
چۆنییه‌تی گۆکردنی رسته‌یه و ناستی ژیره‌وه‌ش، که بریتیه له په‌یوه‌ندییه
ناوخۆیه‌کانی نیتوان کهرسته‌کانی رسته^(۲۴) بۆ لیکدانه‌وی واتای رسته‌یه، چونکه
په‌یوه‌ندی واتایی نیتوان رسته‌کان نیشاندهدات^(۲۴) بنجی پنکه‌پنهری سینتاکسی له
دوو بهش پنکه‌پنهری پۆلی و فهره‌نگ) پنکه‌پنهری پۆلی بریتیه له
سیسته‌می یاسا‌کانی دووباره نووسینه‌وی رسته که دوو نه‌رکییان همیه:

۱. دیاریکردنی په‌یوه‌ندییه ریزه‌مانیه‌کانی نیتوان وشه‌کانی رسته.

۲. دیاریکردنی چۆنییه‌تی ریزیوونییان له ناستی ژیره‌وه‌دا .

سه‌به‌ت له فهره‌نگیش کهرسته فهره‌نگیه‌کانه که له هه‌لگری هه‌صوو نه‌و
زانیااریانه‌ن که پنکه‌پنهری فۆنۆلۆجی و واتایی له ریزمان و لایه‌نی گۆزانه‌وه له
پنکه‌پنهری سینتاکسیدا پتوستییان پنده‌بیت، هه‌روه‌ها هه‌لگری نمو زانیااریانه‌ن

که شوینی دروستی وشه کان له رسته دا ده ستیشان ده کات^(۱۲۹). نهم بیرهی چزمسکی که به تیوری ستاندهرد ناسراوه له سالی (۱۹۶۵) بلاوکرایهوه له ژیر ناوی (چهند لایه نینکی تیوری پینکهای سینتاکی^(۱۳۰). که دواي ره خنه کانی کاتز و فۆدبر هات که له م هیلکاریمدا ده یه مینروو:

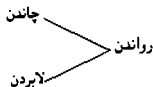
ناستی ژیرهوه کاریگهری همیه به سمر وانا جا نه گهر دوو رسته خاوهنی ناستیکی ژیرهوهی هابهش بن نمرا هاوواتان نه گهر خاوهن ناستی ژیرهوهی جیاوازی بنهوا

هاوواتانین نه گمر ناستی سره وه شیان وهک یک بیت. لعم کاته دا رسته که ده بیته رسته یه کی لیل.

لیلی دهر برینتکه زیاتر له مانایهک ده به خشی نیمه له رسته ته مومسزای پیوستیمان به ناستی ژتروه ده بیت، لیلیش دوو جزره:

A- لیلی موزفولوچی: که ناستی وشه ده گرتیموه وهک (فرمواتا و هاویژ)

بژ نمونه وشعی (رواندن) هاویژوه و دوو واتای همیه:

B- لیلی رسته که نهو رستانه ده گرتیموه زیاتر له مانایهکیان همیه نمویش له

بهر نم هژیانه خوارهوه:

۱- برونش وشعی فرمواتا و هاویژ له رسته دا:

وهک:

• نازاد نازار له دل دهروتینی.

نم دوو واتایه می همیه:

۱- نازاد نازار ده خاته دل.

۲- نازاد نازار له دل لادهدات.

ب- جیایی له ناوازی رسته، وطقه:

همر چواریان هاتن.

نم دوو واتایه می همیه:

۱- همموویان چواریبون و همموویان هاتن. بژ نم واتایه هیز لمسر وشعی

(همر)ه

۲- زیاتر بیون ته‌نھا چاریان هاتن. بز نم واتایه هیز لمر وشمی (چوار)د
ت- همبونی دوو پمیره‌ندی چیلوز له پشه‌گانی رسته له بنجدا و دهره‌گوتنی
نم چیلوزیمه له سیمادا و له:

• ژن و پیای پیر هاتن.

نم دوو واتایه‌ی همیه:

۱- (ژن ، پیاو) ی پیر هاتن. واته (ژن و پیاو که همدوویان پیرن).

۲- کچ و (کوری گنج) هاتن. واته (ژن و پیاو پیره که هاتن).

پ- له نه‌هایم سپاننی یاسای گوترا‌نوه دیته گایوه و دوو رسته‌ی چیا له
بنجدا ده‌گن به هلو سیماء و له:

• پیم شکا

بز نمونه نم رسته‌یمی سره‌وه دوو واتای همیه:

۱- قاچم شکا. واته (قاچم شکا)

۲- توانیم بیشکیم. واته (توانیم بیشکیم)

واتای یه‌کم له نه‌هایم نوره هاتووه که ده‌گری رانای سره‌خوی همی بگری
به لکاو به‌گوتیره‌ی نم یاسایه (پیی من) ده‌بیته (پیم). که (م) جیگای (من) ده‌گری
روئلی (ی) ی به‌ستن نامیتن.

واتای دوووم له زمانی کوردیدا یاسایه‌ک همیه رانای سره‌خوی به‌رکاری ده‌شی
به به راناوئیکی لکاو جیگیر بگری نه‌گمر راناووه که دوا‌ی (به‌بی) ده‌بیته (پیی) به‌م
یاسایه (به‌من) ده‌بیته (پیم)^(۲۷).

۲. فرهنگي وشه Lexicon:

فرهنگي وشه کان له نتيوان خزياننا به تۆزنيكى واتايى به يه كه وه به ستراونه ته وه پۆلين كراون و خاوهن زمانه كانيش ماناي وشه كانى زمانه كه يان ده زانن و فرهنگي گيش برى تيه له ژماره يه كى زۆر له وشه و و واتا،^(۲۸) ريزمان بى فرهنگي وشه ناتوانى جياوازي واتايى نم رستانه ديارى بكات:

۱. پشيله كه مشكه كى خوارد.

۲. پشيله كه گوشته كى خوارد.

۳. پشيله كه پهنه كى خوارد.

له م رستانه ي سره وه نه گهر واتاي (پشيله و مشك و گوشت و پهنه و خوارد) نيزانين نمو ناتوانين جياوازي نم سى رسته يه بكمين، چونكه له ناستى رسته سازيدا يه كن،

هر وه ها فرهنگي وشه گرنگى هديه كاتيك وشه يه شونى وشه يه كى گرت وه

نمو واتايان ده گۆزيت وه:

۴. بوتليك ناوم خوارده وه

۵. پمراختيك ناوم خوارده وه.

واتاي رسته بهرهمى واتاي فرهنگي و ريزمانيه^(۲۹). هر بۆسه ش نم دوو

رسته ي خواره وه دوو واتاي جياواز ده دن هر چه نده له ژماره ي وشه كاندا يه كسانن،

به لام چونكه له رووي ريز كردنه وه جياوازن نمو نهرك واتاشيان جياواز ده بيت، چونكه

وشه كان شونيان گۆزاوه وه:

۶. من كاوهم بينى

۷. كاوه منى بينى.

له فرهنگي وشه دا بۆ هر دروازه يه Entry سى جۆره زانبارى له بهر چاو

ده گيريت^(۳۰):

۱. نشانه ریزمانییه کان *Grammatical marker* که بهشه ناخاوتنه کانی همر دهروازیه ک دهستیشان دهکات وه: { ناو } و { ناوه نساو } و { ناوه لکار } و { کار } هتد. بۆ نمونه: گولن { ناو. } لیره دا { ناو } نیشان ددهات که دهروازی ریزمانی (گولن) ناوه.

۲. نشانه سیماتیکیه کان *Semantic marker* که چه مکه گشتی و هاوبه کانی نیتوان وشه کان دهستیشان دهکات که سر بهیه کینلگی واتاین له رینگایانه وه وشهیه که له وشهیه کی تر جیاده کاته وه، بۆ نمونه له رینگای نهم نیشان سیماتیکیانه دوتوانین چه مکی وشه ی هاویتری (ژن) که دوو واتای همیه (ژن ۱ wife) و (ژن ۲ women) دهستیشان بکمین له رینگای دانانی کهوانمی ◇.

ژن ۱ wife <+مرۆڤه+ههراش+می+میرد>

ژن 2 women <+مرۆڤه+ههراش+می>

۳. نیشانه جیاکمره وه کان *distinguishers* نمو سیمایانمن، که جیاوازی وردی نیتوان وشه کان دهستیشان دهکات، له رینگای کهوانمی ﴿ بۆ نمونه:

ژن ۱ wife ﴿+مرۆڤه+ههراش+می+میرد﴾

ژن ۲ women ﴿+مرۆڤه+ههراش+می﴾

۳. پڕۆژه سێژولن *Projection-Rules*

بریتیه له چۆنییهتی کۆکردنوهی واتای کهرسه کان له گهژ یه که له رینگای کۆتی هه لێژاردندا نه هجام دهریت^(۳۱). یاساکانی لیکدان و کموتن دوو رۆژ ده گئین:

۱. جیاکردنوهی رستهی واتادار و ناویزه.

۲. دهستیشانکردنی نواندنه واتایه کانی رسته^(۳۲). به پتی یاساکانی لیکدانی کهرسه کان و رستهی ناویزه ههچ خوتنده وهیه کی نییه^(۳۳) بۆ نمونه رستهی:

• ههلبهسته کهم له بهر کرد.

دوو خویندنه وهی ههیه:

۱. ههلبهسته کهم کرده بهر خۆم؟

۲. ههلبهسته کهم نهمزهر کرد

لیزه را رستهی به کهم واتادار نییه و ناویزه به پرۆزه سازدان ده کهوی، چونکه ههلبهسته ناگریته بهر وه کراس و چاکیت.

پرۆزه سازدان یان خویندنه وه باس له ههلبهزاردن و چۆنییهتی پیکهاتی واتای وشه کان له گری و رسته دا دهمتی شان ده کات، که له ریگی شیکردنه وهی درهخت ناسا دهنویندریت ههر خویندنه وه یک شیکردنه وهیه کی بۆ .

بۆ نمونه رستهی (رۆژ له شاره که ههلات) رستهیه کی ته مومراوییه و چوار خویندنه وهی ههیه:

۱. رۆژ (ناوی کهس) له شاره که رایکرد.

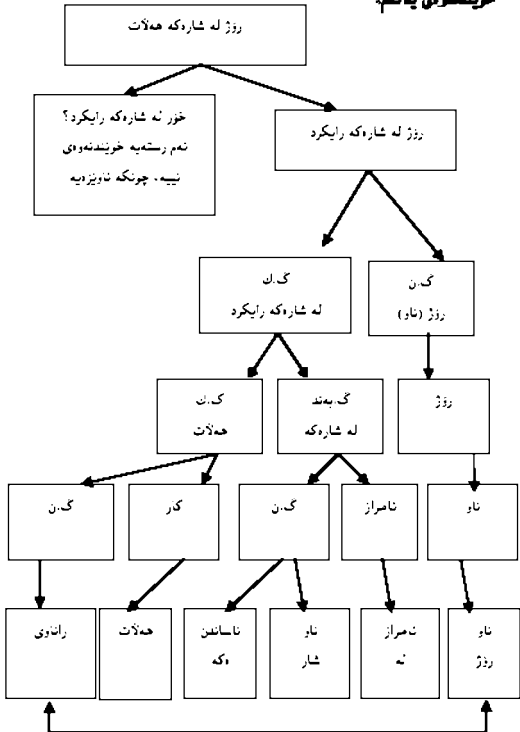
۲. خۆر له شاره که رایکرد؟

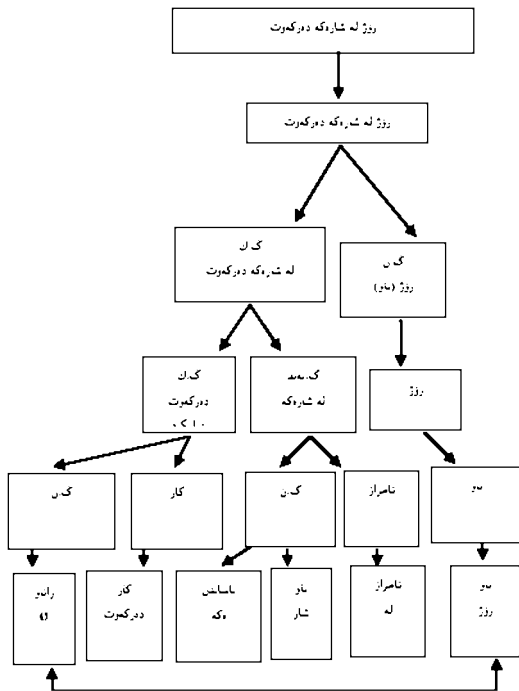
۳. رۆژ (ناوی کهس) له شاره که ده رکوت.

۴. خۆر له شاره که ده رکوت.

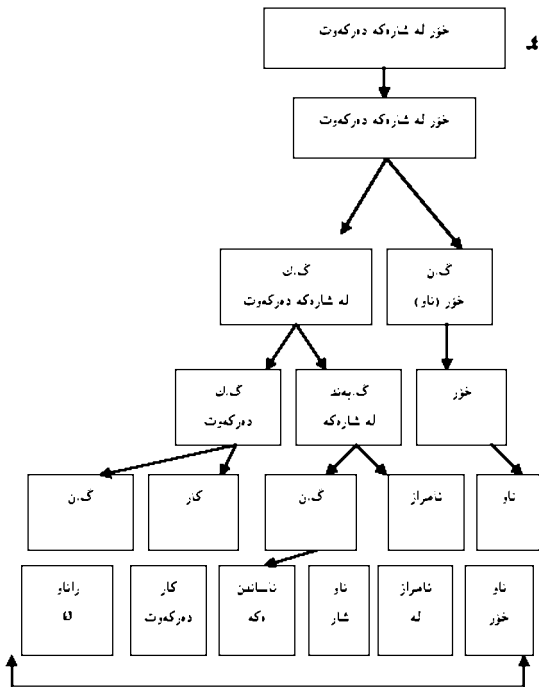
جا رستهی دووهم ناویزه و ناخویندریته وه بۆیه ده بیته سی هیلکاریشی بۆ بکرت:

خوبترشنده‌های یادگرم:

خویشاوندگویی چهارم:

۴. کوتلی هه‌لێژێردن **Selection restrictions**

له كۆتلی هه‌لێژێردندا كهره‌ستهی به ده‌ه‌لات (هه‌لبژێره) و كهره‌سه‌ی بێده‌ه‌لات (هه‌لبژێردراو)، واته كهره‌سه‌یه‌ك هه‌لده‌بژێرتیت، كه له هه‌ندێ سیمادا له‌گه‌تلی بگۆنجه‌ت^(۳۱) كه به كه‌وانه‌ی < > هێمای بۆ ده‌كریت. بۆ نمونه:

(نووست) كه كاری رسته‌كه‌یه پێوستی به بكه‌ره نه‌م بكه‌ره‌ش ده‌یت >+گیاندار+بهرجسته < كه ده‌توانین به‌م شیوه‌یه بیه‌خینه‌پروو: ﴿ + بكه‌ر > +گیاندار+بهرجسته < ﴿ لێره‌دا نووست ناوی‌كی وه‌ك (پیاو) هه‌لده‌بژێرتیت، كه خاوه‌نی نه‌م دوو سیمایا تاییه، چونكه ده‌توانین بڵین:

- پیاوه‌كه نووست.

به‌لام ناوی‌كی واتایی وه‌ك (گه‌رما) هه‌لنا‌بژێرتیت، چونكه خاوه‌ن سیمای واتایی >-گیاندار-بهرجسته < به هه‌ربۆیه‌ش ناتوانین بڵین:

- گه‌رما‌كه نووست؟

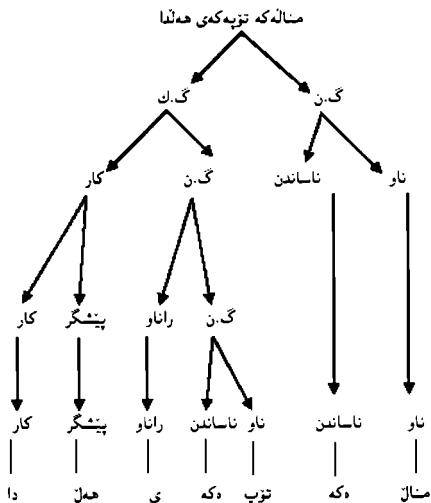
زۆر جار نه‌م هه‌لێژێردنا‌نه به‌ پێوانه‌ ده‌یت، بۆ نمونه كاری (خوێندنه‌وه) (بكه‌ر) مرگی ده‌یت (مرۆڤ) بێت له ناو نه‌م مرۆفانه‌ش پێوانه هه‌یه بۆ نمونه: نه‌گه‌ر رسته‌یه‌كمان هه‌یه‌ت شوتنی (بكه‌ر)ه‌كه‌ی به‌تاڵ بوو چهند بكه‌رنه‌كیشان له ناو كه‌وانه هه‌بوو و داوايان لێ‌كردین، كه بۆشایه‌كه به بكه‌رنه‌كی گونجاو پر بكه‌ینه‌وه نه‌وا كاره‌كه و به‌ركاره‌كه به پێوانه‌یه‌كی ورد بكه‌ره‌كه كۆت ده‌كهن و بكه‌رنه‌كی گونجاو هه‌لده‌بژێرن وه‌ك:

.....رۆژنامه‌كه‌ی خوێنده‌وه (مامۆستا، منال، پیاو، قوتابی) لێره‌دا كاره‌كه ده‌ه‌لاتی خۆی ده‌ه‌پێنێ و (مامۆستا) كه هه‌لده‌بژێرتیت، چونكه گومان له خوێنده‌واره‌یه‌كه‌ی نییه، به‌لام (منال) و (پیاو) نه‌گه‌ری نه‌خوێنده‌واره‌یان هه‌یه جا (قوتابی)یش هه‌رچنده‌ خوێنده‌واره و توانای خوێندنه‌وه‌ی رۆژنامه‌ی هه‌یه، به‌لام له نیوان (مامۆستا) و (قوتابی) مامۆستا‌كه هه‌لده‌بژێرتیت، چونكه قوتابی زیاتر به‌خوێندنی وانه‌كانی سه‌رقاله‌ هاوریه‌تی نیوان رۆژنامه و قوتابی كه‌مه‌تره به پێچه‌وانه‌ی مامۆستا و رۆژنامه‌كه هاوریه‌تی و به‌یه‌كه‌مه‌هاتنی زیاتره له قوتابی‌یه‌كه بۆیه‌ش نه‌گه‌ری خوێندنه‌وه‌ی رۆژنامه‌كه لای مامۆستا‌كه زیاتره ..

۵. شیکرنهومیهکی پراکتیکی واتای رسته بهیئی تیؤری کاتز و فؤدەر:

واتای رسته به پیئی تیؤری (کاتز و فؤدەر) بهسەر رۆنانی ژیربوهدا
جیبهجیدهکریت جا پیش نموی واتا بدرتته وشهکان نهییت رۆنانی ژیرهوه دهستیخان
بکریت، بۆ نمونه رستهی:

• منداله که تزیهکهی ههئدا

(هەلنان) { کار } ی نەم رستەمە کە بەک خۆتەندنەمۆی هەبە کە (بەرزکردنەمۆ) یە
 نەم کارە تێپەرە و دوو پێتۆستی دەوی (بکەر-بەرکار) جا نەگەر کاری (هەلنان -
 بەرزکردنەمۆ) وەرگرتن نەوا دەبێت بکەرەکەمۆ نەم نیشانە سیمانتیکیانەمۆ هەبێت:
 (+ بکەر < مەرۆڤ+ترانسا + >) و بەرکارەگەش دەبێت نەم نیشانە
 سیمانتیکیانەمۆ هەبێت:

(+ بەرکار < تەن + سووک+خێر >) چونکە بەرزکردنەمۆ لەگەڵ وشەمۆ وەک
 (تۆپ یان رەشمال یان چادر... هتد) دێت.

وشەمۆ (تۆپ) { ناو } ە کە وشەمۆکی (هاویژە) دوو خۆتەندنەمۆی، کە نیشانە
 جیاکەرەکانی بریتین لە:

تۆپ ۱ = < +بازنەمی+پێت+هەوا >

تۆپ ۲ = < +چەک + رفق + درێژ >

وشەمۆ (منال) { ناو } ە و بەک خۆتەندنەمۆی هەبە ، کە نیشانە جیاکەرەکانی
 بریتین لە:

منال = < +مەرۆڤ-هەراش ± نێر >

کەواتە لە رستەمۆ:

• منالە کە تۆپ ەکەمۆ هەلنا.

منال (۱) واتای هەبە.

تۆپ (۲) واتای هەبە.

هەلنان (۱) واتای هەبە.

بە لێکدانێکی نەم ژمارانە واتە:

[= 2] 1 x 2 x 1 = 2، واتە نەم رستەمۆ دوو خۆتەندنەمۆی هەبە لە کاتی

لێکدانێکیان کە بریتین لە:

۱. منالە کە تۆپی شەری بەرزکردەو؟

۲. منالە کە تۆپی یاریکردنی بەرزکردەو.

لەم دوو رستەمی سەرەدا رستەمی (١) و ناویزەمە و بەر پرۆژەسازدان (Projection-Rules) دەکەوێ چونکە: رستەمی (١) کاری (بەرزکردنەوە) بەپێی کۆتیی هەلاوترکردن (Selection restrictions): لەگەڵ (بکەر) ناگونجی، چونکە منداڵ ناتوانێ (تۆپ) ی شەر بەرزبیکاتەوه.

رستەمی (٢) رستەبەکی پەسەندە و رینکەوتنی ریزمانی و واتایی تەواوە، چونکە بە پێی کۆتیی هەلاوترکردن ((Selection restrictions کەرستەکانی ناو رستە لە (بکەر) و (بەرکار) لەگەڵ (کار) گونجاون و هاوریستەتی و بەبەکەوهاتنیشیان هەیە. بەم شێوەیەش گەشتینە واتایەکی تەواوی رستەکە کە بریتیە لە:

• منداڵە کە تۆبە (باری) یەکەمی هەڵدا (بەرزکردەوه).

لێرەشدا پرسیاریک دیتە ناراوە نایا منداڵەکە بە (قاچ)ی یان بە (دەست)ی یان بە (سەری)..... هتد تۆبەکەمی بەرزکردەوه بۆیش لێرەدا چەند نەگەرێک سەر هەڵدەدات:

١. نایا منداڵەکە بە دەستی تۆبەکەمی بەرزکردەوه؟
 ٢. نایا منداڵەکە بە قاچی تۆبەکەمی بەرزکردەوه؟
 ٣. نایا منداڵەکە بە سەری تۆبەکەمی بەرزکردەوه؟
 ٤. نایا منداڵەکە بە سنگی تۆبەکەمی بەرزکردەوه؟
 ٥. نایا منداڵەکە بە چۆکی تۆبەکەمی بەرزکردەوه؟
-هتد

گومانێ تێدا نییە هەر یەکە لەم رستانەش چەند نەگەرێکی هەیە، چونکە (دەست و قاچ و چۆک) هەریەکە (راست) و (چەپ) ی هەیە لە هەمانکاتیشدا تۆبیش جۆر و رەنگ و قەبارەیی جیاوازی هەیە دیسانەوه نەم رستانە بە تەمومسۆاری دەمیننەوه و دەبێت پەنا بەرینە سەر گریمانەکان کە نەگەری (راستی و ناراستی) تێدا بەش دەبێت رەچاوی باری منداڵ بکەین، کە لە تەمەنی چەند رۆژێکەوه دەستپێدەکات تاکو (١٨) ساڵ نەم جۆزانی بەرزکردنەوهی تۆبیش وەک بەرزکردنەوه

به (سر و چوک و سینگ) به شیوه‌ی کی گشتی له لای یاریکمریکی شاره‌زاوه نه‌نجام ددریت، به‌لام همر نه‌گمری (قاج و دست و جور و قه‌باره) ی تزیه‌که همر ددمینیتمود، به‌لام له‌بهر نه‌وی توپ به زوری همر به قاچی راست لینده‌دریت منال تزیه نایلون و رهنگا و رهنگی همیه، ده‌بیت نیمه نمر گرمانه پمسنده بکه‌مین که:

• منالده که تزیه نایلونه رهنگا و رهنگه‌کی به قاچی راستی به‌رزکردوه ناسمان هرچمندنم رسته‌یه دور و درتیه‌کی ته‌وای پیوه دیاره قسه‌کمر ناتوانی بم شیه‌یه قسه بکات، چونکه کات و وزبه‌کی زوری ده‌وی، به‌لام نمر لینکدانمومیش همر گرمانه‌یه و نامان گیمینته راستیه‌کی ته‌وار. همریزیمش ده‌بیت نیمه پنا به‌رینه بهر پراگماتیک چونکه سیماتیک ناتوانیت واتای دورستی رسته لینکداتموه، به‌لکو واتای دورستی رسته تمنا له ناسی پراگماتیک لینکده‌دریتموه، چونکه پشت به دوروبر ده‌بیت.

نهم تیوره‌ی (کاتر و فوده‌ر) همر چه‌نده (شیکه‌روه‌یی و ورده *Decomposition*)، به‌لام سی که موکوری تیا به‌دی ده‌کرت:

۱. ده‌وروبر پشتگوری خراوه که واتای دورستی رسته‌ی تیا ده‌رده‌کومی، چونکه هیز و ناوازه و دستان رزلی واتایی به‌رچاویان همیه.

۲. له واقعنا کس نییه، که هه‌موو یاساکانی ریزمانی جگه له واتایه‌کان برانیت.

۳. زورشت همیه له ناو رسته سه‌پنراوه و تیوره‌که ناماره‌ی بو ناکا وه:

ا- منالده که دایک و باوکی همیه.

ب- منالده که پاره‌ی همیه.

ت- منالده که تزیه کرپوه.

پ- منالده که یاری ده‌کات.

ج-هتد

دیسان له سیماتیکدا کیشمی نیمه له رسته‌یه‌کی وه (منالده‌که تزیه‌کی هه‌لدا) دا نییه، به‌لکو ده‌سانه‌وی برانین نایا چون واتا ده‌گوارزیتوه واته کاتی ده‌لین (منالده‌که تزیه‌کی هه‌لدا) چ رووده‌دات و کس به‌رامبر چون له رسته‌یه ده‌کات،

همر له بمر نم هۆيانه و چەندىن هۆى تر نه وهى له تيوژه كەى نەوان به پەسنى مایمۆه تەنھا پەپوهندى چەمكى نىوان رسته كان بووكه بەشيك له واتاى رسته كان دەدات بە دەستەوه، جا هەرچەندە نەم بۆچوونەى (كاتز و فۆدەر) وردیسه كى تەواى پتوه دياره پرۆژە سازدان و كۆتى هەلاويز كردنیش زۆر جار ناتوانى كيشه كان چارەسەر بكات، بۆیه دەبیت بلین كەواتاى دروست و تەواوى رسته تەنھا له دەورویەردا لیکدەدریتسەوه و هەر لیکدانەوه یه كى سیمانتیکى سۆ واتاى رسته واتا كەى تەمومژاوییه و دەكەوتیه به گرمانه كردن كه نه گەمى (راستى و ناراستى) تىدايه و دەبى پەنا بەرینه بەر دەورویەر بۆ راستى مەسەله كه بەمەش لیکدانەوهى واتاى رسته سنوورى سیمانتیک دەبەزینیت و دەچیتە ناستى پراگماتیک.

له‌نجام:

- ۱- بۆچوونی (کاتز و فۆدهر) به‌رای من باشترین بۆچوونه بۆ لیکدانعهوی واتای رسته له سنووری سیمانتیکدا، به‌لام ناشتوانی سه‌رکه‌وتنیککی ته‌واو به‌ده‌ست بیتی.
- ۲- نهم تیۆره‌ی (کاتز و فۆدهر) سی که موکوری تیدا به‌دی ده‌کریت که بریتین له:
 - أ- ده‌رویه‌ر پشتگویی خراوه که واتای دورستی رسته‌ی تیا ده‌رده‌که‌وی، چونکه هیز و ناوازه و وه‌ستان رۆلی واتایی به‌رچاویان همیه.
 - ب- له واقیعدا کهس نییه، که هموو یاساکانی ریزمانی جگه له واتایه‌کان بزاینت.
 - ت- زۆرشت همیه له ناو رسته سه‌پینراوه و تیۆره‌که ناهاژی بۆ ناکا.
- ۳- ههر لیکدانعهویه‌کی سیمانتیککی بۆ واتای رسته واتاکه‌ی تهم مژاویسه و ده‌که‌ویته به‌ر گریانه‌کردن که نه‌گه‌ری (راستی و ناراستی) تیداویه و ده‌بسی په‌نا به‌رینه به‌ر ده‌رویه‌ر بۆ راستی سه‌ه‌له‌که.
- ۴- بۆچوونه‌که‌ی (کاتز و فۆدهر) ههرچه‌نده وردیه‌که‌ی ته‌واوی پیوه‌دیارد، به‌لام (پروژه سازدان و کوتۆی هه‌لاوتیرکردن زۆرچار ناتوانن کیشه‌کان چاره‌سه‌ر بکه‌ن، بۆیه پیوسته واتای ته‌واوی رسته له ناستی پراگماتیکدا لیکبدریتموه.
- ۵- نه‌وی له تیۆره‌که‌ی کاتز و فۆدهر به په‌سندی هایموه ته‌نها په‌یوه‌ندی چه‌مکی نیوان رسته‌کان بووکه به ریزیه‌یک توانی تیایدا سه‌رکه‌وتوو بیت.
- ۶- سیمانتیک ناتوانی واتای دورستی رسته لیکداته‌وه، به‌لکو ده‌بیت واتای رسته له ناستی پراگماتیکدا لیکبدریتموه، چونکه پشت به ده‌رویه‌ر ده‌به‌ستی.

پهراویز مکان:

۱. (طالب حسین: ۱۹۹۸: ۵۸).
۲. (بالمز: ۱۹۸۱: ۵۰).
۳. سرچاودی پینشو: ۵۸).
۴. (Lyons: 1977: 176).
۵. (نورالهدی لوشن: ۱۹۹۵: ۸۶).
۶. (سلام ناوخوش: ۲۰۰۵: ۶۳).
۷. (جون لاینز: ۱۹۸۷: ۱۶۶).
۸. (Leech: 1975: 327).
۹. (نورالهدی لوشن: ۱۹۹۵: ۸۶).
۱۰. (کلود جرمان وریون روبلان: ۲۰۰۶: ۱۷-۲۱).
۱۱. سرچاودی پینشو: ۲۰.
۱۲. (احمد مختار عمر: ۱۹۸۲: ۹۹).
۱۳. (کلود جرمان وریون روبلان: ۲۰۰۶: ۱۷-۲۱).
۱۴. (شاهر الحسن: ۲۰۰۱: ۹۰).
۱۵. (کلود جرمان وریون روبلان: ۱۹۹۶: ۱۱۲).
۱۶. (جوڈپ جرین: ۱۹۹۳: ۸۶).
۱۷. (احمد مختار عمر: ۱۹۸۲: ۱۱۶).
۱۸. (منقور عبد المللیل: ۲۰۰۱: ۹۸).
۱۹. (جوڈپ جرین: ۱۹۹۳: ۸۶).
۲۰. (بیر جیرز: ۱۹۹۲: ۴۲).
۲۱. (بالمز: ۱۹۸۱: ۵۹).
۲۲. سرچاودی پینشو: ۵۹.
۲۳. (Harthman: 1976: 59).

٢٤. (lowire: 981:10).

٢٥. (نعم چومسكى: ١١٥-١٤٧-١٩٨٥:١٤٩).

٢٦. سلام ناوخوش: ٢٠٠٥: ٧٦.

٢٧. (وريا عمر امين: ١٩٩٥: ٦٦-٦٨).

٢٨. (تيرنس موروو.....: ١٩٩٨: ١٨٦).

٢٩. محمد محوى: ٢٠٠١: ٢١٤.

٣٠. احمد مختار عمر: ١٩٨٢: ١١٦.

٣١. بالمر: ١٩٨١: ١٦١.

٣٢. جون لاينز: ١٩٨٧: ١٧٤.

٣٣. بالمر: ١٩٨١: ١٦٣.

٣٤. فيان سليمان: ٢٠٠١: ٩٥.

باسی سیہم

واتای هاورنیہتی له بواری راگہ یاندندا

صمغہ کا:

واتای ہاوریتھی یہ کینکھ لمو حوت جزوی (واتا) کہ (لیج) ناماڑھی بڑ کردوہ و لہ نہ بجامی بہیہ کموہ ہاتنی وشہ کاندہ پیدا دہیت، لہ بواری راگہ یاندینشدا بہ دوو شیوہ بہ کاردیت بہ پیادہ کردنی ہاوریتھی و پیادہ نہ کردنی ہمر نہ صمغ وا لہ زمانی راگہ یاندین دہکات، کہ لہ دوو ناستدا لینک بدیتتوہ (سیمانتیک و پراگماتیک).

نم باسہ تیشک دہ خاتہ سمر شیکردنموہی ہمنی رستہی رۆژنامہ کان ، بڑ نہوہی بزانیں تا چ رادہ بیک واتای ہاوریتھی لہ راگہ یاندیندا پیادہ کراوہ. بہ پینی ریازی رۆژانکاری (دیوسیر) واتای ہاوریتھی دہستیشان دہکات و بہ پینی ریازی نمرکی شیکاریش لادانہ کانی شیدہ کاتموہ.

تورہری ییکم لایمی تیڑی:

۱. پھیوہندی شوی:

نم پھیوہندی واتا بریتی دہیت لہ پھیوہندی وشہ بہ وشہ کانی پاشتر و پیشتری خڑی، بڑ غونہ: ہموو نہو پھیوہندیانہ دہگریتوہ کہ وشہی (سیر) لہ بہ کارہینانہ کاندہ دہبستیتتوہ بہ وشہ کانی تر^(۱) لہ رستہی کی وک: نازاد (سیر) دہ کی خوارد.

نم جزوہ واتایہ دوو وشہ یان زیاتر بہیہ کموہ دہبستیتتوہ و لہ ناوہوہی زماندا کاردہ کات و واتای ہمر وشہ بیک دیارناکری تاکو وشہ کانی دہروہری نہ زاندری، چونکہ وشہ کانی دہروہر مانای تاکہ وشہ کہ روون دہکہ نموہ و بہ واتایہ کی تر واتای فہرہنگی ہمر وشہ بیک بہ شیکہ لہ واتاکہی لہ ناو رستہدا.

(سیر) لمو باوہرہ دایہ کہ زمان پھیوہندیکی پھیوہندی، کہ وشہ کان بہیہ کموہ دہبستیتتوہ و نرخی ہمر وشہ بیک لمو شونہ دایہ کہ تیایدا بہ کاردیت^(۲)، ہمر بڑہش نم دوو رستہی خواروہ نابنہ ہاوواتا:

• کاوہ نازادی بینی

• نازاد کاوہی بینی

واتای وشہ بریتیبہ لہ ژمارہی بہ کارہینانہ کانی^(۴)، ہمر بڑیش ہندی لہ زمانہوانان لمو باوہرہدان کہ یکہی سمرہکی واتا رستہ یہ نک وشہ، چونکہ واتاکہی روونترہ^(۱)، وشہ واتاہکی چہسپاوی نیبہ و بہگویرہی شوتنہکہی دہگوریت^(۲)۔ کواتہ واتای رستہ تنہا بہ واتای وشوہ نہبمستراوتہوہ، بہلکو بہ ہمموو نمو واتایانہش بمستراونہتہوہ کہ لہگہلی بہکاردین^(۳)۔ بہممش شاردزای ہمموو بہ کارہینانہ کانی دہبن^(۴) کہ لہ کڑمہلنا باوہ، ہم پیبہ واتا لہ کیشمی چہمک و وینہی ہوشہکی و ہمت و سۆزی کس دورور دہخاتہوہ کہ سنورودار نہبوون و واتایان لہ نعلقہیکہی بہتال دہسووراندہوہ۔ بہممش لیکۆلینہوہکانی واتاسازیان بہرہو بابہتی برد، چونکہ لہ سنوری زمانہوانی دہرناچیتہ۔

دہرکومتنی وشہ لہ ہمر رستہ یہ کنا دہبیت دوو جزوہ پمپوہندی رچاو بکریت:

پہپوہندی ناسۆسی (رۆنان)

پہپوہندی ستوونی (گۆزینہوہ)

۱- پہپوہندی ستوونی؟

پہپوہندی وشہسازنی نیوان وشہکان دہگریتہوہ، واتہ لہ جیاتی دانان بیان گۆزینہوہی وشہیک بہ وشہیکہی تری ہاوننرک لہ تہودہی ستوونی بی نموی کار لہ پہپوہندی ناسۆسی رستہکان بکات و ہلہبژاردنیش لہ دہست کاردکبہ۔

۲- پہپوہندی ناسۆسی؟

پہپوہندی گوغجان و نہگوغجان لہ نیوان وشہکان لہ سنوری رستہ و گرتدا دہگریتہوہ، کۆتی ہلہبژاردن و ہاوریتہتی لہ دہست وشہ بہ دہسلاتہکبہ لہ رستہدا کہ (کار)ہ، واتہ پمپوہندی (بکر - کار) و (بمکرار-کار)^(۸)۔

وشه‌یهک هه‌لده‌بۆریت، که له‌گه‌لیدا گونجاو ته‌با بیت. ^(۹)

بۆ غۆونه رسته‌یه‌کی وه‌ک:

به‌فر پییه

له‌ته‌وه‌ری ستونیدا ده‌توانین وشه‌ی (به‌فر) به‌ چهند وشه‌یه‌کی تر بگۆرینه‌وه و

بۆلین:

شه‌کر پییه

کاغز پییه

مات پییه

.....هتد

وه له‌ ته‌وه‌ری ناسۆشدا بۆلین:

به‌فر ده‌باریت.

به‌فر سه‌رما ده‌کوژیت.

به‌فر له‌گه‌ل دۆشاودا ده‌خوریت.

.....هتد

له‌م پمپه‌ندییه‌دا هه‌موو نه‌و هه‌مایانه په‌یره‌وتک دورست ده‌کهن به‌های هه‌ر

هه‌مایه‌ک له‌ پمپه‌ندی نێوان هه‌ماکاندا هاتوووه ^(۱۰)

۴. واتای هاوریه‌تی، (collocation meaning)

به‌دواداهاتنی وشه له‌ سنووری رسته به‌یتی سیسته‌مینکی دیاریکراو پتی

ده‌گوتریت هاوریه‌تی ^(۱۱)، له‌ نه‌جاسی به‌یه‌که‌وه هاتنی زۆره‌وه و دووباره‌بوونه‌وه

واتایه‌ک په‌میداده‌کات پتی ده‌لین واتای هاوریه‌تی، نه‌م جۆزه واتایه‌ پمپه‌ندییه‌کی

شۆنتی ناسۆیه له‌ نه‌جاسی هاوریه‌تی کردنی وشه‌یه‌ک له‌گه‌ل چهند وشه‌یه‌کی تر

په‌میدای ده‌کات ^(۱۲)، هاوریه‌تی، واته‌ پمپه‌ندی به‌یه‌که‌وه هاتنی وشه‌یه‌ک له‌گه‌ل

وشه‌یه‌کی تر ^(۱۳)، و نه‌و واتایه‌یه‌ که وشه به‌ هۆی هه‌لسوکموت و هاتنی له‌گه‌ل

وشعی تردا پەیدای دەکات^(۱۱)، لەسەر بنەمای پەییوەندی وشەیی کار دەکات^(۱۲) بۆ
نمونه هەردوو وشە (چاک و باش) لە هاوواتا دەچن بەلام لە واتای هاوڕێتیدا لە
پەکتیدا جیا نەهێنێت:

۱. بەیانیت باش

۲. بەیانیت چاک

لێرەدا دەبینین رستەیی دووهم نانااسایی واتایی دروست کردووه، چونکە
بەکارناوەت. (بەیانیت) هاوڕێتیی لەگەڵ (باش) زیاترە نەك (چاک) هەر نەم
هاوڕێتییەشە دەیتە کۆت لەبەر دەم نەبوونی هاوواتیی تەواو.

نەم جۆرە واتایە لە سنووری فریز و رستەدا هەستی پێدەکرت و بنچینهکی
زانستیانەیی هەیە^(۱۳)، چونکە دوورە لە داب و رەوشتی کۆمەڵگا و باری دەروونی
کەسی.

۳. کۆتیی هاوڕێتیی

هاوڕێتیی، واتە پەییوەندی ناسایی وشەییە بە هەندێ وشەیی تر لە ناو
رستەییەکاندا، هەندێ دەستور و یاسا دەگرتەوه کە لەسەری رێککەوتووی نە
بەکارهێنانی وشەکاندا^(۱۴)، پەییوەندی هاوڕێتیی نیتوان وشەکانی زمان پەلدارە
هەندێ وشە هەن رادەیی بەکارهێنانیان بەرزە و هەندێکی تر نەم، لێرەدا کەرەسە
بە دەسەلات بە تەواوی زالە بەسەر کەرەسە پێدەسەلاتەکاندا، لە هەر شوێنێکدا بیت
نەوا بە دواي خۆی رابە کیشیت، نەم راکیشانەش پێی دەلێن (کۆتیی هاوڕێتیی) بۆ
نمونه:

• کۆرە کە (شیر، ناو، چای، شەربەت،) دەخواتەوه.

• کۆرە کە (نان، سێو، گۆشت، ماسی،) دەخوات^(۱۵).

جا بۆ نمودی قسه کاغان شیوهی نمونسی وهریگریت پنیسته بنه ماکانی هاریکاری (گریس) پهیره و بگریت، که بریتیه له چوار بنه ما وهک: (چندیتی و چۆنیهتی و، گوئمان، شیواز)^(۱۹).

۴ واتای هاوریهتی و ناسایی واتا،

رستمازی پهیره ندیی هیمایه به هینما^(۲۰)، کاتیک وشه لیکدراوه کانی سنووری رسته رسته به کی په سندیان داینی، نهوا پینی دهوتریت (ناسایی واتا) که له سر دوو بنه ما کار ده کات (ریژمانی رسته و پمندی واتا)^(۲۱) و به شیک له واتای رسته له رۆتانی سینتاکسی دایه^(۲۲) و به زانندی پهیره ندیی ناسۆی له سنووری رسته دا، واته به زانندی هاوریهتی نهوا ناسایی واتا دینیه کایه وه که له رووی واتاوه پمسن نییه، چونکه وشه کان مرچی رتکه وتنیان تیادا نییه، به ممش شیکردنه وهی واتاکه ی پابمند ده بیت به واتای دهربرای قسه کمر نهک واتای رووتی وشه کان.^(۲۳) و شیکردنه وهی ده کموته نه ستۆی (پراگماتیک) وه ناسایی واتاش دوو جۆره^(۲۴):

۱. ههئاوسانی واتایی^(۲۵) :

له نهنجامی نهوه دروست ده بیت، که کمره کان واتای دوویاره بیان تینا بیت وهک:

بەفرێکی سارد و سپی باری.

نهم رستهیه واتای زیاده و ههئاوسانی واتایی تیادا به دی ده کریت، چونکه به فر خۆی سیمای (ساردی و سپی) له گه لدایه و پتیوت ناکات باس بگریت و لادانیشی هیچ واتا ناگۆریت نه گهر بلین:

• به فر باری.

۲. پینکادانی واتایی؟

هینانهوی دوو وشهیه که له ههنلی سیمادا دژ یهک دهوستن بۆ واتایهکی تر و دهبیته سی جزو:

ا- ناتهبایی؛

ههلبژاردنیکی ههلمی وشه هاوواتاکانه، که له گهژ وشه که بهتهواوی ناگوئهی وهک:
★ شهو چاک.

ب- دژوایی؛

پهلی ناتهبایی زیاتره و له نهنجامی بهیهکموههاتنی دوو وشه دژیهک دروست دهبیت وهک:

★ لاوه بیرهکان هاتن.

ت- نه گهجهان

بعرزترین پهلی بهیهکدادانی واتاییه، چونکه زۆر بهزهجمعت وهرگر پهپوهنلی واتایی بۆ دهووزریتموه وهک:
★ کچه که ژنی پیاویکی ره به نه.

نومره‌ی نووم: لایحی پراکتیکی:

واتی هاوریمتی له بواری راکمیاندا،

زمانی راکمیاندن لهسەر بنه‌مای واتای هاوریمتی کارده‌کات، چونکه زمانی راکمیاندن ده‌بیت زمانیکی ساده و ساکار بیټ و پیوستی به لیکنا‌نوموی قوول نه‌بیت تا زۆرتیر کس له چینی خوینده‌وار تیتی بگات و ترک نه‌خاته سر خوینمه، له بواری راکمیاننیشدا به دوو شیوه دیته به‌رجاو .

١. پیاده‌کردنی واتای هاوریمتی له بواری راکمیاندا

مهمبستان له پیاده‌کردنی واتای هاوریمتی و نهمبزانندی به‌نده به گونجانی وشه‌کان له سنووری رسته‌دا له‌گه‌ل یه‌کتر و ده‌بیت پیوستیه‌کانی کاره‌که وه‌ک (بکمر) و (بهرکار) پیوانه بکرت له‌گه‌ل کاره‌که و بگونجیت و بابمتی و راست بیټ^(١)، ترکی روژ‌نامهنوسی رهمن نهمیه، که وشعی گونجاو له شوینی گونجاو به‌کارینیت و رسته‌کان کورت بن و دستواژه‌کان تیکچرژاو نهمب، بۆ نوموی به‌رامبهره‌که‌ی به ناسانترین شیوه تینگیمینیت.

نهمه‌تا نهم رسته‌های خواروه کمره‌سته پیوستیه‌کانی کاره‌کانیان ههمووی گونجاون

له‌گه‌ل کاره‌کانیاندا، به‌ممش واتا‌کانیان راسته‌وخز ده‌گه‌مینرت:

- سه‌د ماله کوردی سووریا ناواری زه‌مار بوون.
(خبات ل/ ١ ژ/ ١٤٣٥ له ١٢/٥/٢٠٠٤)
- بوچه‌لکردنهمی چند بۆمبیک له قوتابخانه‌کانی به‌غدا.
(جه‌ماور ل/ ١ ژ/ ٥٣ له ٣/١١/٢٠٠٣)
- تیرۆستان ههمه‌شعی کوشتن له قوتاییانی کچ ده‌کمن.
(باسره ل/ ١ ژ/ ٢٨ له ٥ ت ٢٠٠٣)
- به‌رزبوونهمی پله‌ی گمرهای زه‌وی زیان به زه‌ریا‌کان ده‌گه‌مینیت.
(به‌کرتوو ل/ ٨ ژ/ ٢٧٣ له ٢٨/١/٢٠٠٠)

- وهزارهتی مافی مرۆڤی عیراڤی کۆنگرهبهک سازدهکات.
(دهنگی میللمت ل/ل ۱/ژ ۱۵۳ له ۲۰۰۳/۳/۱)

۲. پیادهنهکردنی واتای هاورێتمتی له بولاری راگهیاندنه

بهکۆی له نهرکهکانی زمان نهرکی ههست وروژاننده بهتایبهتیش زمانى راگهیاندن، جا زۆرجار روژنامهکان بۆ نهوى زیاتر خوتنهر بۆ خویان راگهیشن ههستیان دهوورۆتین که لهسر بنهمای پیادهنهکردنی واتای هاورێتمتی دهییت به نهگوهجانی کهسهکانى ناو رسته لهگهڵ بهکردا، ههروهک نهم نهوونامى خوارهوه (بکمر) و (بهرکار)هکان پلهی هاورێتمتی و بهیهکهوههاتنیان لهگهڵ کارهکانیاندا (سفره) له روانگهی واتای سیماتیک یهوه، ههریویش دهیى نهم رستانه لیکدانموی قوولیان بۆ بکرتت، چونکه له قسەى ناسایی ناکات، بۆ نهم مهبسته گونگر قورسایهکی زۆری دهکهوتنه سهر تا له مهبسته دهکات نهویش دهییت له رینگای (پراگماتیک)هوه لیکدانموی بۆ بکرتت وهک:

- نمو ولاته جوانی خۆر لئی زیزه.

(برایهتی ل/ل ۱۰/ژ ۳۱۸۳ له ۲۰۰۰/۹/۱۶)

نهگهر بیتوو سهیری (کارى نهم رستهیه بکهین که (زیزبوون)ه دهبین (کار)یکی (تینهپهر)ه و پتویستی به (بکمر)یکی زیندوو ههیه، بهلام ولاتییکی وهک: (فلهندا) دهبین زیندوو نییه بۆیه ناگوختت.

- ههموو شتیکی جوان له شیعردا دهبینم.

(برایهتی ل/ل ۱۲/ژ ۳۰۹۹ له ۲۰۰۰/۵/۲۸)

نهم رستهیه که (کار)هکهی (بینین)ه و (بکمر)هکهی (من)ه و (بهرکاره ناراستهوخز) یهکهی (لهشعر)ه لهم رستهیهدا (کار)هکه لهگهڵ (بکمر)دا دهگوختت، بهلام لهگهڵ (بهرکاره ناراستهوخز) که ناگوچهی، چونکه مرۆڤ توانای بینینی شتی ههیه له ههمنێ شت که توانای دانموی ویتیمان ههیه وهک (ناوینه)، جا لهبهر نهوى (شعر) توانای دانموی ویتنهى نییه بۆیه به نهگوهجاو دادهنرتت.

- به هیوای کومپانیایه کی سینه‌مایه و راوه جنزکمش ده‌کات.

(میدیا ل/ ۸/ ۹۵/ ۱۶ له ۲۰۰۱/ ۵/ ۱۶)

کاری نهم رستمیه (راوکردن) و (بکمر)ه‌کمی که‌سی سینه‌می تاکه (نمو) (بمرکار)ه‌کمش (جنزکه)یه که شتیکی میتافیزیکیه و بپردست و بمرچاو نییه. تاکو نیتاش نمو راوکردن‌نامی که زانراو و باون بریتین له (راوه مامز و کمریشک و کمو و کوتر و ریشوله و هند...) کمواته (بمرکار) ه‌که له‌گمل (کار)ه‌که نه‌گوغجاوه، چونکه شتیکه بمر چاو نییه.

- رۆشنیرانی عمره‌ب له گوتی گادا نووستون.

(باسرە ل/ ۳/ ۲۰/ ۱۰ له ۲۰۰۳/ ۹/ ۱۰)

کاری نهم رستمیه (نووستن)ه، (بکمر)ه‌کمش (رۆشنیرانی عمره‌ب)ن، واته (نعوان) لیره‌دا (بکمر) له‌گمل (کار)دا گوغجاوه، به‌لام له‌گمل (ناوه‌لکاری شوتین) که ده‌کاته (گوتی) گا) نه‌گوغجاوه، چونکه شوتنیکی بچوک جینگای نمونه‌ده که‌سی تیا ناییتموه.

- رۆژنامه‌گان سوعاد حوسنیان کوشت.

(میدیا ل/ ۱۲/ ۱۰/ ۱ له ۲۰۰۱/ ۸/ ۱)

کاری نهم رستمیه (کوشتن)ه و (بکمر)ه‌کمی (رۆژنامه‌گان)ه و (بمرکار)ه‌کمی (سوعاد حوسنییه) لهم رستمیه‌دا (کار)ه‌که له‌گمل (بکمر) دا ناگوغیت، چونکه (کاری) (کوشتن) به (بکمر) ینکی زیندوو ده‌کریت نک (رۆژنامه).

- کوپینکی حوت سالان مندالی ده‌بی.

(نهمرۆ ل/ ۱/ ۲۹/ ۲۰ له ۲۰۰۳/ ۸/ ۲۰)

(کاری) نهم رستمیه (مندال‌بوون)ه، که (کار) ینکی تینه‌پیره و تمنها (بکمر)ی ده‌وت که (کوپینکی حوت سالانه) و هه‌روه‌ک باوه (کار) ی (مندال‌بوون) له‌گمل (نافره‌ت)دا ده‌گوغیت، بۆیه نهم رستمیش بنه‌مای هاورستمی به‌زانمووه.

کتابچام:

۱. واتای هاورنیمتی واتایه کی شونتی ناسویه و له نهجاسی بیه کوههاتنی و هلسوکوموتی له گمل وشه تردا دروست دهیتت و له سنووری فریز و رستدا همتی پنده کرتت. هوزکارتیکه بؤ نمبوونی هاورواتایی تمواو.
۲. پیومنیسی هاورنیمتی نیران وشه کانی زمان پلهداره همندی وشه همن رادی به کارهنتیان بعرزه و همنیکی تر نزمه، لیزدها کمرمی به دهسلات به تمواوی زاله بمسر کمرسه پندهسلاته کمد، له همر شونک داینت نموا به دواي خوی رایده کیشیتت، نم راکشانمش پینی دهلتین (کوتی هاورنیمتی).
۳. کانتیک وشه لیکراوه کانی سنووری رسته رستمیه کی پمندیان داینی، واته له رووی هاورنیمتی و بیه کوهه هاتن پمست بوون نموا پینی دهوترتت (ناسایی واتا) که لمسر دوو بنه ما کار دهکات: (ریزمانی رسته و پمندی واتا) و بعشیک له واتای رسته له رووانی سینتاکسیدایه و بعزاندنی پیومنیسی ناسویی له سنووری رستدا نموا (ناناسایی واتا) دینیتته کایموه که له رووی واتاره پمست نییه، چونکه وشه کان معرجی رینگهوتیان تیادا نییه و شیکردنموی واتاکمی یابمند دهیتت به واتای دهربرای قسه کمر نک واتای رووتی وشه کان و دهکومته نمسوی (پراگماتیک).
۴. زمانی راگمیاننن به شتویه کی گشتی لمسر بنه مای واتای هاورنیمتی کاردهکات، چونکه زمانی راگمیاننن دهیتت زمانیکی ساده و ساکار بیتت و پینوستی به لیکدانموی قول نعینت تا زورترین کس له چینی خوندهور تینی بگات و نعرک نه خاته سمر خوتنمر، نعممش بعوه دهیتت که وشه گوغهاو له شونتی گوغهاو به کارینیتت.
۵. یه کی له نعرکه کانی زمان نمرکی همت وروژانننه بتایعتیش زمانی راگمیاننن، جا زورچار روژنامه کان بؤ نموی زیاتر خوتنمر بؤ خویان رابکیشن همتیان دهوروژنتن که لمسر بنه مای پیاده کردنی واتای هاورنیمتی دهیتت به نه گوغانی کسه کانی ناورسته که زیاتر له سردیره کان پیاده ده کرتت. بؤ نم معبمشت دهی نم رستانه لیکدانموی قولیان بؤ بکرتت، چونکه له قسمی ناسایی ناکات به معمش گوتگر قورسایه کی زوری دهکومته سمر تا له معبست دهکات، نموش دهیتت له رینگای (پراگماتیک) بوه لیکدانموه بؤ بکرتت.

پہراویں مکان:

- (۱) jean action: 1993: 81
- (۲) وفار محمد کامل: ۱۹۹۷: ۲۲۶.
- (۳) کلود جرمان و ریون روبلان: ۱۹۹۶: ۴۶.
- (۴) بالمر: ۱۹۸۱: ۲۶.
- (۵) لاینز: ۱۹۶۸: ۱۶.
- (۶) میخال زکریا: ۱۹۸۳: ۲۱۱.
- (۷) عزمی اسلام: ۱۹۸۵: ۶۶.
- (۸) سلام ناخوش: ۲۰۰۵: ۳۴.
- (۹) عبدالقادر ہنی: ۱۹۹۷: ۲۴۰.
- (۱۰) محمد معروف فتاح: ۱۹۸۵: ۴۷.
- (۱۱) محمد علی الخولی: ۱۹۸۲: ۴۶.
- (۱۲) leeche ۱۹۲۴: ۲۰۰.
- (۱۳) محمد محمد یونس: ۱۹۹۳: ۱۰۳.
- (۱۴) محمد معروف فتاح: ۱۹۹۰: ۱۹۱.
- (۱۵) احمد مختار عمر: ۱۹۸۲: ۴۶.
- (۱۶) بیتخال عبداللہ سعید: ۱۹۸۹: ۱۹.
- (۱۷) طالب حسین علی: ۲۰۰۵: ۲۱۰.
- (۱۸) لاینز: ۱۹۶۸: ۴۰.
- (۱۹) Lievinson: 1997: 126.
- (۲۰) میلکا اٹیچ: ۱۹۹۶: ۳۵۲.
- (۲۱) جون لاینز: ۱۹۸۷: ۱۳۲.

(۲۲) جولیا اس فالك: ۱۳۷۷: ۳۴۹.

jean stilweel: 1999:4. (۲۳)

(۲۴) ثيان سليمان حاجي: ۲۰۰۶: ۹۷.

(۲۵) مامزستا ثيان سليمان حاجي نهم زانياربانهی له موهازهراشي بهريز پ. د. محمد معروف فتاح
وهرگرتووه.

(۲۶) نوال عمد عطية : ۱۹۷۳: ۸۷.

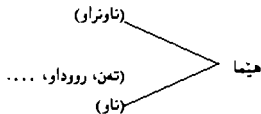
باسی چوارهم
واتای رهنگدانهوه له زمانی کوردیدا

صمیره ٢:

واتای رهنگدانموه تایه تمندیه کی زهقی زمان و زمانی شیعه، که شاعیرانی (داشورین) به کاری دههینن، وهک شیخ رهزای تاله بانای که شاعیریکی بیوتنه ی کورده لم بواره دا، که تاکو نیستا له ناستی سیمانتیکدا لیکۆلینه موهی لمسر نه کراوه، هه لیباردنی نهم بابته له لایمن توپزه رهوه بۆ نموه ده گهریته موه تاکو نیستا لیکۆلینه موه یه کی سه ره بخۆ لمسر نهم جزره واتایه نه کراوه که باس له وشه تابۆکان ده کات به مه بهست و بی مه بهست له ناخاوتنی رۆژانه به کار دههینرتت. باسه که له رنگای شیکردن موهی وشه هاویپزه کان له ناخاوتن واتای رهنگدانموه دهستیشان ده کات، که نمو وشانه ده گهریته موه که به کی له واتا به کارهینراوه کانی تابۆن و کم به کار دههینرتت.

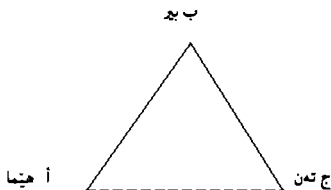
١. چه مکی واتا

به رای هه ندی له زمانه وانانی وهک (سۆسیر و نۆلمان) واتا بریتییه له پهیره ندی نیوان (ناو ، ناولینراو) که به هیما ده نوینری:

(هیمّا) نمو نیشانه یه که مرۆڤ بۆ له یه کتر گهیشتن یان وهک چه کیک بۆ بیرکردن موه به کاریان دینی. (واتا) بۆچوونیکه به به هیمّا به ستراوه و کۆمهل به کاریدینتت

نم دوو رووی هیما په یوه نډیسه کی له خوزه بویه کمه دیان ده به مستیموه که (نوگدن و ریچادس) له سینگوشی (بیر)، (هیما) و (تن) ^(۱) دا خستیانه روو.

فوزم (هیما): زغیره ده نگیکی رینکراوه، که وشه پینکدینیت.
 بیر: واته ناوهرژک وک (چمک، وینه و بوجون،...)
 تن: واته شتی دمرهوه وک: (کس، شت، رووداو،...)

خالی گرنګ له سینگوشیه دا نمویه، که په یوه نډیسه کی راسته موخ له نیوان (هیما و تن) نیه.

۲. جزوه کالی واته:

جزوه کان واتا به چند شتویه که دابهشکراوه نموی په یوه نډی به باسه کمی نیمموره هبیت دابهشکرده کمی (لیچ)ه، که حموت جزوه واتا جیا ده کاتموره:

۱. واتای فرهمنگی:

گرنگترین جزوی واتایو نه‌گژره و به‌شینکه له واتای فرهمنگی وشه و له شتیوهی سیما‌ی جیا‌کمره‌وه خۆی ده‌نووتنی وه‌ک:

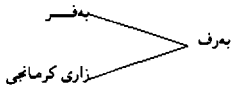
۲. واتای پارکرو:

هه‌موو نمو واتا زیادانه ده‌گرتیه‌وه، که ده‌خړیته سه‌ر واتا فرهمنگی‌یه که که واتایه‌کی بگژره و پله‌ی پتوانی که‌م و زیاد‌ی هه‌یه. چهند جۆرتیکه وه‌ک:

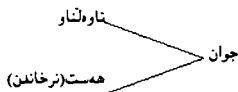
۳. واتای شه‌وازی:

هه‌موو نمو واتایانه ده‌گرتیه‌وه که زانیاریان ده‌ریاره‌ی سه‌که‌م ده‌داتنی له پله‌ی خۆینده‌واری و نیش و کاری و دیالیکته‌که‌ی و... هتد وه‌ک:

۴. واتای نه‌روونی:

نم جزره واتایه همت و سۆزی قه‌کمر دهرده‌بری بۆ سرسرم‌مان و نارمزایی... همت و به‌زۆری واتای هۆشه‌کی تیکه‌له وه‌ک:

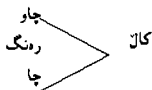

۵. واتای ره‌نگ‌لنسه:

نم جزره واتایه له فرواتا و هاویتیژدا ده‌بیت، که به‌کی له واتاکانی قه‌دهغه و تابویه.

۶. واتای هاویتیژیته:

به په‌یوهندی له گمژ و شعی تردا دیت و هاویتیجه‌تیه‌ک دروست ده‌بیت له نیتوان دوو وشه‌که و به‌کیان شعوی تر راده‌کیشی، بۆ نمونه وشعی (کال) له نه‌نجامی به‌کارهاتنی زۆر له‌گه‌ل (ره‌نگ، چاو، چا) نه‌وا هاویتیجه‌تیه‌کیان په‌یدا کردووه.

۷. واتای بابه‌تی:

په‌یوهندی به ریکختنی رسته‌و به لوتکه‌کردنه‌وه هه‌یه به‌گویره‌ی مه‌بعت و گرنگی هه‌ریه‌که‌مان بۆ بارنیک یان کاتیک ده‌بیت وه‌ک:

- که‌ره‌که که‌په‌ره‌که‌ی خست
- که‌په‌ره‌که که‌ره‌که‌ی خست
- که‌په‌ره‌که که‌وت

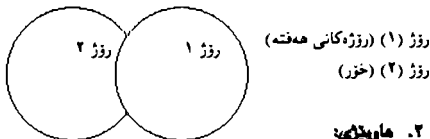
هه‌منق جاریش له سنووری یه‌ک رسته‌دا به هزی هه‌زه مه‌بعت جه‌ختی لسه‌ر ده‌گری^{۱۲}

۴. لیل واتکی وشه:

لیل واتایی له سنووری وشه دا نهو به که وشه یهک یان مۆرفیمیک به تنها بیستری یان بھرتندرتیموه گونگر یان خوتنهر به زیاتر له مانایهک تیی بگات^(۳).
نهمش په پوهندی به به کارهیتانی وشهوه هه به تا وشه یهک زیاتر به کار بیت نه گهری
نموری زیاتر ده بیته وشه فرهواتا و هاوییز نهمش ده بیته دوو جزو:

۱. لرهواتا:

وشه یهک زیاتر له واتایهکی هه به، به لام و اتاکانیان له بنجوه له یهک نزیکن و
به یهک وشه له فرههنگدا دنووسرتن^(۴) وهک:

۲. هاوییز:

نهم وشانه ده گرتیموه که واتاکانیان له یهکپورن وهک:

نهمیش ده بیته سی جزو:

أ- هاوییز:

بهر وشانه ده گوترتت که له نووسیندا یهکن، به لام له گۆکردنا جیاوازن بۆ نهم
مه بتمش هیز رۆلیکی سه رهکی هه به وهک:

دوو روو (۱) (منافق)

دوو روو (۲) (وجهان)

ب- هاروډنگڼه

نم وشانه ده گړتيموه که له گوگردندا له يهک دهچن، به لآم له نووسيند جياوازن که له زماني کورديدا نيبه وهک:

(1) (see) بينين

(2) (sea) رووبار

ج- هاروډي تمولو:

وشمپه که چمند مانايهک ددهات، به لآم واتاکانيان له يهک دورون^(۴) وهک:

نازار (۱) (مانگي مارت).

نازار (۲) (نيتش و ژان).

۴. واتاي رهنگلنه:

نم جوړه واتايه له بارښکدا ديت، که وشه که دواني بيت يا زياتر و جگه له واتا فرهمنگيه که وايه که تر بينتيموه ياد، که تابو و قدمهغه کراوين و هندنئ کړدهي فيولژجی سيکسي بينتيموه ياد، هندنډچار به مهبسته و زورچارش نم وشانه بي مهبست و بي گوناهن^(۱).

واتا فرهمنگيه که نم جوړه واتايه بلاوتره، به لآم له گمل نموش (گوينگر) همت به واتا شاراره و تابوکسي دهکات^(۲). نموش واي کړدوه، که به کارهينانتيکی که ميان هبيت و له زماني کورديش له بهر رهچاوکړدني باري کومه لايه تي و کمسي و نورورژاندي بهرامبهره کهي مروژ زور له روي نايست به کاريان بيني و نه گمر به کاريشي بينتيموه او هندنئ دستمواژهي وهک (بلا معنی) (عيب نهی) تمشبه نهی (... همد له گمل به کاديتنت، يان به زمانتيکی وهک عمره ي دهگوتريت، بو نمونه به ننداني زاوژني نيرينه دهگوتريت (زده کمر).

(بلوم فيلد) باوهري وايه له بهر ناشنایي به کيک له واتاکاني وشه که له گمل وشه قدمهغه کراوهکان واييلديت وشه ناسايه کهش له ناو بچيت.

بۆ نەروڤە وشە یەکی وەك (زێ) دوو واتای هەیه:
زێ (١) رووباری گەورە (واتای ناسایی)
زێ (٢) زێ مێیینە (واتای قەدەمە کراو)
نۆلمان نەم جۆرە واتایەکی کردووە بە بە سێ بەشمووە:

١. کارتی کردنی دەنگی که دەبێتە دوو جۆر:

- أ- کارتی کردنی راستموخۆ:
نەو وشە لێکدراوانە دەگرتەووە که لە دەنگە سروشتییەکان وەرگیراون وەك: قارە
قار، تەقە تەق، گفە گف.....هتد.
- ب- کارتی کردنی ناراستموخۆ:
نەو نیشانە و هینمایانە دەگرتەووە، که لە بواری ماتماتیکیدا بەکارداوە هینریت وەك:

٢. کارتی کردنی وێژمانی؟

- پەڕوونە بە وشە دارێژراو و لێکدراوەکان هەیه وەك:
أ- دارێژراو:
وەك: نووسەر.....
- ب- لێکدراو:
وەك: گەردەن بلوور.....

٣. کارتی کردنی واتایی؟

- که لە نەجماسی گراستنهووی واتای وشە مەجا یەکانهوه دەبیت که لە رووی
تەرك یان شیوه لێکچووونیک بەدی دەکریت (١٨):
- أ- لێکچووون لە تەرك:
وەك: ددانی مشار، بالی فرۆکە، پستی دەرگا،.....هتد.

ب- لینگچوونی شیوه:

وهك: سمری مه‌نجه‌ل، روهی مینزه، قاجسی کورسی، ... هتد. بۆ غوونه (ملی شروشه) له هیناکاری هاتوچۆدا شۆفیری نۆتۆمزییل له‌وه تیده‌گات که رینگاکه تمسک ده‌بیتته‌وه: له نه‌نجامی نمو لینگچوونه‌ی که له نیوان ملی مرۆڤ و شروشه‌دا هه‌یه.

• سه‌ه‌چاره‌ی واتای رهنه‌نگه‌تاره:

بۆ هاتنه کایه‌ی واتای رهنه‌نگه‌تاره چه‌ند هۆکارێک هه‌یه و گرنگه‌کانی نه‌مانن:

۱. بوونی چه‌ند زاریک له زمانی کوردی و که به‌ریکه‌وت بوونه‌ته هابیت و که به‌کی له‌واتا‌کانیش تابۆن وه‌ک:

دان (۱) (دانی سیکسی)

دان (۲) (ددان)

۲. به‌تیپه‌ربوونی کات هه‌ندێ وشه له یه‌ک دوورکه‌وتوونه‌ته‌وه‌و بوونه‌ته هابیت. وه‌ک:

دلگیر (۱) (دلگیرتن).

دلگیر (۲) (دلگیرتن)

۳. دابرا‌نی دوو وشه یا زیاتر به‌سهر شتی جیا‌واز و به‌ریکه‌وت شیوه‌ی ده‌برینیان وه‌ک یه‌ک بیت وه‌ک:

گا (۱) (گاجووت)

گا (۲) (سیکسی)

گا (۳) (باشگر) وه‌ک: سه‌یرانگا

۴. بوونی هه‌ندێ وشه‌ی له زمانی بینگانه که گۆکردنیا‌ن له‌گه‌ل وشه کوردیه‌که وه‌ک یه‌ک بیت. وه‌ک:

(کتیر) (chair) (کورسی)

(کتیر) (نه‌ندامی زاوژی نترینه)

سوانی همنغی دهنگ له زارنك له زاره‌كان رنكه‌وتنیان به وشه‌یه‌کی تابۆ له زارنکی تر^(۹). بۆ نمونه، سوانی فۆنیمی (د) له وشه‌ی (سه‌د) له زاری (سلیمانی) و بوونی به (سه) که له زاری همولیر به‌رامبەر به (سه‌گ)ه.

سه (۱) (ژماره سه‌د)

سه (۲) (سه‌گ)

واتای رهنگدانموره له شیعره‌کانی شیخ ره‌زای تاله‌بانی

شعر به‌ره‌مینیکی نه‌ده‌بیه‌و له رنځگای ده‌ستتیه‌ردان له جیهانی واتاوه ده‌خواززی و لاسر بنه‌مای یاری ناوه‌کی به‌نده که بریتین له (لیکچواندن و خوازه و خواست و درکه و ره‌گه‌زدۆزی^(۱۰)..... هتد .

نه‌وه‌ی په‌په‌وه‌ندی به‌ باسه‌که‌ی نهمه‌وه هه‌بیت وشه (هاویبژ)ه‌کانه له رنځگای هونمه‌ره‌کانی ره‌وانبیه‌زی ده‌چیتته ناو زمانی شیعره‌وه و له‌گه‌ژ واتای رهنگدانموره یه‌ک ده‌گریتته‌وه که وشه‌یه‌ک ده‌خواززی بۆ واتایه‌کی تر و ده‌بیتته هۆی لئیل واتایی و دوو دلئ و دوو سه‌به‌ست^(۱۱) یه‌ک (ناشکار) نمویه‌تر (شاراوه). هه‌روه‌ک (نالی) ی ده‌لئیت:

نزمی(نالی) میلی ناو و ناینه‌ی رهنگی نیه

دوو‌روه بۆ سه‌یری خاتر یه‌ک خه‌فی، یه‌ک ناشکار

وشه (هاویبژ)ه‌کان له زمانی شعردا جینځگای گرنځگی شاعیرن و نرخیکی زۆری هه‌یه بۆ یاریکردن به وشه له رنځگای واتا جیاوازه‌کانی به‌تایبه‌تیش واتای (ره‌نگدانموره)^(۱۲) و به‌تایبه‌تیره‌ش بۆ که‌ستکی بلیه‌ته‌ی وه‌ک (شیخ ره‌زا) نرخیکی زیاتری هه‌یه، چونکه نهم وشانه زه‌وقی نه‌ده‌بی زیاتر ده‌که‌ن و کاریگه‌ریه‌کی ته‌لیسماوی ده‌که‌نه سهر گوینگر و وێژدانیان ده‌ناخه‌وتیت به‌تایبه‌تیش نه‌گه‌ر نهم وشانه له شوینی گونجاو وه‌ دابنرتت^(۱۳).

نتیجه‌ام:

۱. واتای رنگدانموه جزونیکه له و واتایه‌ی که له وشه‌ی هاوینیز دا بعمدی ده‌کرتیت و واتایه‌کی ناسایی و واتایه‌کی (تابۆ) ی همیه لمبیر په‌میوه‌ندی به کردی سیکسی.
۲. واتای رنگدانموه له زیاتر له شیعری هه‌جوودا به‌دیده‌کرتیت و شیخ ره‌زاش پینشه‌نگی نهم هونهری شیعره.
۳. واتای رنگدانموه به‌شیوه‌ی ناراسته‌رخۆ، به‌مه‌به‌ستی و روزانندی نه‌وکه‌سانه به‌کاردیت که هه‌ستی خراپ به‌رامبهریان هه‌یه.

په‌راویز مه‌کان:

۱. مستور عبدالجلیل: ۲۰۰۱: ۱۰۴ و پروانه: 1965: 250 Oden & Richards
۲. د. محمد معروف فتاح: ۱۹۹۰: ۱۵۸-۱۶۲.
۳. وریا عمر امین: ۱۹۹۵: ۱۳۶.
۴. کلود جرمان و ریون رویلان: ۱۹۹۴: ۴۰.
۵. د. محمد معروف فتاح: ۱۹۹۰: ۱۷۰.
۶. هه‌مان سه‌رچاوه: ۱۶۱.
۷. احمد مختار عمر: ۱۹۸۲: ۴۰.
۸. هه‌مان سه‌رچاوه: ۳۹-۴۰.
۹. نه‌وره‌هانی حاجی مازف: ۱۹۷۵: ۱۸-۱۹.
۱۰. عبدالخالق یه‌عقوبی: ۲۰۰۱: ۲۴.
۱۱. آ.ب. فولکس: ۱۹۸۶: ۳۴.
۱۲. محمد عزام: ۱۹۹۴: ۱۴۱.
۱۳. محمد محمد یونس: ۱۹۹۳: ۱۹۸.

باسی پینجھم

دڑواتا و جوڑہ کانی له زمانی کوردیدا

۱- دژواتا:

دژواتا گرنګترین په یوه نښه و اتایه کانه، که په یوه نښه کې شونځی ستونځیه بهواتای نموی له چوارچینوی زماندا کارده کات. هر یه که له وشه کان نه چنه ژیر نمو پوله ستونځیه وه که له رسته دا دهنو تیرت^(۱).

دژواتا لای عمر به کان بریتیه له یه که وشه دوو واتای جیواوز بګه یه منی وه: (جون) که دوو واتای دژیه کې همیه (رهش - سپی)^(۲)، به لام لای زمانه واننه نویه رۆژ ناوایه کان بریتیه له دوو وشمی جیواوز که دژیه کې له وانا وه: (کورت - دریز) (جون - ناشیرین)^(۳) له کژنوه دژواتا جینگای بیروزی جیواوزی زمانه واننه کان بسوه همنځی جار به تمواو که ری هاوو اتایان داناوه، چونکه زوچار واتای وشه به دژیه کې لیکده درتیره له کاتیکنا تم دوو په یوه نښه شونځیه جیواوزن له یه کتری له بسر نم هویمش زمانه واننه کان نه یاتواتیره گرنګی تمواو بدن به جوره جیواوزه کانی^(۴). به پی بیروزی جون لاینز دژواتا سی جوره: (برامبیری و پیچه وانمیی و تمواو کاری).

۲- جوره کانی دژواتا:

۱- برامبیری

نم په یوه نښه له برامورد کردنی همنځی وشمی وه: (نیر - می) دا ددرده که ویت که ره تکرده نموی به کیکیان په سند کردنی نموی تریانه هر وه ها به پیچه واننه وه. بۆ نمونه که ده لاین نمو کوتره نیره نمو راستیه مان ره تکرده و تیره که می بیت به پیچه واننه شوه که ده لاین نمو کوتره نیریه نمو نه وه مان په سند کردوه که کوتره که منیه. که واته پله نیه له نیوان نیرومیندا هر یه که بیان جه مسرتک ده گرن نه وه له جه مسره نه بیت له جه مسره که تره^(۱). برامبیری باریکی تاییه تی په یوه نځی جیواوزیه که له نیوان دوو که ره سه دا هیه جیواوزیش وه که له مسرودوا روونی ده که یه وه سه لماندنن هر یه کیک ناکردنی به کیکه له داننه کانی تری کومه له که له کاتیدا که به جیجیا و بریان بګرین وه: (سور شین سوز رش هتد) که

ناکردنی همر دانیهک له کۆمه له که ههلبژاردنی یه کینک له نهنامه کانی تر دهگرتهموه. (سور یان سموز یان شین یان زهرده.... هتد) که نمو کۆمه لانهی که له دوو کهرمه ی جیاواز ینگهاتوون ههریهک له کهرمه تهکان یهک کهرمه بهرامبهرا نه وهک (نیر - مسی)، به لام نمو کۆمه لانهی له چهند کهرمه تهیه کی جیاواز ینگهاتوون نمو کهرمه تهیهک یان زیاتر بهرامبهرمستی. خالکی تریش له جۆره په مپوهنیه نهوه به لمبر به کارهینانی دوو زاراهوی وهک (کوپر) و (پیاو) نه گهر وهک بهرامبهرتک ته ماشای بکمین پیوسته له سه ره تاوه که به پتی پیوهرتکی پهنسندکراو له رووی شارستانییه تهوه که ژن هینانه داتراوه کوپر نمبی توانای ژن هینانی ههیت نینجا نهیت به بهرامبهر بز پیاو^(۱) دیسان دهینین شتیکی ناسایه که ناکردنی یه کینک پهنسندکردنی نمو تریانه و پهنسندکردنی یه کینکیان ناکردنی نمو تریانه له کاتیکدا ده تواندرت که یه کینکیان یان همر دوو کیان به تمواوی ره تبکرتهموه، بز نمونه ده توانین همر دوو زاراهوی (نیر - مسی) که ههریه که بیان ره گهنک دیاریده کمن و په یوه ستز به چهند تابه تهیه کی بابه لوجی و رهوشتی ده تواندرت زاراهوی (نیره سوک) به کارهیندرت که کمینکی نه نیر و نه مینیه^(۲)، به لام نم باره ناویزانه ناییت واهان لیکات پاشگهزی نهوه له بز چونه کافان دبارای نم جۆره دژواتایه. جگه له ممش همندی له جۆره دژواتایانه ناوه لئاوان نهدگاری جۆری پیچموانه یان هیه وهک: (پاکزاد - فیلباز) (گوترایمل - لاسار) (کراوه - داخوار) نه مانه ده توانین پلمیان بز دابنن جا زۆرت یان که متر له گمل نموش ناکردنی یه کینکیان پهنسندکردنی نمو تریان نییه بز نمونه که ده لئین رۆژگار گوترایله تره له رزگار مانای نموه نییه رزگار لاساره یان کاتیک ده لئین رزگار لاسار نییه مانای نموه نییه گوترایمل نییه، کهواته نم ناوه لئاوانه له ناوه خزیاندا پله دارن. جگه له ممش همندی له جۆره بهرامبهرا نه همر وهک ساینر ناماژهی بز ده کات ناتواندرت بگۆردرتهموه، واته په مپوهنای زۆرت یان که متر له سمری ناچه سپی وهک (زیرهک - ته مبل) چونکه زۆر زیرهک یه کسان نییه به ته مبل و کم ته مبل یه کسان نییه به کم زیرهک له گمل نموش همر دوو وشه که پله دارن و نرخکی رووتیان هیه له یه کی له همر دوو کۆتایی پیوه ره که^(۳).

ب- پڄه والهيءَ:

نم پميوه نسيه له بهراورد كردني وشي (چاك-خراپ) و (گموره-بچووك) ده بيان وشي ترډا دهرده كموت نم جوره دژوانايه بهوه له بهرامبهری جیاده كرتتسوه كه پله داره، واته دوو وشه كه بهراورد ده كرت^{۹۹} نم بهراوردش لموانه به ناشكرا بيت يان دركاو بيت، بهراوردی ناشكراش دوو جوره^{۱۰۰}:

أ- بهراوردی ناشكرا كه له نيوان دووشت يان دوو كمس دايه و پميوه نسي به بابيتيكي دياريكراو هميه، به لام يه كنيكان پلمبه كي بهرزي هميه وهك:

- خانووه كه مان له خانووه كمي نتيوه گموره تره.
- سازگار نيمسال له پار زيره كتره.

هندي جار ده توانين تمومرئيك به جي بهيلين كه خوتنمر لای روون نه بيتت به موي

كه بهراورده كه له نيوان دوو كه سدایه يان دوو باردايه وهك:

- نازاد ورياتره يان له پاری خوی يان له رزگار.

ددشتوانين همردوو جوره كي پيشوو له يهك رسته دا كو بکه پنهوه نم جوره

بهراورديه سمرزاري دهرده پهریت وهك له رسته كانی سره دوه باسانكرډ به هوی نامرزي (تر، له يوه دهر كموتوه وهك:

- خانووه كه مان له جازانی خانووه كمي نتيوه گموره تره.
- نازاد له جازانی خوی ورياتره.

ب- بهراوردی دركاو: نم جوره بهراورديه شاراويه و دهرنه پراوه، بۆ نمونه كه

ده ليتين:

- شيلان قوتاييه كي زيره كي پوله كه به يتي.

مه بهرستان نهويه له هه نديكيان زيره كتره و هه نديكيش له م زيره كترن، به لام

بهراورده كه سمرزاريه و دهرنه پراوه. هه نديجاريش نم وشه دژانه پله كانيان بزر ده كم

و كم و زؤر همت بهوه ناكمين بهراورده كه له نارادايه يان نا وهك:

- خانووه كه مت چند گموره به؟

• چه‌مه‌که چەند قوولە؟

نەم رەستەنە نەوە ناگەمبەنێ خانووە‌که گەمڕەبە بیان چەمه‌که قوولە، بە‌لکو له رۆژانی وادا وشەکان پله‌کانیان ون ددەکن بێ لایەن دەوستان^(١١).

له رووبه‌کی تریشەوه وشە‌ی دژواتا بەوه‌ی له وشە‌ی جیاواز جیا‌ده‌بیتەوه له دژواتا به‌کێ له وشە‌کان رەت‌ده‌که‌ینه‌وه مانای نەوه نییه نەوه‌که‌ی تەرمان پەسند کردووه، بۆ نمونە که ده‌لێن:

• پیاویکی نازا نییه.

مەرج نییه پیاویکی ترسنۆک بیت. بەواتایه‌کی تر وشە‌ی دژواتا خۆیان جە‌مە‌سەر‌ده‌کان دە‌گرن بە‌لام له نیتوانیاندا پله هه‌یه. بۆیه نە‌گەر به‌کێتمان هه‌لبژارد ناچار نابین نەوی تر هه‌لبژیرین، چونکه ده‌توانین په‌نا‌به‌رینه به‌ر پله‌کانی نیتوانیان^(١٢).

سایر ده‌لێ پتویسته له‌سەرمان نەو وشانه وا هه‌لسوکه‌وتیان له‌گەڵ بکەین به‌پیتی پله و شتیه‌ی به‌راوردی ناوه‌لناوه‌که وه‌ک: (دریژ - دریژتر -دریژترین)، بۆ نمونە کاتیک ده‌لێن رینگایه‌ک دریژ نییه له رینگایه‌کی تر بیان مرۆفیک پوتره له مرۆفیکێ تر و له پینه‌وه‌ی پله‌ی به‌راوردی داده‌نێن به پیتی چەند پینه‌وه‌ریکی جۆراوجۆر به‌گۆڕه‌ی کەرەسته مه‌به‌ستاره‌کان.

بۆ نمونە کاتیک ده‌لێن:

• چەند کەسانیکێ زۆر ناماده‌نبوون.

نەمه واده‌گەمبەنێ (٥-٦) کەس ناماده‌نبوینه نە‌گەر باس له دانیشتیکی تایبەت بکرت، بە‌لام له‌وانه‌یه (٢٠٠٠) کەس بگرتەوه نە‌گەر باس له یاریه‌کی تۆپی پێ بکرت. له به‌کێ له یاریگا‌کان. که‌واته پتوهر شته وه‌سف‌کراوه‌که دیاریده‌کات^(١٣).

ج- تمواوکمری

نم جۆره پهیرهندیه به بهراوردکردنی ههندی وشعی وهک (کرین - فرۆشتن) و (دان - وهرگرتن) و (ژنهینان - شوکردن) دا دهرده کمویت^(۱۱) پهیرهندی تمواوکمری له گهژ جۆری بهرامبهریدا په کده گرنهوه، بۆ نمونه:

- نازاد خانووهکهی له رزگار کهری.

واته

- رزگار خانووهکهی فرۆشته نازاد

لهم نمونهیهی پیشوودا تاکیک له دوو وشه بهرامبهره که له رستهیه کدایه و تاکهکهی تری له رستهکهی تردایه نم دیاردهیهش پهیرهندی بهو گۆرانه ریزمانیهوه همیه، که له همدوو رسته کهدا روودهات، نم وشانهی که تاییهتن به پهیرهندی خزمایهتی و پلهویاییهی کۆمه لایهتی نمونهی زۆرمان دهدهنی لهسهر پهیرهندی تمواوکمری وهک:

- کاره خالتۆزای نموزاده.

واته

- نهوزاد پورزای کاوهیه.

ههندی کمرستهی فهرهنگی همیه، که پهیرهندی گۆرینهوهی تمواوکهری له نیوانیاندا همیه، بهلام ناتوانین به تمواوکهری دابنیتین وهک:

- مامۆستا له قوتابی پرسی.

- قوتابی وهلامی مامۆستای داوه.

چونکه لهوانهیه وهلامی دابیتتهوه یان نهیدابیتتهوه یان له رستهی:

- رزگار دیاری دا به رۆژگار لهوانهیه نهوه بگرتتهوه^(۱۲).

- رۆژگار دیارییهکهی وهرگرت.

- رۆژگار دیارییهکهی رهتکر دیتتهوه.

همروها نم تايه تيبه گۆرينموي له نيتوان رستمى بكمرديار و نادياردا ههيه ههمان پهيوهندى تهواوكاريه، چونكه بسوونى كارى ناديار نيشانهى بسوونى كارى دياره، بۆ نمونه كه ده ئين:

- پۆليه كه دزه كمى كوشت. نموه ده گرتيموه:
- دزه كه كوژرا به دستى پۆليه كه. ليره دا تينبىهى گرينگ ههيه، كه برتبيه له موي پهيوهنديه كانى خزمابه تى هه موو كاتيك پهيوهندى گۆرينموي ريكويكيان نايه ت، بۆ نمونه كه ده ئين:
- نازاد باوكى شيلانه. نموه ناگهيه نى
- شيلان كوڤى نازاد بيتت همروها كه ده ئين:
- رزگار كوڤى نهرينه نهمش نموه ناگهيه نى:
- نهرين باوكى بيتت، به لكو داكييه تى نهمش بۆ نموه ده گرتيموه پهيوهنديه دوو قۆليه كه له نيتوان كوڤ و (باوك و دايك) دايه.

د- دژواتى بهك وشهيه:

له زمانى كورديشدا همروهك زمانى عمره بى واتاى دژيه كه بهك وشه دا ده بينت نهمش ده بيه ته هوى ته مو مژنك دورست بكات له زماندا كه ده گرتيموه بۆ گه شه و گۆڤانى زمان و بسوونى نم وشانه به فره اتا و هاوينا تا رادهى دژواتا واتا كانيان دورو كه مو تيموه نيشتاش نم دوو واتا به بهك ريزه به كار نايه ت، به لكو واتا نوينه كمى بيمر توپتر زاله. بۆ نمونه وشهى دلگير سهره راي نموي به واتاى عاجز بوون ديت دوو واتاى تريشى ههيه (دلگير - راليبوون) (دلگير _ دل پمستكر) همروه ها وشهى (گويگرتن) (گويينه دان _ گوى شلكردن). همروه ها وشهى (لنگه ران) دوو واتاى دژى ههيه (به دوا دا گه ران _ وازه تان) ديسان وشهى (له بهر كرده نموه) (داكندن _ له بهر كرده ن) (گيتروده) سهره راي واتاى پيتر اگه ياندى واتاى

(ره‌تکرده‌وه_ ودرگرتن) یش دیت سمره‌رای نه‌مانه‌ش له زمانى کوردیدا شاعیران همدئى وشه به پیچموانه‌که‌یان به‌کاره‌یتناوه وه‌ک نالی ده‌لئى:

دلّ ده‌لئى سه‌یری چه‌ممن خۆشه جموایی ناده‌م
موده‌تینه‌که له قه‌مه‌سایه عمزایی ناده‌م^(۱۶).

لیتره‌دا جموایی ناده‌م به‌واتای دلنه‌شکاندن دیت و به‌دژواتاکه‌ی خۆی به‌کاره‌اتوه جگه له‌مه‌ش ده‌یین زۆر له شاعیران نازناوی خۆیان به‌ واتا دژه‌که‌ی به‌کاره‌یتناوه هه‌روه‌ک سالم-ی شاعیر بژ شوکرانه‌ی نیعمه‌ت ناری سالمی له‌خۆوه‌ناوه که‌چی زۆرلات و هه‌رده‌م نه‌خۆش بووه‌.

زۆر جاریش وشه به‌ مه‌به‌سته پیچه‌وانه‌که‌ی ده‌رده‌به‌ردئى، وه‌ک نه‌موی به‌که‌سه‌ینکی ته‌مه‌ل بئى زیره‌ک و به‌که‌سه‌ینکی درژ بئى کورت و به‌ جوانیک بئى ناشیرین.

نه‌نجام

دژ واتا په‌یوه‌ندییه‌کی شوئینی ستوونیه جگه له‌م سى جۆری که جۆن لاینز دابه‌شى کردوو، جۆریکی تر به‌دیده‌کرتین له زمانى کوردیدا نه‌ویش دژواتایی له‌یه‌ک وشه که له نه‌نجامی گه‌شه و گۆرانی زمانه‌وه هاتۆته ناراه به‌لام هه‌ردوو واتاکه‌ی به‌ریژه‌یه‌کی یه‌کسان به‌کارنایه‌تی به‌لکو واتایه‌کیان زالت، به‌سه‌ر نه‌وی تر وه‌ک دلگیر دوو واتای دژیه‌کی هه‌یه:

۱- دلپه‌سنکه‌ر.

۲- دلقرپین.

ئیه‌ستا واتای دووه‌می زاله به‌سه‌ر واتای یه‌که‌می.

۱. بینخالی عبداللہ سعید: ۱۹۸۹: ۶۹.
۲. نوال کریم زرزور: ۱۹۸۹: ۱۸۸.
۳. احمد مختار عمر: ۱۹۸۲: ۱۹۱.
۴. جون لاینز: ۱۹۶۸: ۹۵.
۵. محمد معروف فتاح: ۱۹۹۰: ۱۶۵.
۶. بینخالی عبداللہ سعید: ۱۹۸۹: ۸۴.
۷. جون لاینز: ۱۹۶۸: ۹۷.
۸. اف.ار.پالمر: ۱۹۸۵: ۱۱۲.
۹. محمد معروف فتاح: ۱۹۹۰: ۱۶۵.
۱۰. بینخالی عبداللہ سعید: ۱۹۸۹: ۱۸۶.
۱۱. محمد معروف فتاح: ۱۹۹۰: ۱۶۰.
۱۲. اف.ار.پالمر: ۱۹۸۵: ۱۵۹.
۱۳. محمد معروف فتاح: ۱۹۹۰: ۱۶۷.
۱۴. سرچاویہ پیشو: ۱۵۹.
۱۵. بینخالی عبداللہ سعید: ۱۹۸۹: ۸۸.
۱۶. محمد نوری عارف: ۱۹۸۱: ۶۴.

باسی شه‌شهم

هاوواتا له نیوان بوون و نه‌بووندا

سهره تا :

دياردهی هاوواتا که بمشیکي گرنگی پمیرندیه واتایه کانه کاریگره یه کی گموری همه له سهر فرههنگی زماندا بۆ روونکردنموی واتای وشه کان و فراوانبسونی واتا و مهبست به شیویه کی روون و ناشکرا. بۆ نم مهبسته کۆمه لئیکي زۆر له وشه له روانگی دانری فرههنگموه هاوواتان بۆ یه کتری، هرچهند ناتوانین نم جزوه وشانه به هاوواتا دابنن، چونکه فرههنگ نم وشانه بۆ وه سف و روونکردنموه لای خوئنمر به کارده هینی بۆیه زیاتر نم وشانه وا باشه له خانمی گرتنموه دا دایان بنیئن. هرچۆنیک بیت فرههنگ زۆر بعده گمن پشت به هاوواتا دهبستیت، چونکه سوودنیکي که میی ددیت نه گمر هردوو وشه که لای خوئنمر نه زانرا، هرچۆنیک بیت نکۆلی له بوونی هاوواتا ناگرت و به شیویه کی گشتیش بعم دوو شیویه پیناه ده کرت:

- دوو وشه یا زیاتر که یهک واتا ببخشن.
- دوو وشه یا زیاتر که یهک واتا بهخشن و له بری یه کتریش بیت له گوتندا^{۱۱}.

۱. شیوهنگی هاوواتا:

هاوواتا بهیی دارشتنی چند شیویه کی همه که نه مانن:

۱- وشه ی ساده:

که هیچ پیشگر و پاشگرنکی له که لنا نییه.

وهک:

پاک: خاوین

بعرز: بلند

شیوه: روخسار

شوین: جینگا

جوان: قمشهنگ

ب- وشه‌ی دارلادان:

که پینکھاتووہ له وشه‌ی کی ساده له کمل پینشگروه یا پاشگریک.
وهك:

رینکھوت: هه لکھوت

له بهین: له نیوان

رۆشنایی: رووناکی

ج- وشه‌ی لیکراو:

واتا له درو وشه‌ی واتاداری لیکراو پینکھاتووہ.
وهك:

کیروگرفت: تنگ و چه له مه

دهستیشانکردن: دیاریکردن

دهربازبوون: رزکاربوون

۲. ههواتا به پێی بهشمگالی ناخهواتن

۱. ئه‌سه‌یه‌ی "ناو" ن:

دهفته‌ر: په‌راو

کتیبه‌: په‌رتووک

وشه: واژه

شاعیر: هه‌ستیار

نامانج: هیوا

رۆندنک: فرمیتسک

رۆژ: خۆر

۲. شەرتى "ئاۋەلئان" ن :

كەوردە: مەزىن

ژىر: عاقل

بېچۈك: كېچكە

دۇۋار: خراب

ھەژارى: فەقىرى

دەۋلەتمەند: لۇرت

۳. شەرتى "كار" ن:

دەچم: دەرۋم

دەنوم: ددخوم

كېرەن: سەنن

۴. شەرتى "ئاۋەلكار" ن:

لەسمە: لەبان

لەتەك: لەتەنىشت

۵. شەرتى "ئاموز" ن

بۆ: لۆ

نەم: نەو

۶. ۋەلە جىلئان:

مىن: نەز

تۆ: نەتو

۳. هاوواتا له نیوان بیون و نمبوونه:

هاوواتا که پیونده‌نیه‌کی شوتنی ستورنیه به واتای نموی له چوارچیتوی زماندا کار ده‌کات له کۆنره جیگایی موشتومری نیوان زمانه‌وانه‌کان بیوه له‌سمر بیون و نمبوونی له راستیشنا زۆرگرانه که دوو وشه به‌یک واتا بینه‌تتوه له زماندا، چونکه نهمه له توانای زمان کم ده‌کاتمه بز نم مه‌بستمش کۆنترین پمروتوکی عمره‌بی که (هاوواتا) بی تیدا باسکرایت: (الفاظ المترادفة و المتقاربة في المعنى) به له‌ایمن (ابی حسن علی بن عیسی الرمانی) وه‌کۆنترین نووسری عمره‌بیش که دیاریده‌ی (هاوواتا) بی به‌کار هینایت: (ابو حسین احمد بن فارس) له کتیه‌کیدا به‌ناوی (الصاحبی) سه‌بارهت به بیون و نمبوونی جیاوازیه‌کی فراوان له بیروپایی نووسره عمره‌ب و بیگانه‌کاندا همیه که له دوو کۆمه‌له‌دا خۆی دهنوتیت^(۱).

کۆمه‌له‌ی په‌کهم:

برتییه لهو که‌سهنی که سه‌لمان‌دیان نهم دیارده‌یه همیه و تیان هم‌مو خاوه‌ن زمانیک ته‌گمر بیه‌ویت وشه‌یک روون بکاتمه نمو به هۆی هاوواتاوه روون ده‌کاتمه، بز نهم مه‌بسته پشتیان سه‌چیرۆک و فمرمووده‌کانی پیغه‌مبەر (د‌خ) به‌ستوه، هه‌روه‌ها ده‌گیرنمه که (ابن خالویه) شانازی کردوه به‌وه‌ی که (۵۰) ناوی (شیری) له‌بهره بز نهم مه‌بسته دوو کتابی دانا که تیایدا (۲۰۰) ناوی بز (سار) کۆکردۆتوه بز (شیری) (۱) بیش (۱۰۰) ناوی کۆکردۆتوه (الرمانی) که به‌کیتکه له‌وانمی که بروای به بیونی هاوواتا هه‌بووه و کتابیکی داناوه له ژیر ناوی (الفاظ المترادفة و المتقاربة في المعنى) که دابه‌ش کراوه بز (۱۴۰) بمش، که همر به‌شمی بز نمو وشانه ترخانکردوه که یک واتایان همیه، هه‌روه‌ها (ابن فارس) بیش به‌کیتکه له‌وانمی که بروای به‌بوونی (هاوواتا) همیه و ده‌ئیت^(۲):

"هه‌ر وشه‌یک ته‌گمر نمو مانایه نه‌گمه‌نیتت که بۆی دانراوه نمو وشه و دستمواژه‌که به هه‌له دانراوه" دیاره نه‌وانمی دان به‌بوونی هاو واتا دهنی، دوو دستمن:

دستی به کم:

که چمکی مانا کیمیان فراوان کردوونعیان بمستنموده به هیچ بنه مایمک.

دستی دووم:

که بمستیانموده به چمند مرچیک همروهک (الرازی) که ده لیت:

ده لیت دوو واتا که وک یک بیت هیچ جیاوازی یکم بویه (الیف-الصارم) هاوواتا نین، چونکه هی دووم واتا کمی زیاترد. همروها (اصفهان) بیرو پای وایه، که هاوواتایی راستعینه نهمیه که له یک زاردا همیت نک له دوو زاردا^(۱). له زمانه بیانییه کانشدا به شیکی زور کم دان به بوونی (هاوواتا) داده نین نوریس به بمستنمودی به چند مرچیک یان به شتویه کی تمسک و یان بری پندانیکی کم.

جوری به کم ۰۰۰ تولمان Ullmann که ده لیت لعوانیه که ناسایی بیت کاتیک که بلین هاوواتا تعواو نییه یان به ده گمن روو ددات، چونکه زمان ناتوانی به ناسانی پیش کشی بکات تمنها لمو وشانه نعمیت، که ده ترانرت له شونی به کتری به کابهنرت له هر چوارچیمک دایت به بی جیاوازی. نه گمر هاوواتایی تعواویش روویدات نموا بز ماویه کی کورت و دیاری کراو ده لیت^(۲).

جوری دووم ۰۰۰ که کومه لعی لیرر Leherer ده لیت که تمنها نموه بمه دوو وشه که له شونین به کتری به کارهنرت له زوریمی چوارچیموه کانفا و جیاوازی له واتایی شتوازی نایته ته گمره له رنگای هاوواتایی بوونیان^(۳).

- جوری سیم ... که (ابراهیم انیس) چمند مرچیکی داناوه بز هاو واتایی بوون وک:
۱. به کیه تی سردم: واته نایی پروانینه سردمه کانی زمان بمیهک چاوا، چونکه تیپربوونی کات جیاوازی زور له واتادا دروست ده کات همندی جاریش وا ده کات لیک تریک بنموه جیاوازی به که بیر بکرت.
 ۲. به کیه تی شونیمواری زمان: واته همردوو وشه که سر بمیهک شتوه زار بن یان کومه لیکی گونخوا له شتوه زاره کانفا.

۳. رنکومتن لمبر مانایی همدوو وشه که: دهیت رنکومتیکی تهاو هینست و به لایمی که موه له گمزل بیری زورمی زوری خهک بگوئی.

۴. جیاواری ونیمی دهنگی: همدوو وشه که به شیوهیک نمین که به کتیکیان نهغامی گزانی دهنگی نویتریان نمیت^(۷).

کمالی دوره ۴

که بریتیه لموانمی که نکولی له سمر بوونی دهگمن، که له نووسره عمره به کان (شعلی) له سرووی همویان دیت دوایش (ابو علی الفارس - ابن فارس - ابو هلال العسکری ۰۰۰۰۰ هید) ابن فارس دهلیت: (السيف) (شیر) بیک مانایی همیه ناوه کانی تر سیفتان.

ابو علی الفارس دهلیت: (هیچ مانایه کی تری (شیر) لمبر نییه جگه له (شیر) ناوه کانی تر وهک: (الصارم - مهند ۰۰۰ هید) همموی سیفتان^(۸). (ابو هلال العسکری) که کتیکینی داناهو لمزیر ناری (الفروق فی اللغة) بز نکولی کردن له بوونی هاوواتاوه چمپانندن جیاواری نیوان نمو وشانهی که به هاوواتا دانرا بوون وه دهلیت: همر شتیک بیک ناری همیه نهگمر ناماژمی بز کرا به ناویکی تر نموا زیاده رومی و بی سووده، چونکه ناییت دوو وشه بیک واتایان همیت وناشیت بیک وشه دوو واتایی همیت لمبر نموی نمو زیاده رومی له زماندا هیچ گرنگی نییه^(۹). (عمود فهمی المجازی) دهلیت: هیچ کاتیک دوو وشه بیان زیاتر رنک ناکومت و اتا کانیان تهاو و بیک بن، بهلام له همدنی وشعدا معبسته کانیان لیک تریک دهنموه، له نووسره بینگانه کانی، (نعرستق) بیک کم کس بووه که باوهری به بوونی نمو دیارده به نمبوه وتیمتی ههلمیه نهگمر بلین دانانی زاراهی جیاواز بیکه واتا هیچ ناییته گزبان لمو واتایه دا، چونکه همدنیک زاراهو همیه شیواتره له بیک کیکی تر و زاراموش همیه زیاتر واتایی معبسته که دهگمیت و روتره له بیک کیکی تر، روزه لاتناسی نهلمانی (تولدکه) و (فیرث) به لایانموه نمو وشانهی که بز بیک شت به کارده هینرین تایه تییه کانی نمو شتمن له پال واتا بنچنیمیه کدا^(۱۰). هرچی (بلوم فیلده) له واریموه دهلیت: لمبر نموی دوو کرمه له رومی بیکهاتینی دهنگیموه جیاوازن پتوسته واتا کانیان

جیاوازیته، و (جوزج) دهلیت: نه گمر دوو وشه هاوواتا بویه له هه موو لایه نیکوه هیچ پیروستی نده کرد که دوو وشه بیه کمه بیت. ههروها (لیرو) دهلیت: نه گمر لیک چوونی تعاو لمیوانیاندا ههیت نورا نا بیه هاو واتایی، به لام لهوانیه چند وشه یک لمیک بچن به شویه یک که بتواند ریت نالوگوزیان پی بکرت له بهشیک له واتا کانیاندا. و (گودمان) دهلیت: هیچ دوو وشه یک نییه که بتوان شونئی به کتر بگرنهوه بی نهوهی واتا راسته قینه کی نه گورت. و (لایین) دهلیت: نه گمر مرجمان دانا که هاوواتا دهلیت دوو دهر برینی وه یک بیت و بتوانی شونئی بگورد ریت له هه موو که کرد نیکنا نورا به ناسانی دهنوانین بلین که دوو دهر برین له هیچ زمانیکنا هاوواتا ناییت و (ستروک) دهلیت: هه موو وشه یک کاریگریه کی سوزی و هیمای هیه بویه مهاله هاو واتایی تعاو له زماندا ههیت^(۱۱).

له سهروه زوری یروپایی نووسه رانان خسته روو جا وه کرده کسوت نه بوونی پیتاسیه کی دیاری کراو بز هاوواتا و جیاوازی فراوانی یروپایان و جیاوازی سهو مرجانعی که دایان ناوون بز دهر کونتی هاوواتا.

بویه دهنوانین بلین: نه گمر مهبهمان له هاوواتا بهرامبری تعاوی وشه بیت و بتوانین له شونئی به کتری بیان گوزینهوه و به کاریان بهینین بز نهوهی هیچ جیاوازیه که نیتوانیاندا ههیت له واتای هوشه کی و شتوازی هه موو جوژه کانی واتا و لمیک زمان و ناستی زمان و لمیک ماوهی کاتی و له نیتوان نهنامانی کومه لیکه یک زمان نورا هاوواتا نییه^(۱۲)، به لام نه گمر مهبهمان له هاوواتا بهرامبری بیت تعینا له واتایی هوشه کیدا نورا ده توانین زور وشه بدوزینهوه که له واتایی هوشه کیدا وه یک بن، به لام له واتایی شتوازیاندا جیاوازیان، چونکه زوری وشه هاو واتا تعینا له واتایی هوشه کیدا هاویشن.

4. پیتاسیه هاو واتا

ههروه و چوون له سهروون و نه بوونی زمانهوانه کان ریک نه کسوت ناواش چند پیتاسیه کی جیاوازی هیه که نهنامانی خواره هه نهندیکیان:

له‌لایه‌نی یوردۆزی هیتما: بریتیه له دوو دهربرین که له گمّل ههمان شت به کار ده‌هیترتت. له‌لایه‌نی یوردۆزی تیروانین: بریتیه له دوو دهربرین که ههمان بیری هۆشه‌کی یاخود ویتسه‌ی هه‌میت. له‌لایه‌نی یوردۆزی ره‌وشی: بریتیه له دوو دهربرینی وه‌ک یه‌ک له‌ رنگایی گه‌میانده‌نی هه‌ریه‌ک له‌ دوو دهربرینه‌که که ههمان کاربگه‌ری و وه‌لامه‌نانه‌یه‌یان هه‌میت. له‌لایه‌نی یوردۆزی شیکردنه‌وه: بریتیه له دوو دهربرین که هاوهمشن له‌ کۆمه‌لتیک سیفاتی سه‌ره‌کی ^(١٣).
 عبده‌لمه‌ید حسن ده‌لێت: دوو وشه‌ی تاک یان چه‌ند وشه‌یه‌کی یه‌ک واتایان هه‌میت و شورتێتکی سه‌ره‌خزی هه‌میت بۆ گه‌میانده‌نی واتاکه‌ی ^(١٤). فخرالدین الرازی ده‌لێت: بریتیه له چه‌ند وشه‌یه‌کی تاک که یه‌ک واتایان هه‌میت و به‌یه‌ک شتوه‌. الشوکانی ده‌لێت: وشه تاکه‌کان وه‌ک یه‌ک بن له‌سه‌ر یه‌ک ناو تراو به‌ شتوه‌یه‌کی وا که یه‌ک واتایان هه‌میت پێتی ده‌لێن هاوواتا ^(١٥).
 نه‌وره‌هانی حاجی ماره‌ف ده‌لێت: هاوواتا به‌و وشانه‌ ده‌لێن که‌یه‌ک مانا ده‌به‌خشن و مانا‌کانیان لێک تریکه‌، به‌لام له‌ خوتنه‌نه‌وه و نووسینه‌دا جیاوازی ^(١٦). هاوواتایی بریتیه له‌و په‌یره‌نه‌یه‌ واتاییه‌ی که دوو وشه‌ یان زیاتر له‌ تریکی واتا به‌یه‌که‌وه ده‌به‌ستتیه‌وه، به‌لام ناگاته راده‌ی وه‌ک یه‌کی.

٥. سه‌رچاوه‌ی دروستبوونی هاوواتا:

ناشکرایه که زمان به‌رده‌وام له‌ گه‌شه و گۆزاندایه‌ جا به‌ هۆی نهم گه‌شه و گۆزانه‌ پێشکه‌وتنی نهم زهمانه‌ش هاوواتاش په‌رده‌ستیتت و گه‌شه ده‌کات. جا په‌یله‌برون و گه‌شه‌نه‌نی دانه‌کانی زمانی کوردی وه‌کو ههموو زهمانه‌کانی تر له‌ دوو ریگه‌وه سه‌ری هه‌له‌واوه:

أ- ریگه‌ی راسته‌موخۆ: به‌ هۆی هه‌لێنجه‌نی وشه‌ی کوردی ره‌مه‌نه له‌ ناو زاوه‌کانی زمانی کوردیا.

ب- ریگه‌ی لاوه‌کی: نه‌ویش به‌ وه‌رگرتنی وشه‌ی بێگانه‌وه ^(١٧).

سه‌رچاوه‌ی دروستبوونی هاوواتا ده‌گه‌ریتیه‌وه بۆ نهم هۆکارانه‌ی خواره‌وه:

١. برونێ چه‌ند دیالێکت و به‌شه‌ دیالێکت له‌ زمانێکنا وه‌ک: (سه‌وت/که‌مه‌رو، قۆله‌سره‌ج، باسه‌ک/قۆله‌).

۲. له نغامي به کارهیتانی دوو شیوازی جیاواز یان به کارهیتانی زاراوی جیاواز وهک:
(جهناب/بۆ، خوی/سؤدیۆمی کلۆزید) (۱۸).
۳. به هۆی خواستی وشه ییگانه که له پال وشه رسمه که به کاردهیترت وهک:
(مردووم/اینسان/هرۆف/فقیر/همزار) (۱۹).
- همندیک وشه هاوواتان، بلام تاکیکیان له چمند فرتزکما بمو واتایه دیت وهک: (خۆی شاردوه/خۆی مه لاس دا، کتیبه کهی شاردوه / خۆی مه لاس دا) (۲۰).
۴. هۆکاری دهروونی زۆرجار دهیته هۆی دروستبونی هاواتا وهک بۆ مردن چمند وشمو دستهواژمک هیه وهک چرای ژبانی کوژایهوه، شه مری خوی کرد، کوچی دواپی کرد.....هتد (۲۱).

۶. جۆرهکی هاوواتا:

۱. هاوواتایی تمواو: کاتیک که دوو وشه به تمواوی وهک یهک بن هیچ خاوبن زمانیک همت به جیاوازیان نهکات و توانای جی گۆرکییان ههیت له به کارهیتاننا. هاواتایی تمواو له زمانی کوردی و زمانانی تر بهرچاو ناکهویت و ناشییت، چونکه دوو وشه یان زیاتر ههگریز ناتواندیت له شۆین به کتر دابنترین و ههموو جۆره واتا لاوهکیه کانیس دهنه کۆت لبعهر دم هاواتابوونی تمواو.
۲. هاوواتای ناتمواو: نمویه که دوو وشه زۆر لیک نزیک بن به پلعیهک نعتواندیت لیک جیا بکرتنوه تمنها تایه تمنفیه کانی واتایی نعییت، واته واتا لاوهکیه کان، که ههموو دوو وشه هاوواتاکان ده گرتنوه، چونکه له واتای لاوهکیا جیاوازیان. وهک: ناو: ناؤ.
۳. نزیکی واتا: نه ممش کاتیک دهیت که دوو مانامه کهی لیک نزیکه و به سهیر کردنیک لیک جیا ده کرتنوه وهک: ژن: نافرته.
۴. پیوستی: نه ممش بابمته ریکهستن ده گرتنوه، واته به هۆی پیوستی هاوواتاوه دروست دهیت.

۵. دهرپرینی وهك يهك: كاتيك دوو رسته يهك مانايان هميت له زمانتكندا و زمانموان (نيلسن) نم جۆرشي دابمش كرووه بۆ سى جۆر.

أ- شورين گۆرين: نمويش به گۆرپنى شورنى وشه له رستهدا بمتايتمى نمو زمانامى كه نازادى و ريتيدانى گۆرپنى هميه نمويش به درخستنى وشه يهكى ديارى كراو له رستهدا بى نمويش واتا گشتيه كه ي گۆرپت. نهمش له زماندا بهرچاواناگويش، چونكه وشه كه دهچيته دورويهر بهشيك له واتا كه ي ونده كات و بهشيكيش كم ده كات. وهك:

• رزگار رۆنيائى خۆشهويش.

• رۆنيا رزگارى خۆشهويش.

نم دوو رسته يه هرچمئند وهك هاوواتا دينه بهرچاو، بهلام جياوازن له واتاي بابمى، چونكه هميه كه له گۆشمينگايه كموه سمير كراوه.

ب- بهيه كئاچورنى فرهمنگى: واتا وشه كان له فرهمنگا بهيه كئاچورن وهك نمويش كه

دهرپرينيك به تاكه وشه يهكى تر دهرپرديت، بۆ نمونه: دايكى مندانان: خيران يان زن

ج- له جياتى دانان: واته بتوانيت وشه يهك له جينگايى وشه يهكى تر دابريت، كه هممان

واتاي هميت. نهمش دهگمئنه له زماندا. بۆ نمونه لهم رسته يه ناتوانين (خوار) له شورنى

(لار) دابنين:

له رستمى:

• نم داره خواره. ناتوانين بلين: نم داره لاره.

چونكه هاورستمى وشى (دار) له گملا (خوار) هميه نك (لار). بهممش ناتاسايى

واتاي ديتيه كايهوه.

۶. وهرگيران: نمويش كاتيك دوو دهرپرين يان دوو رسته له دوو زماندا يا له يهك زماندا

بهرامبهع بهيهك دووستن، وهك: فمقير: همزار.

روونكر دنهوه: تينگميشتنى زمان له كمينكوه بۆ كمينكى تر جياوازي هميه و

دهگۆرپت كاتيك شتيك روون دهكرتيموه نم روونكر دنهويمش له كمينكوه بۆ كمينكى تر

دهگۆرپت^(۱۳۳). وهك: دوزمن: كمسى ناحمز.

گورتہ و نعلجام:

۱. هاوواتایی په یوه نښه کی و اتاییه و دوو وشه یان زیاتر له نژیکي و اتا بیه کمه ده به ستیته وه، به لام ناگاته راده و ه کیه کی.
۲. هاوواتایی تمواو له زمانی کوردی و زمانانی تر بهر چاو ناکموتیت و ناشیبت، چونکه دوو وشه یان زیاتر هرگیز ناتواندریت له شوین یه کتر دابنیرین و همورو جزره و اتا لاهه کیه کانیسه دهنه کۆت له بهر دم هاوواتابوونی تمواو.
۳. وشه که ده چپته رسته وه به شیک له و اتاکمی ون دکات و به شیکیش و اتا له وشه کانی ده و رو بهر و مرده گرت، بزیهش دوو وشه که هرگیز نابنه هاوواتای تمواو. بز نمونه

- نم داره خواره.
- نم داره لاره.

لیره دا (خوار و لار) نابنه هاوواتا هر چه نده خوشیان هاوواتا نین له سنووری و شمش چونکه و اتای شتوایان جیاوازه، له دوو رسته بهش نابنه هاوواتا، به لکو نا ناسایی و اتاشی دورستکردوه، چونکه بنه های هاواریسه تی بهراندوه و (دار) هاواریسه تی و به یه کوه هاتنی له گمل (خوار) همیه نکل (لار).

پہر اوڙن ٺڪان:

۱. (احمد مختار عمر: ۱۹۸۲: ۲۱).
۲. (سرچاروی ڀنڀورو. ۲۱۷).
۳. (سرچاروی ڀنڀورو. ۲۱۷).
۴. (سرچاروی ڀنڀورو. ۱۹۸۲: ۲۱۶).
۵. (جون لائينز: ۱۹۶۸: ۷۶).
۶. (احمد مختار عمر: ۱۹۸۲: ۲۱۷).
۷. (سرچاروی ڀنڀورو. ۱۹۸۲: ۲۲۷).
۸. (سرچاروی ڀنڀورو. ۱۹۸۲: ۲۱۸).
۹. (سرچاروی ڀنڀورو. ۱۹۸۲: ۲۱۸).
۱۰. (بيخاڙ عبدالله سعيد: ۱۹۸۲: ۷۷).
۱۱. (احمد مختار عمر: ۱۹۸۲: ۲۱۷).
۱۲. (جون لائينز: ۱۹۶۸: ۷۶).
۱۳. (احمد مختار عمر: ۱۹۸۲: ۲۱۵).
۱۴. (عبدالحميد حسن: ۱۹۷۱: ۷۲).
۱۵. (علي زوين: ۱۹۸۶: ۱۳۴).
۱۶. (نورحماني حاجي مارف: ۱۹۷۵: ۲۰).
۱۷. (سرچاروی ڀنڀورو. ۱۹۷۵: ۲۶).
۱۸. (محمد معروف فتاح: ۱۹۹۰: ۱۷۶).
۱۹. (نورحماني حاجي مارف: ۱۹۷۵: ۱۷۶).
۲۰. (محمد معروف فتاح: ۱۹۹۰: ۱۷۶).
۲۱. (عبدالحميد حسن: ۱۹۷۱: ۷۲).
۲۲. (احمد مختار عمر: ۱۹۸۲: ۲۲/۲۳).

باسی ههفتهم
ریزگرتن له دیدی پراگماتیکدا

سمره تا:

ناشکرایه که زمان بمردی بناغمی کومه له و زمانیش تاکه رنگیه بۆ پاراستنی کهلتور و زانیاری و گواستنوی له نوهیه کومه بۆ نوهیه کی تر ریزگرتیش دیاردیه کی بمرچاوه له کهلتور و کومه لگای کورد هواریدا و له رنگای زمانوه درده بپردیت. نم باسه تیشک ده خاته ده تنیشانکردن و شیکردنوهی ههندی وشه و رسته و دهسته واژه، که بۆ ریزگرتنی بمرامبر له کومه لگای کورد هواریدا به کاردیت له دیدی پراگماتیکوه و به پیتی ریبازی نمرکی شیکاری.

تیره هێ یه گهم:

۱. (زمان و له تنۆگرافیا):

نه تنۆگرافیا زانستی داب و نهریتی میلله تانه و په یوه ندیسه کی به تینی به زمانه وانیه ههیه نم په یوه ندیسه دوو لایمن ده گرتیموه:

۱. زمان رنگا بۆ نه تنۆگرافیا خوش ده کا که بروانیته پیوهندی مینووی و کهلتوری نیو میلله تان، چونکه زمان گرنگرین نیشانی ره گهز و نه زاده.
۲. نه تنۆگرافیا له دابه شکردنی زمان و میلله تان و لیکدانسه وهی ههستی نعتوایه تیشا بمرچاوه ده کمو^(۱).

نم په یوه ندیسه (زمانهوانی نه نترۆپۆلۆجی) لیکه وتیموه که له په یوه ندی نیوان زمان و کهلتور ده کۆلیتیموه و له سه دهی بیستم پیشکه وتنه کی تهواوی به خۆوه بینی و زۆر له زمانهوانه کانی وه: بواز، ژرف، هایمز، کرۆتیر، هۆل، تراگر... جه ختیان له سر گرنگی کهلتور کردیموه له زمان.

گرنگیدان به کهلتور له زمان کاتیک ده رکوت که وه پتیوستیه کی گرنگ خۆی نیشاند له لیکدانیموهی ههندی وشه و رسته، که به تنها به له بمر چاوگرتنی کهلتور لیکه دراییموه. کیشه کهش به زهقی له وهر کتیراندا ده رکوت (۲). بۆ نمونه له ده قینکی هندی نه گمر وشیمه کی وهک (مانگا) وهر بگرتینه سر زمانی کوردی نهوا نمو پیرۆزیسهی نامیتنی که له کهلتوری هیندیدا ههیه تی. ۱۱۱۱۱

۲. زمان وەك دىلەپكە كۆمەلەشەتتى.

زمان پىئوستىيە كى كۆمەلە بۇ لەيەكتەر گەبىشتەن و گۆزىنەمەي بىرورا و گواستىنەمەي كەلتورور.....ھتد، زۆر لە زمانەوانەكانى وەك: (ئىندىس و سار و سوتىر،.....ھتد) جەختيان لەسەر نەم راستىيە كرد ھەربۆيەش پىئاسەي زمان بەمۇ دەكەن كە: (زمان چالاكىيە كى كۆمەلەيەتتە)، چونكە ھۆيەكە بۇ بەيەك گەياندىنى نىوان كەسەكان^(۳).

خاسىمەتى بايملۇجى مەزۇ دەتوانى دورر لە كۆمەلگا نەش و ئا بكا، بەلام زمان بى كۆمەلگا ناتوانى گەشە بكا، بۇ ئومونە: نەگەر مەنئالئىكى زۆلووس لە چىن دابنىن و مەنئالئىكى چىنىش لە نەفرىقا لاي زۆلووسەكان دابنىن، دەينىن مەنئالە زۆلووسەكە بە زمانى چىنى قە دەكا و مەنئالە چىنىيەكەش بە زۆلووسى قە دەكا، نەمەش نەمۇ دەكەيمىنى، كە زمان مەراتئىكى بەدەنى نىيە(۴)، بەلكو زمان دىاردەمەكە كۆمەلەيەتتە، چونكە:

۱. مەزۇ بە ھۆي زمانەمۇ دەتوانى لە ناو كۆمەل بۆي و بىنىتتەمۇ و لە زۆر باردا زمان بۇ گەياندىنى زانىبارى و ھەواڭ بەكار نايەت، بەلكو بۇ زۆر نەركى كۆمەلەيەتتى، وەك: خۆردنە پىش و خۆچەسپاندىن و شوپىن گرتن لە ناو كۆمەل بەكاردەيت، بۇ ئومونە: (سلاو و چاكى و چۆنى و رۆزباش....ھتد) لە ئىيانى رۆزئانەي مەزۇ بە مەبەستى رازىكردنى خەلك بەكاردەيت.

۲. زمان ناسنامەي كۆمەلەيەتتى قەكەر دەردەخات و لە رىنگاي زمانەمۇ دەتوانىن بىرپار بەدەين قەكەر خەلكى كىيە و لە چ بارئىكى دەروونىدا دەزى و ھەستى بەرامبەر بابەتتى قەكە و گونگر و دەورويەرى چىيە و سەر بە چ چىنىنكە و رادەي خۆتىندەوارى چەندە.

۳. زمان مەزۇ و دەورويەرى بەيەكەمۇ گرتدەدا و لە ھەمانكاتىشدا رەنگدانەمەي نەمۇ بارە كۆمەلەيەتتە كە قەكەران تىيدا دەئىن. بەلگەشمان نەمۇ وشمۇ زاراوانەيە كە بى بەستەمۇەيان بە بارى كۆمەلەيەتتى خەلك لىكنادەرتتەمۇ، بۇ ئومونە چەندىن وشەي وەك: (مەسكىن و رەنجەدەر و مەيتەر.....ھتد) پىرەونىكى كۆمەلەيەتتى پىكىتىنن و لە دەروەي نەمۇ پىرەو و اتايان لىكنادەرتتەمۇ^(۴).

۳. کاریگری کۆمەن لەسەر تاکە

زمان پەيوەندییەکی بەتینی بە کۆمەلەوێ هەبە و زۆریش لە زمانەوانەکانی وەک: (مالینۆفسکی، فیرپ، پایک، سۆسیر... هتد) زمان وەک دیادەبەکی کۆمەن سەپێردەکەن. تاک و دەورووبەر کارلێکدەکەن و هەریەکەیان کاریگری لەسەر ئەوی تر هەبە، هەموو تاکێک دەکەوێتە بەر یاسا کۆمەلایەتیەکان و بەرادەبەک سەربەست نییە لە تێکردنی نارەزووەکانی خۆی لێرەشدا پەيوەندییە کۆمەلایەتیەکانی تاک دوو تەوێرە وەر دەگرت:

۱. پەيوەندی کۆمەلایەتی سەرەتایی

نەم پەيوەندییە خێزان دەگرتەوێ وەک کۆمەلگایەکی بچووک و لە نەبجایی کارلێکردنی لەگەڵ دایک و باوکدا پەیدا دەبێت نەم کۆمەلگایە کاریگرییەکی زۆری لەسەر تاک هەبە بۆ ناراستەکردنی رەوشت و داب و نەرتیی بەمەش تاک واز لە زۆر پێداویستی زەوقی خۆی دێنێت بۆ رازیکردنی دایک و باوک و کەسانی لە خۆگەورەتر و زۆر شت لە خێزان وەر دەگرت وەک نادابی دانێشتن و خواردن و لێبوور دەسی و رێزگرتنی گەورە و بیروباوەر و ناین... هتد.

۲. پەيوەندی بە کۆمەن

نەم پەيوەندییە تاکە لە تەمەنی^(۱) سالی بەرە و سەرەوێ دەستپێدەکات کاتێک تاک لە بازەمی خێزان دەچێتە دەری و پەيوەندی لەگەڵ چەند کەسانیکی تر پەیدا دەکات و هەموو دەدات پەيوەندی بەهێز بکات و نەگەر هاورێنایشی لێی دوورە پەریز بوون ئەوا هەول دەدات یان خۆیان لەگەڵ بگۆنجینی یان لەگەڵ کۆمەلێکی تری لە خۆی نزیک بازەنەیک دورست بکات لەوێش هەندێ رەوشت وەر دەگرت و نەگەر نەچیتە قوتابجانهش ئەوا لە شوێنی کارکردنی تێکەلی چەند کەسانیک دەبێت و هەولێ خۆگۆبجاندن دەدات، چونکە دەزانی سەرکەوتنی لە هاریکاریکردن و رازیبوونی خاوەن کاردەکە داپە^(۲).

۴. شیوازی زمانی هسگردن:

مرؤڈ له ژبانی روژانهیدا به چنندین شیوه خوی ده‌بینتتهوه و به‌چنندین شیوازی قسه ده‌کات همولده‌دات هاریکاری ناخاوتنی نیوان خوی و گوئیگره‌کی نه‌پچری همر بویهش کوژمانه‌وانه‌کان زمان بموه پیتناسه ده‌کمن که (زمان کوژمه‌له شیوازیکی جیا به‌ریه‌که‌یان بو باریکی تایه‌تی ده‌سته‌دات) (۸).

شیوازی له ره‌خنه‌ی نه‌ده‌بیدا بمو به‌رگه رازاوه‌یه ده‌گوتریت که به بیردا ده‌کریت و له زمانیشدا شیوازی بریتییه له هه‌لیژاردن له نیوان چهند ده‌ربرینیکی هاوشاندا (۹) مه‌به‌ستمان له ریزگرتنی شیوازی قسه‌کردن تنها له باری په‌یوه‌ندی ناسایی قسه‌که‌ر و گوئیگره، چونکه ناشکرایه باری نانا‌سایی قسه‌کردن وه‌ک: کاتی شهر و تووره‌بوون و عاجزی ریز که‌م ده‌بیتتهوه.

لیتره‌شدا دوو جوژه شیوازی سر هه‌لده‌دات:

۱. شیوازی ناسایی:

که له نیوان هاوه‌ل و خزم و کس و کار به‌کارده‌هیندریت، وه‌ک:
(Peter) که ناویکی رووته.

۲. شیوازی وه‌سمی:

که له بونه‌ی گرنگدا و له نیوان نمو کسانه به‌کارده‌هیندریت که ناسیاویه‌کی زوریان له‌گملا په‌کتردا هه‌یه و ریزیکی زوری تینایه وه‌ک: (Mr. Hill) (9)

۱ رۆژ له کەلتووری کوردوواریدا،

کورد به یه کێك له نهموه کۆنه کانی رۆژهه لاتی ناوه راست ده ژمیردیت خاوهنی شارستانییهت بووه و پاشماوه به جیماوه کانی نهمکومتی شانهدەر و همزارمێرد و گونئی جهرمز شایهتی نموه ددهن، که کورد حمزی له بهیه کهوه ژیان و ژیانی کۆمه لگا بووه^(۱) یاساکانی کۆمه لگاش سه ربه مرشی دابونه ریت و سۆزی کردووه ههروهک (فهریس) ده لیت: (کۆمه لگا سه ربه مرشی رهوشی کس ده کات و له قالبینکا دایده ریت و همه کیش لئی لایهات روو به رووی سزای کۆمه لگا ده بیتموه که سوو کترینان گالته پین کردنه)^(۲).

ژیان و رهوشی مرۆف ناوتهی تووکی همه بیه بهرام بهر به خودی خۆی و کسانێ ترو و شت^(۳) و بهرای (بالی) یش همه کرده به کی گوتیش هه لگری کاریگه ریه کی ده روو نییه^(۴) ریزگرتن دیارده به کی همه ت دهر برینه به باشی بهرام بهر به کهسانێ که به پیتی کهلتوور له گۆراندا به و بۆ نهم مه به شمش جیاوازیه کی زۆر له ریزگرتن له کهلتووری رۆژهه لاتی و رۆژناوا بیه کانداهیه، بۆ نمونه: له خیزانی عمه بیدا سه کردنی نیوان کوو و باوک ریزگرتنی تیا دایه که چی له خیزانیکی شینگلیزیدا شتوازیکی ناسایی به کار ده هیندری و بهرام بهر بینگانهش شینگلیزه کان ریزنیکی زۆر هیه همه بزیمش ده بینین شینگلیزه کان به ناوی به کمم بانگی بینگانه ناگهن، به لکو ته نهها له نیوان خزم و کس و کار و هاوه ل به کار ده هیندریت و بینگانه به نازناوه که ی بانگ ده کربت و بانگ کردن به ناوی رووتی خۆی له کهلتووری نهوان بیزیزی ده که به نیت، و له خیزانی کوردیشدا به شتوازیکی ناسایی کوو له گه ل باوکی سه ده کات له گه ل بینگانهش به ریزه وه سه ده کات و به ناوی خۆ بیه بانگی ناکات، به لکو وشعی (کاک) ده خاته پیش ناوه که، بانگ کردنیش به پیتی ته مهن و راده ی ناسایی و په و پایه و هت ده کۆرد ریت^(۵)، له کهلتووری کوردوواریش به چهنده

شيوه ديته بهرچاو كه همدتيكيان نازمانين وهك مهر لمبر هي سرپريني ميتوان يان هستانمود لمبر كمس و دانان له ريزي پيشمود و به پيشختن و شوين پندان به نافرته له لهناو پاس هتد نم ريزهش يان له بيتهزي دايه يان له نزاكته دايه، بهلام نموي پهيوهندي به باسهكي نيموده هببته نمو ريزگرتهپه كه له ريگاي زمانمود نه بجام ده دريت، له ريگاي همدني وشه و دهسته واژه و رسته وهك:

• بهر زكر دنموي بهرامبر و نزمكردنموي خوت وهك:

(بهريز، جناب، كاك، گهورم، قوربان، بندهت، خزمه تكارت دلم

كرايموه، ماله كته روناك كردمويه، بمغولامت دهيم.....)

• نزمكردنموي شت وهك:

(نم خوارونه شايهني تو نيبه، نم نيشه به كاري تو ناشيت، هتد)^(۱۹)

ريزگرتن له كه لتووري كورده وايردا به دوو شيوه ديته بهرچاو:

A. بهريگاي راستهوخو:

بهكارهيتاني نازناو دهگريتموه كه جوړه نرخيك ده داته كه سهكه و به چمند

شيوهيك ديته بهرچاو وهك:

أ- كومه لايهتي وهك سميده، شيخ، ناغا، بهگ، مير، هتد.

ب- خزمه يهتي وهك: كاك، مام، خال، خوشك، هتد.

ت- پيشه وهك: دكتور، دستا، مامزستا، هتد.

همدني جاريش له ريگهي دهسته واژه و رسته دا دهبيت وهك:

✓ من ريزت لينده گرم

B. به ريگاي ناراستهوخو: كه ليتكدانموي دهبيت له ديدني پراگماتيكوه بيت

و له روانگانهي خوارهوه:

۲- ریزگرتن له دهی پرگمته کده:

۱. ریزگرتن له بیی کره لسه یه کانه وه:

کردهی قسهی تیوریکه هه موو قسه یه که به نه بامدانی کاریک داده نیت (توستن) لهو باوره دایه زمان کردهی^(۱۹) نه گمر له هه گوتنیک ورد بینه وه نموا چه ندین کرده له خو ده گری وهک: (راگه یاندن و پرسیار کردن و داخواری، به لیتندان، سه رزه نشت و گلسمی و .. هتد)^(۲۰) (کریستل) لهو باوره دایه نهم تیوره رۆلی ناخاوتن شیده کاته وه له ده برینی په یه ونه روهوشی (قه کمر و گوئیگر) له ناخاوتندا^(۲۱) به دوو شیوه نه بام ده درتت^(۲۲):

• راستموخۆ وهک:

➤ ریزت هه یه، چاومانی.

• ناراستموخۆ وهک:

➤ ده زمانه کانت ناخۆی؟

له راستنا نهم رسته یه پرسیار نییه داخواریه، واته (ده زمانه کانت بخۆ)، به لām به شیوهی پرسیار وهک (بیره یانانه وه) یه که ده برارهو بۆ نیشاندانی ریز.

➤ ده ستت ده گاته قه له مه که؟

نهم رسته یهش داخواریه، واته (قه له مه کهم بدئ)، به لām به شیوهی پرسیار ده برارهو بۆ نیشاندانی ریز.

➤ مندالنه کان خویان دیت.

نهم رسته یه داخواری و فرماندانه، واته (هسته بابرۆین) نه گهر له ژنیک بیت بۆ میده کهی، به لām بۆ ریزگرتن به شیوهی هه والدان ده برارهو.

➤ چایه کهت سارد بۆوه.

نهم رسته یهش فرماندانه، واته (چایه کهت بخۆوه)، به لām به شیوهی هه والدان ده برارهو بۆ ده برینی ریز، چونکه بیتریزیه (نهمر) لسه کهستیکی وهک میتوان بکرتت.

(هیتز)یش رۆلی خۆی ههیه بۆ ریزگرتنی بهرامبەر، بۆ غوونه ههمر رستهیهك ههزه كه له سهههتا بیت نهگهر داواش بیت نهوا دهیته (نهمر) كه ریزی تیندا نیسه وهك:

نهو کتیبم بۆ بیسه.

۲. ریزگرتن له دیدی نیشانکاره کانهوه:

نیشانکارهكان زمان و دهووبهر بهیهكموه گرتدهدهن و له سنووری بۆچوونی ناماژه كارهكات و ناماژهنه بۆ كهمس و كات و شوپین و پله و پایمی كۆمهلایهتی و ناستیان نیشان دههات^(۲۰) و نهودی پهیوهندی به ریزگرتنهوه ههیبیت نیشانه كۆمهلایهتییهكانه كه شیاوژیکی لینگیکی یان ریزمانی دیاره كه به شتویهکی باو به كاردیت بۆ دهپرینی ریز بهرامبەر به گوئیگر^(۲۱) وهك: (كاکه، خاله، مامه، خوشکه، پوری، دکتۆر، وهستا.... هتد) وهك:

كاك دیدار وهه.

خوشکه شیلان چیدهکمی؟

دکتۆر نهخۆشهکه مان چۆنه؟

وهستا کمی کارهکه مان تمواو دهبی.

بهکارهیتانی نهم نیشانکارانه له پهیوهندیکردن نرخ و ریز دههات بهکار نههیتانی بیریزی تیا به بهرامبەر به کهسی بهرامبەر.

ههندی جاریش نیشانه کهسیهکان که (راناو)هکان دهگرتنهوه وهکو ریز بهکار دههیتدیری کاتیک تاک بهرامبەرکهمی تاک بیت، بهلام به کۆ قسهی لهگهمل بکات وهك:

فهرموون.

یان خۆی تاک بیت، بهلام به کۆ قسه بکات^(۲۲) وهك:

نیمه قسهی لیدهکمین باشه؟

هه.

۳. ریزگرتن له نیمې دورکوتنه کان؟

بریتیه له لیکدانه ورو شیکردنمودی ناخاوتن. به تایه تی نمو زانیاریانمې که به شپږمه کی راسته خوږ دهرنه پراوه، (گرایس) له سالی (۱۹۷۵) څرا دریمستووه، که ناخاوتن لسمر بنه مایه کی هاریکاری نیوان (ننسر) و (وهرگر) بهریتوه دهچیت^(۲۳) و به دوو شپوه بهرچاو ده که ویت:

ا- پیلده کړنلې بنه ماگلنی هاریکاری:

واته پمیره کړدنې نم بنه مایانمې خواره ده که نه خسه کیشانیکه بز شموی ناخاوتن شپوی نمونمې وهریگری که نمانمن:

- ۱- چمندیتی: به شماریکردنه کمت به پنی پیوست بیت، واته نه زور و نه کم:
- ۲- چونی: دهن به شماریه کمت راست بیت.
- ۳- په پوهندی: دهن به شماریه کمت کوخاو بیت.
- ۴- شپواز: واته به شماریکردنه کمت روون و ناشکرا بیت. ناشکرایت.

ب- لادن له بنه ماگلنی هاریکاری:

نمودی په پوهندی به ریزگرتموه هه بیت لادانه له چونیتمې که له رینگای خواستموه به دی ده کړیت خواستیش لادانه له یاسای زمان^(۲۴) و دوو جزوه:

A. خواستی روونکردنموه.

B. خواستی ویزدانی.

نمودی په پوهندی به ریزگرتموه هه بیت (خواستی ویزدانی) به، که همت و سوز دهره پرت بهرامبر به کسک وک:

➤ ژن کولگمی ماله^(۲۵)

نعمه رزگنه له نافرمت، چونکه به کولگمی مانی چوانموه ناشکراش کولگه بنچینی خانوو.

. یان چند رستمیه کی وک:

➤ ماله کمت روناک کردموه.

➤ چاوم روون بووه ده.

➤ گموروت کردین.

➤ دلّم کرایوه.

۴. ریزگرتن له دهنی رالی لخوا تهوه

قهيه که له نيوان دوو کس يا زياتر که به نازادی به پرتو ده چي و دابهشی سره ناوهرات و کوتايی ده بيت و له سردوو بنه مابنده (۱۳).

۱- قه به گرتن

بريتيه نويه گرتنی قه له نيوان دوو کس يان زياتر که به پيی که لتور له گوزانايه قه کردن له (قه کمر) هوه بؤ (قه کمر) يکی ده گوزيت. قه کمری به کمم ددهوی و رادهوستی به کيکی تر قه ده کات و به ردهوام ده بيت و دوهوستی. جا بؤ ريزگرتنی بهرامبر ده بيت له سر خؤ و به ناوازه به کی نرم قه بکريت، چونکه نه گمر قه يک به تووندوتیوی بکری نعوا ريزی تندا نييه.

قه پی نه برينش ريزلنانه بؤ بهرامبره کمی، بؤ غوونه کاتیک به کیک قه به بهرامبره کمی بريت و بوازی نه دات له نويه خوی قه بکات نعوا پيی ده بيت:

خ قهت به شکر بيت.

خ قهت به شکر ده برم.

۲- جووتنه گرتن

بريتيه له دوو گوتن که هدریه که يان له لايهن (قه کمر) يک هوه ده گوتري له م بنه مایه دا جووته گوتنه کان هندنديکیان هه لگری ريزن وهک:

أ- جووته گوتنه کانی نر خاندن:

له م جووته گوتنانه (قه کمران) نر خاندن خویان بهرامبر به کس و شت و رووداو دهرده برن. وهک:

أ- کوپه کهت ده سپاک و راستگويه.

ب- سرياس به خالی ده چي.

ب- جووته گوتنه کانی پيرؤزياسی:

نه م جووته گوتنانه له پيرؤزيایدا به کاردیت که (قه کمر) ريزتکی باش بهرامبر به که که دهرده بری.

وهك: أ- سياره كهت پروزه.

ب- سوپاست دهگم.

ت- جووته گوتنه كانی په ژاره دهربرین:

نم جووته گوتنه (قهگم) په ژاره ی خزی برامبر به کاره ساتیک یان

رووداویک دهرده پری بز ریزی برامبر وهك:

أ- بهخوتان خوشین.

ب- سوپاست دهگم.

کښای:

۱. ریزگرتن دیاردهیه کی همت دهربرینه به باشی برامبر به کسانیک که به پی کلتور له گزپانایه.
۲. کومل پیومنی تاك به کسانیک تر دیار دهکات و تاکیش له دوو کوملگادا گموره دهیت (خیزان و کومل) همدو کیشیان کاریگمریان بمر هلسوکموت و رهوشی تاکموره همیه، ریزگرتنیش لوانموره ومرده گرت.
۳. کوملگای کوردواری ریز له کسانیک دوورو نریک دهگرت.
۴. ریزگرتن دیاردهیه کی باو و برچاوه له کلتوری کوردینا و پشتا و پشت ماوموره بر چاو دهگموت له پمندی پیشیان و قسهی ریزانهی خهک که زادهی همت و سوزی ناسکی کورده برامبر به کسانیک نریک و دوور نممش پتموی پیومنی کوملگای کوردواریش دهردهخات.
۵. مروؤ له زانی ریزانمیا به چمنین شیوه خزی دهینیتومه و به چمنین شیزاز قسه دهکات همولدهات هاریکاری ناخاوتی نیوان خزی و گونگره کی نهچری.
۶. ریزگرتن به دوو شیوه دیتمبرچار (راستوخو و ناراستوخو) و ناراستوخو که له دینی پراگماتیکومه لیکه دیتومه و له چوار روانگومه که بریتین له (کرده قسهیه کان-نیشانکاره کان- دهرکومته کان-روزانی ناخاوتن).

پەراوێزى گەڤ:

١. مېديا: ١٩٩٨: ١٧.
٢. ميلكا افيتش: ١٩٩٦: ٢٩٧.
٣. حاتم صالح الضامن: ١٩٨٩: ٣٦.
٤. نعوذە حەمانى حاجى مارف (١٩٨٦): ٢٨.
٥. محمد معروف فتاح: ١٩٨٦: ١١٤.
٦. مصطفى فهمى (-): ١٦٧-١٦٩.
٧. محمد معروف فتاح: ١٩٩٠: ٥.
٨. محمد معروف فتاح: ١٩٨٥: ٢٢٣.
٩. يۆنيل يوسف عزيز و هي تر: ١٩٨٤: ١٠٠.
١٠. جمال رشيد & فوزى رشيد: ١٩٩٠: ١٨.
١١. رمضان عبدالنور: ١٩٨٢: ١٢٧.
١٢. م.م. لوييس: ١٩٥٩: ١١٣.
١٣. ميلكا افيتش: ١٩٩٦: ٣٤٣.
١٤. يۆنيل يوسف عزيز و هي تر: ١٩٨٤: ١٠١.
١٥. Levinson: 1997: 63.
١٦. L Ausitin: 1972: 13.
١٧. Aitchison: 1987: 99.
١٨. D. crystal: 1991: 323.
١٩. Finch: 1998: 168.
٢٠. Formkin&Roman: 1983: 190.
٢١. Levinson: 1997: 63.
٢٢. Trask, R, L.1998: 129.
٢٣. عادل فاخوري: ١٩٨٩: ١٤٦.
٢٤. جان كوھين: ١٩٨٦: ٦٦.
٢٥. وارد عبده: ١٩٨٤: ١٣.
٢٦. Levinson: 1997: 297-301.

باسی ههشتم

لادانی واتایی له زمانی شیعر دا

معره تا :

لادانی واتایی تاییه تمندییه کی زمانی شیره، همستی مرؤقی پی دهورووژنتی، بهوش دهسکاری نمو پیوهندییه دهکا، که له نتوان ناو و ناولینراو دا همیه، گۆزان له واتاکاندا دهکا به مهبستی رازاندنمود، واته وشهکان بۆ نهو مهبسته بهکار ناهینن، که له کۆمهلهدا باوه و ناساییه، نینجا نهو گۆزانه واتاییه به بهزاندنی بنهمای هاریکاری دهبیت، که ناخواتن بهمریوهدهبات. مهبست (لادانی واتایی له زمانی شیردا) لادانی گۆزانه لهو بهکارهینانه باو و سراوهی زمان، که رۆزانه به سر زاری خه لکمهون، بهمش لادانی واتایی بریتی دهبی له باری ناسایی بهکارهینانی واتا. نمو جیهانه تاییه تیییه شیر همیهتی، لهسر بناغهی لادانی واتایی دروست دهبیت، بویه زمانی شیر کینگهیه کی به بیستی نهو جۆره لادانهیه. بسه که تنها باس له بهزاندنی بنه ماکانی هاریکاری دهکات و لادانه واتاییه کان دهستیشان دهکات. باس له لادانهکانی تری زمانی شیر ناکات.

بسه که له ژیر رۆشنایی ریبازی نه رکی و بۆچوونه کی (گرایس)، زمانی شیر شیده کاتهوه.

بسه که له پیشه کی و دوو بهش و نه نجام پینکها تووه، بهشی یه کهم، نهو سردتیرانه دهگریته خۆی: (زمان و داهینان، زمانی شیر، واتای فرههنگی و واتای مهبست، توانست و چالاکی له زماندا، بنه ماکانی هاریکاری لای گرایس).

بهشی دووه میس نهو سردتیرانه دهگریته خۆی: (لادانی واتایی له زمانی شیر، لادان له بنه ماکانی هاریکاری، لادان له چهندیستی، لادان له چۆنیستی، لادان له گوچان، لادان له شیواز. له کۆتایشدا نه نجامه کان پینکمشکراوه له گهل کورته یه که به زمانی عمره بی.

تەمەرىي يەكەم: زەمانى شەپەر

۱. زەمان و داھىتان

زەمان رىنگى نەمە دەدات، كە تاك لە واقع ھەلبەت و ھەت و نارەزەو و ھەلچەرونى خۆي لە قالبىكدا دابرىزىت، زەمانىكى تايەت بە خۆي دروست بگات، لە ياسا و رىساكانى زەمان لايدات، كە باشتر واىە، بە داھىتان ناوي بەمىن، چونكە ياساكانى زەمانى ناسايى دەبنە كۆت لە رىي داھىتانى شاعىر.

داھىتان بەرھەمى نارەزەووى مرۆفە بۆ دەرختى خود^(۱). داھىتان لە زەماندا دەگەمىتەمەدە بۆ سەدەي ھەفدەم، بەلام لەگەل سەرھەلدانى تىۆرى بەرھەمەھىتان و گواستەنەمەي (چۆمىكى) جارىكى تر جەخت لەسەر داھىتانى زەمان كرايەمە، كە دەلبەت: (لە تواناي قەسەمەر داىە ژمارەيەكى بى سنور لە رستە بەرھەم بىنى و تىي بگات، بى نەمەي كۆتى لى بوويت). داھىتان تايەتايەكى گزنگى زەمانە و زۆر لە زەمانەوانانى ەك: بەرچۆن، كروۆشە، فۆلىر..... بانگىشەي نەموان دەكرد، كە زەمان داھىتانە، بۆ نمونە:

(ھۆگۆشوخارت) دەلبەت: (زەمان داھىتانىكى تاكە كەسيە، كۆمەل لە رىنگاي لاسايى كەردنەمە دەبىگىشتى، پىنكەتەي دەروونى تاكە كەس بنەمايەكى كاريگەرە لە داھىتان).

(ئوراندايك) دەلبەت: (زەمان گەمەرتەين داھىتانى تاكە)^(۲).

زەمان داھىتانە، چونكە:

• بەكارھىتانى زەمان بەكارھىتانىكى نوپكەردنەمە. بە واتايەكى تر نەمە قەسەي مرۆفە دەبكات، بەزۆرى بەكارھىتانىكى لە خۆدەيە، ھەندى دەستەواژەي لىدەرچىت، نەگەر نا قەسەكان دووبارە نين.

• زەمان ناكەويتە بەر ھىچ كۆتىكى دەردكى و ناوەكى، بەلكو نازادە لە كۆت، ھەر بۆيە زەمان ناھىترى دەبرىنى بىر و ھۆشى تاكە.

• به کارهینانی پتموی زمان و گونجانی له گمَلّ بارودۆخی قسه کردن. پتموی زمان تاییه تیهه کی سره کی زمانی مرۆفه، که هیچ شیکردنه ویهه کی ناهیری ناتوانیت، پتمویه که ی شیکاتهوه^(۳). داهینان له نه ده ب و هونردا رینگایه که بۆ پاککردنموی خود له م باره یوه (گراهام گرین) ده لیت: (نوسین شیناژینگی چاره سره و من ده پرسم نو که سه می بۆی رینکاگموی بنوسن یان موسیقایه ک دابنن یان وینه یه ک بکیشن چۆن شیت نایت ؟!)^(۴).

نه گهر شاعیر به داهینم دابنن، ده بی، جیهانینگی تاییه تی هه بی و جۆره سه ربسته تیهه کی هه بی، تا کاره هونریه که ی دروست بی^(۵)، چونکه زمانی ناسایی ناتوانن، هه موو جۆره ده برینینگی ناوه وه ده بجات. نه ویش له رینگای ده برینن که م به کارهاتوو و نامۆ، کمواته، زمانی شیه ر زمانینگی دروستکاروه^(۶) و داهینانه.

۲. زمانی شهیر

شاعیران مامه لیه کی تاییه ت له گمَلّ وشه ده کمن و به شتویه کی ناسایی به کاری ناهینن، به لکو به جۆرێک به کاری دینن، که جۆره نه فسوونیک به خشن. شاعیر جۆره نازادیه کی هه یه هه ر وه ک ده لیتن: نه موی بۆ شاعیر رینیدراوه بۆ که سینگی تر رینینه دراوه.

(رۆبهرت فراس) له پیناسه ی شیه ردا ده لیت: شیه ر نه ویه، که شتی بلینن و مه به ست شینگی تر بیت، نه مه به هه موو واتایه که وه کرۆکی شیه ره^(۷).

(ریشارد) ده لیت: شیه ر شتوه ی هه ره به رزی زمانی سۆزه^(۸).

(رسکن) ده لیت: شیه ر ده رختنی سۆزه له رینگای نه ندیشه واته، زمانی خوازه یه^(۹). (موکارفکی): زمانی شیه ر خواوه نی نه موی تاییه ته نه نی زه ککردنه ویه، واته، لادانه له پتوه ی باو و ناسایه کانی زمان^(۱۰).

زمانی شیه ر له رووی هه ست و سۆزه وه ده وله مه نده و ویرۆدانی مرۆفه ده ناخینوی وشه و رسته ی بارگاویکراو به هه ست و سۆز هه لده بۆیری به مه به ستی کاریگه ری

کردن سر بهرامبر و دروستکردنی وهلامیکی ویرژدانی لای خوینهر. نه‌م‌ش
نایه‌ت‌دی نه‌گمر په‌یامه‌که جینگای کرنگی خوینهر نه‌بیت و پر نه‌بیت له هندی
خویشی و ناخویشی.

و‌ش سرچاوه‌ی پینکهنه‌ری زمانی شیره و نامرازی ده‌ستی شاعیره و جگه
له‌م‌ش (دیل کانی) ^(۱۱۱)، ناماژه بز رزلی وینه ده‌کات له زمانی شیره‌که به‌لادان
له زمانی ناسیدا دروست ده‌بیت وهک: (سیمونس) ده‌لایت: (شیر وینه‌یه‌کی دوواوه)
و نهنیشیمه‌که ده‌خولقتی... چونکه له ریگایم‌وه شاعیر ده‌توانی ده‌ست به سر
خوینهر دابگری.

زمانی شاعر وروژاندنی هسته ^(۱۱۲). ولایه‌نی خودی مرزقی تیا
ره‌نگ ده‌داته‌وه ^(۱۱۳). زمانیکی نهنیشیمی و خوازیه له سرروی زمانی
ناساییم‌ویه، نه‌گمرچی زوربه‌ی نمو وش و زاراوانه‌ی شاعیر به‌کاریان دینسی واژه و
زاراوه‌ی ناساین، به‌لام که شاعیر به شیویه‌کی سرغبراکیش و ناوازه‌دار گیان به‌بر
وشه‌کان ده‌کات جوله و اتای نوتیان پی ده‌به‌خشی. زمانی نه‌ده‌بی له چاو
زمانه‌کانی تر به پیچ و په‌ناتره. له‌سر بناغمی هردوو چه‌مکی دهره‌کی و ناوه‌کی
داده‌م‌زری ^(۱۱۴):

تریه‌ی دهره‌کی، پینکهاته دهنگیه‌کانه وهک: کیش، سروا... .

بناغمی زمانی نه‌دوب

تریه‌ی ناوه‌کی، که بنه‌مایه‌کی مانایان همه. وهک: خوازه، خواسته... .

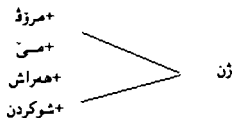
واته به دوو شیوه زمانی نه‌ده‌بی زوق ده‌گرتتموه ^(۱۱۴).

- ۱- زه‌فکرده‌وه‌ی موسیقایی.
- ۲- زه‌فکرده‌وه‌ی واتایی.

۴. واتای شهرهنگی و واتای مهبست

مهبستان له واتای فرهنگی نمو واتا بنچینه‌یمیه، که کۆمه‌ل بۆ وشه‌کانی داناوه و له سەری رتکه‌وتوو. وه‌فی بارودۆخ و شت ده‌کات و به‌شیک واتای رسته‌ی لی پینکدیت، که بریتیه له (واتای وشه‌کان + کاریگه‌ری ریزمانی)، واتایه‌کی نه‌گۆر و بلازه^(۱۶).

واتای فرهنگی وشه بریتیه له واتای هۆشه‌کی وشه‌که و نمو واتایه‌ی که له‌گه‌ل وشه‌ی تر دا دروستی ده‌کات^(۱۷). چونکه وشه‌کانی ده‌وربه‌ری واتای تاکه وشه‌که دیار ده‌کمن^(۱۸). جا بۆ لیکدانه‌وه‌ی واتای همر وشه‌یه‌ک ده‌بی سەری نمو ده‌وربه‌ره بکری که وشه‌که‌ی تیا گوتراوه. نم جۆر ده‌ واتایه پهبسته به سیمای واتایه‌کانی که له وشه‌که‌دا کۆبۆتوه وه‌ک:

واتای مهبست له ده‌وربه‌ره وهرده‌گیریت، که واتاکه‌ی له ده‌ره‌وه‌ی واتای وشه و رسته‌کانه و باس له زۆر شت ده‌کریت، به‌لام به راسته‌وخۆی ده‌رنا‌بردیت. بۆیه زانیاری پیشتر گرنگیه‌کی زۆری هه‌یه بۆ تینگه‌یشتنی نم جۆره واتایه^(۱۹)، چونکه هیناکان به واتایه‌کی تر ده‌رده‌بردین. به‌مەش ده‌بیته (واتای هۆشه‌کی + واتایه‌کی زیاده، که که‌سی لیکده‌روه ده‌یخاته سەری)، بۆ لیکدانه‌وه‌ی نه‌مەش ده‌بیته روو له بواری (پراگماتیک) بکمین^(۲۰).

واتای پراگماتیک و واتایه‌کی نانا‌ساییه و پابه‌ندی (چالاک‌ی) و (بنه‌ما‌یه) و یا‌سا ده‌به‌زینن بۆ واتایه‌کی قوولتر، تا لیکدانه‌وه‌یه‌کی گونجاو بۆ رسته ناپه‌سندە‌کان بکریت، بۆ نمو‌وه له‌گه‌ل ده‌وربه‌ری گوتنه‌که بگوین^(۲۱). بۆ نمو‌وه کاتێ ده‌گوتی:

(چهرمی روهی هینده قایمه شمشری میری نایبری
بی به کموشی کهی ده مینتی تا قیامت نادرین)
شیخ رها/ل/۱۳۶

لیره دا (شاعیر) مبهستی مرؤفی روه قایمه. کهواته، واتای سیماتیکی بریتیه
له (واتای فرهنگی + کاریگری ریزمانی)، به لام واتای پراگماتیکی بریتیه له
(واتای سیماتیکی + واتای دهوروبهر). کهواته نه گمر واتا وه که مبهست لیکبدهینه وه
همروه که شاعر دا بووه واتای وشه کۆتایی نایه همروه که (جاحف) ده لیت: باری
واتاکان له شاعر دا جیا به له گمل وشه کان، چونکه ماناکان پهرشو بلاون^(۴۴).

۴. توانست و چالاکگی له زماندا

دوو زاراوهی چۆمکین، زانیاری کس دهریاری زمان دهستیشان ده کمن.

توانست:

نهو زانیاریه شاراویه، که (قه کمر) دهریاری زمانه کهی دهیزانی و له
رینگیایه ده توانی گه یاندن بینتته ناروه و ژماره به کی بی سنور رسته به رههم بینتی.
رسته گونجاوه و نه گونجاوه کان له یهک جیا بکاتمه وه. که یاساکانی به کارهینانی زمان
ده گرتیموه، که هر له منالییموه له میشکیدا تۆمار ده کری، سه بارهت به شاعیر
بریتیه له به کارهینانی توانستی زمان به نامانجی گه یاندن له بارودۆختیکی دیار^(۴۵).
داهینان کردن، واته به کارهینانی یاسازمانیه کان له دهوروبهرتکی نویدا.

چالاکگی:

بریتیه له تیگه بيشتنی زمان و کردنه وهی کۆد، که ده که ویتته سمر خوتنهر و
لیکدانه وهی گونجاوه بو رسته ناپه سنده کان، تا کو له گمل دهوروبهری گوته که
بگورجین^(۴۶) که له لیکدانه وهی زمانی شاعر دا به دیده دکریت.

۵. بنه‌ماگلی هاریکاری لای گرایس،

به بۆچووئی (گرایس) بنه‌مایه‌کی هاریکاری همه له نیوان (سه‌کمر و گوئگر)، که ناخاوتنه‌که هه‌لده‌سووپینتی. سه‌کمران هه‌لده‌دهن، که راست بلین و زانیاریه‌کی وا بدن تا راده‌یه‌ک روون و گونجاو بیټ و پینداویستییه‌کانی گوئگر بیټینه دی. بنه‌مای هاریکاری نه‌خسه کیشانیته‌که بۆ نه‌وهی ناخاوتن شیره‌ی فوونمی وهریگری. (گرایس) چوار بنه‌ما ده‌ستیشان ده‌کات، که هر یه‌که‌یان چهند یاسایه‌کی ره‌وشتی ده‌گریته‌وه:

- ۱- چهندیتی: بری زانیاری گوتنه‌کان ده‌گریته‌وه، که ده‌بی زیاد له پیوست نه‌بی.
- ۲- چۆنییتی: نابی گومانته له راستی گوتنه‌کانت هه‌بی و سه‌کانت بی به‌لگه بن.
- ۳- گونجان: گوتنه‌کانت ده‌بی گونجاو بیټ له‌گه‌ل پیوستی و داوای گوئگر.
- ۴- شتواز: گوتنه‌کات ده‌بی شتوازیکی روون و ناشکرا بیټ، واته، کورت و رینکخراو بیټ و ته‌مو مژاوی نه‌بیټ.

په‌یره‌وکردنی نهم بنه‌مایانه، نه‌وه ناگه‌می، هه‌موو کاتن سه‌کمران نهم بنه‌مایانه رچاو ده‌کمن. کاتن لهم بنه‌مایانه لاده‌دهن شتوازیکی کاریگر دیته کایه‌وه. بۆ نهم هه‌به‌سته‌ش پیوستیمان به‌ ده‌ووری ناخاوتنی سه‌کمر و گوئگر و پیروباوه‌ریان ده‌بیټ^(۴).

تومرەى نووم: لادانى واتايى له زمانى شيعردا

۱. لادانى واتايى

(نۆلمان) وا پىتاسى واتا دەكات، كه برىتييه له پميوەندى نىوان (ناو) و (ناوليتراو) ھەر گۆزانتكىش لەو پميوەنديەدا روويدات، دەبىتە گۆزان لە واتا^(۱۳۷) و داھىنانى شاعىرىش لە تەنجامى بەزاندىنى ياساكانموە دىت^(۱۳۷):

واتاي (۱) گۆل نمو واتايى كه ھەنى پىندەكۆي و لە ژيانى رۆژانە بەكاردى
(نيرگس)

واتاي (۲) چاو نمو واتايى كه شاعىر مەبەتتەى

ودك:

ھەناسەم زولفەكمى لاداو مەيلتكى نەكرد چاوى

نەسىم نەنگووت و نمو رابرد و نيرگس ھەر لە خمو داىە^(۱۳۸).

نالى ل/۱۱۳

واتە : يار لە خمو داىووە و (نالى) بە باى ھەناسەى زولفى لەسر روومەتى لاداووە، كەچى شو تىبەرى باى بەيانى ھەلىكرد (چاوى) (نيرگس) يار ھەر لە خمو داىە و بەناگا نەھاتووە. بە باوهرى (ليج) لادان نمو ناستەدەبى، كە پميوەندى نىوان قسەكم و گوئگر نەبچرىنى و گوئگر تواناي رافەكردنى ھەبىت^(۱۳۹) و لە ياساكانى گۆزاني واتا لاندات واتە، يان لە رووى نەركموە لەبەك بچن يان لە رووى روخسارەو لەبەك بچن، لىزەدا گۆلى (نيرگس) لە شىوہ لە (چاو) دەبىت، چونكە گوئتكە ناوھراستەكمى زەرەدە و پەرەكانى دەورومەرى سپىن. نمو جىھانە تايەتتەىمى كە شيعر خاوەننەبەتى، لەسر بناغەى لادانى واتايى دروست دەبى و ھەلەكان لە ژىر ھۆكارى دەروونى دان.

(باکوپسن) پټيوايه شپوهی هملېژاردنی وشه يک له نټو کومه لیک وشه، هارواتا و لسمر تمورهی جینشینی چزه تې له په نایه کدادانی نمو وشانه له تمورهی هاروشینی، ده کړی رسته يک له نمرکی په میوه نډیه موه بگوازیتمونه بؤ نمرکی نه ده بی. زمان به شپوهی زنجیره ناخواتن لسمر هیلکی راستموخؤ له دوو تموره خوی ده نوتی^(۳۲):

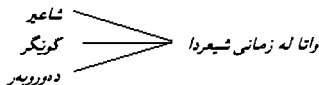
۱- تمورهی جیتشینی:

بریتیه له په میوه نډی نټوان وشه پټکپټنره کانی رسته له گمڼ وشه نادیار و له بهر ده ست نه بووه کانی نټو رسته.

۲- تمورهی هاروشینی:

بریتیه له په میوه نډی نټوان وشه دیار و له بهر ده سته کانی نټو رسته. واته، په میوه نډی واتایی ناسوی له نټوان وشه کانی چند پۆلکی ریزمانی جیاواز. هر کاتیک په میوه نډیه کمش بچړی، نمو نانا سایی و لادانی واتایی دټه کایوه.

زمانی شير له ناسی (پراگماتیک) دا لیکده دریتمونه، چونکه په میوه نډی هیما به کسی لیکده موه لیکده دریتمونه^(۳۱) و مدهستی شاعیر له شيردا له رنگای چند هیما په موه دهرده بردی^(۳۲) گوڼگریش له روانگهی شاعیر و دهوروبه ره زمانیه که هیماکان لیکده داتمونه.

واته شاعیره که چونی به کارهیتي و نمو جوړه واتاپه ددهات هه ربویمش ده لټن (واتا له دلی شاعیردایه).

۲. لادانی واتلی له زمانه شاعر:

شاعیر سمرله نوئی زمان دورست ده کاتمه لوجیکی نهو زمانه جیا به له لوجیکی زمانه ناسایی توانایه کی روهی به وشه ده دات^(۲۲) له ریگای نهم لادانانه:

۱- لادان له چه نیتی:

نه گهر به شداری (شاعیر) زیاد له پیوست بیت، نهوا نهم لادانه له نهمانیموه نیسه، به لکو بز مه به ستیکی قوولتر نهم لادانه ی به کارهیناوه، تاکو شیوازیکی کاریگهر بخولقینی وه:

پرووش له لای حملوا به حه تاکو به نهمی چنگ کهوی

بای نهوا لوللی نهوا قوتی نهوا مانه نندی حوروت

شیخ رهزا / ۱۲۸

لیزه دا شاعیر دهیتوانی به دیریک بلیت: نیستره که برسی بوو.

۲- لادان له چله نیتی:

قهی ناراست و بی به لکه ده گریتموه، که له گهل واقعدا ناگوخی و به چه مند شیوه به ک ده بیت:

۱- گالته کردن:

ناخ له دس شوربای سلیمان چا ووش و قاره ی خله

نهم ده نسی ناوی گهراوه و نهم ده نسی نموتی کله

شیخ رهزا / ۱۳۵

لیزه دا شاعیر گالته به (شوربای سلیمان چا ووش) و (قاره ی خله) ده کات و به (ناوی گهراو) و (نموتی گل) ده چوتنی، که نه گونجاون له گهل واقعدا.

پ- خواستنه:

خواستنه لادانه له یاسای زمان، له پال ههست و سۆزی شاعیره وه دهرده بردریت:
له دوگمهی سینه دو تین نوتینی شتیوان

بمیانیدا سینه هی باغی ستیوان

نالی/ ۷۹

لیزه دا شاعیر (ستیوی خواستوه بو ((مهه مک)) که له شیوهی خری له بهک دهجن و
(دوگمهی سینه)ش نیشانهیه بو نهم خواستنه.

ج- ناماژه بهر کردنه

که درکه ده گرتتوه و ناماژه به بو شتیک یا که ستیک
نەخلی بالات نوو بهر به، تازه شکوفه ی کردوه

تو که (بوژی شیرت له دم دی)، نهم هه مهت که ی کردوه

نالی/ ۳۶

(بوژی شیرت له دم دی)، ناماژه به بو (هنالی) که سه که.

د- گهمگردهوه؟

کاتن یه کن کارتیکی گموره ی بکات و بهرامبهری بچووکی بکاتوه. وه ک:
نمبر زهینی دهکا رۆحم له گهژ ماچی دهست، نه ما

ده ترسیم وهک نیشام دا بلن هیجه و په شیمانم

حاجی قادر/ ۱۱۹

واتا: گیانم و دکو (نهبوو زهید)^(۳۱) بو ماچی دهست ده پارایهوه، لئوه ده ترسیم که
گیانم نیشانی یاردا له بری ماچه که ی بلن بینرخه و هیجه. لیره دا شاعیر وا نیشان
دهدا کارتیکی گموره ی کردوه، که چی بهرامبهره که ی که می دهکاتوه.

ه- زیاده دهی:

نوه به، که سه کردنه که ههئاوسانی واتایی تیدا بیت وشعی هاوواتا و زیاد ی تیا
به کار هاتیبت، وه ک:

نئی تہ لہ فی گفت و گتو، جامیعی کیزب و درۆ،

واعیزیہ نیشی تو، عاشقیہ کاری من

نالی ۸۴/۱

لہم دیرہدا زیادہرۆیی ہہیہ، چونکہ باس لہ دوو وشہ کراوہ (کیزب) و (درۆ)، کہ

ہاوواتان.

یان ہندی جار زیادہرۆیی لہ قسہ کردنہ کاندہ ہہیتت. وەك:

بہ تہریکی تہلیکی سہد ہزار نەفسی بہ کوشتن دا،

رہنسی حیلہ کاران شای قوماریازانہ، نەم ریشہ

شیخ رەزا ۱۳۴/۱

نەم دیرہ زیادہرۆییہ کی زۆری تیدایہ، چونکہ بہ جوولانەودی تەلہ ریشتک چۆن

سەد ہزار کەس بہ کوشتن دہچی؟

۳- لایان لہ گودجان:

نەوہیہ، کہ قسہ کردنہ کہ نەگوئین لہ گەل واقع. وەك:

ہموری خەفەتہ بەفری غەمی داوہ بەسەما

یا سەرسەری نوورینہ کہ لینی کردە سەما

حەریق ۱۴۴/۱

لہم دیرہ شیعرہ (خەفەت) ناشی (ہموری) ہہین و (غەم) یش (بەفری) نابی و

ناشتوانی بەسەمیدا بدی.

یان ہندی جار دوو شتی دژبەک کۆدە کرتتەوہ، وەك:

یارم لہ نەندەرۆون ہات دەستی رەقیب لہ دەستا

غەمناک و شادمانم رەحمت عەزابی ہینا

سالم ۵۸/۱

(غەمناک) و (شادمان) و (رەحمت) و (عەزاب) شتی دژبەکن و لہ گەل بە کنا کۆنابوہ.

۴- لادن له شتوان

واته قسه كړنه كه به شتوانېكي لیل دهرېږي، وهك له به كارهینانی وشهې فرهواتا و هاویښ، كه له رهوانبیزیدا له ژیر ناوی (رهگه زدوژی) به كاردیت، وهك:

خمتات فرمور كه خوشه چین و ماچین

كه ناچین لیره ، خوشه چینی ماچین

نالی / ۲۱

وشهې (خوشه) لم دیره شیره دا هاویښه و به دور واتا دیت (خوشی) كه بهرامبره كهی ناخوشیبه و (هیشق) ^(۳۴).

یان :

عمبس كوردی مه لانتیک دین دهرسن مه زهه ب و دینت

كه (قادر) خوی ده زانی، له سر كام مه زهه ب و دینم

كوردی / ۱۰۱

لیره دا وشهې (قادر) جوړه لیلیه کی تیدایه نازاندی ناخو مه به ستی شاعیر

(قادر) ی تمریقمه، كه سالم خوی له سر ی بووه، یان (شیخ عبدالقادی گمیلانی) به ،

یان (خوایه) یان نمو (قاله) به، كه له شیره گانیدا باسی ده كات ^(۳۵).

نتیجہ:

۱. داہینان تائبہ کی زمانہ کی زمانہ شاعرانہ زیارت ہر جہت سے دہیت، کہ داہینان کی پینکھاتی دہرونی تاکہ کہیہ و ہمت و سوزی تیا رہنگ دہ داتہ۔
۲. زمانی شاعرانہ کی خواہی و دورستکاروہ و لہ سرووی زمانی ناسایہ وہیہ و شاعران بز وروژاندن و بزواندن ہمت بہ شیوہ کی ناسایہ ماصہ لہ گہل و شہدا دہ کم و دوو شت زہ قدہ کرتہ وہ: (موزیقا) و (واتا)۔
۳. لہ زمانی شاعرانہ پیوہندی ناسایہ نیوان (ناو-ناولینراو) دہ پچری و بہ مہش لہ پیوانہی ناسایہ زمان دہ دہ چی و شتیک دہ گوتری و مہبت شتیک تہ۔
۴. لادانی واتایی دیار دہیہ کی زہ قدہ لہ زمانی شاعرانہ لہ بی ناگایی نیہ، بہ لکو بز مہبت شتیک قوول و سہر نچراکتشان و رازاندنہ بہ کار دیت۔
۵. لیکدانہوی زمانی شعر لہ ناسی پراگماتیکدا دہی و پیوستی بہ چالاکیہ تاکو داہینان و لیکدانہویہ کی گونجاو بز رستہ ناپسندہ کان بیتہ ناراوہ۔
۶. شاعرانہ فرہ واتایی و لیکدانہوی بہ نزیکراوی دہیت، چونکہ دورہ لہ دہروویہری ناخاوتن۔

پہر اوینہکان

- (۱) اسماعیل ملحم: ۲۰۰۳: ۹۔
- (۲) نوال محمد عطیہ: ۱۹۷۵: ۲۱۔
- (۳) میخال زکریا: ۱۹۸۳: ۳۰۔
- (۴) اسماعیل ملحم: ۲۰۰۳: ۹۔
- (۵) خلیل ابراہیم العتیہ: ۱۹۸۶: ۲۰۔
- (۶) شکرئ محمد عیاد: ۱۹۸۸: ۷۲۔
- (۷) محمد رچا شفیعی کدکنی: ۱۳۷۸: ۹۔

- (٨) د. صلاح فضل: ١٩٨٧: ٣٧٨.
- (٩) احمد امين: النقد الادبي: ١٩٨٣: ٥٧.
- (١٠) عبدوخلخالق يمعقوي: ٢٠٠١: ٢٦.
- (١١) ديل كارنجي: د.ت: ١٨٣.
- (١٢) ميديا: ١٩٩٨: ١٧٨.
- (١٣) مصطفى مندور: ١٩٧٤: ١٨٣.
- (١٤) عبدوخلخالق يمعقوي: ٢٠٠١: ٢٧.
- (١٥) نور الهدى لوشن: ١٩٩٥: ٨٣.
- (١٦) جوليا اس فالك: ١٣٧٧: ٣٥٧.
- (17) Jean Aitichison: 1993:81
- (18) Ellis: 1970:81
- (١٩) جمعه سيد يوسف: ١٩٩٠: ٢٠.
- (20) Leach: 1996:5.
- (21) Diane Larsen, Freeman: 1980:77
- (٢٢) ابي اسحاق القيرواني: ١٩٩٦: ١٢.
- (٢٣) ميشال زكريا: ١٩٨٣: ٢٦١.
- (24) Diane Larsen, Freeman: 1980:77
- (٢٥) اف.ار. بالمر: ١٩٨١: ٢٠٠.
- (٢٦) ستيفن نزلمان: ١٩٧٢: ١١٢.
- (٢٧) حاتم صطر: ١٩٨٨: ٧.
- (٢٨) مارف خمزنده دار: ١٩٧٧: ١١٣.
- (٢٩) محمد معروف فتاح: باينيكي بلاونه كراوه: ٢٧.
- (٣٠) عبدالقادر هني: ١٩٩٧: ٢٤٠.
- (٣١) ا.ب. فولكس: ١٩٨٦: ٣٤.

(۳۲) محمد عزام: ۱۹۹۴: ۱۵۴.

(۳۳) خانزاد علی قادر: ۲۰۰۴: ۲۴.

(۳۴) نهبوو زهید پالوانی مهقاماتی حمیرییه و بز سوالکردن به شاعر دهپارایهوه.

(۳۵) بروانه: (علاءالدین سجادی)، خوشخوانی ۱۹۸۶ ل: ۱۲۷.

(۳۶) ابراهیم احمد شوان: ۱۹۹۹: ۹۴.

سەرچاوهكان:

A. به گردهی:

۱. نهورهجمانی حاجی مارف، (۱۹۷۵) وشعی زمانی کوردی، بهغدا.
۲. نهورهجمانی حاجی مارف، (۱۹۸۶) چهند کیشهیهکی زمانناسی، گ، کوری زانیاری عیتراق دهستی کورد، بهرگی (۱۵) بهغدا.
۳. بیتخان عبدالله سعید (۱۹۸۹) واتاسازی وشه، نامهی ماجستیر، کولیی ناداب، زانکزی سهلاهددین، همولیر.
۴. سهلام ناوخوش (۲۰۰۵) پوختهیهک دهبارهی زمانناسی (میژووی بونیاتگمیری، چۆمکی)، همولیر.
۵. سهلام ناوخوش (۲۰۰۵) پوختهیهک دهبارهی زمانناسی، چاپی بهکهم همولیر.
۶. شیخ محمدی خال (۱۹۵۷) پهندی پیشینان، بهغدا.
۷. فیان سلیمان حاجی (۲۰۰۱) ریکموتن له شیهی ژوورووی زمانی کوردیدا، نامهی ماستر، زانکزی سهلاهددین، همولیر.
۸. عبدالله عزیز محمد (۱۹۹۰) گۆزانی واتای وشه له زمانی کوردیدا، نامهی ماستر، کولیی ناداب، زانکزی سهلاهددین، همولیر.
۹. عبدهولخالق بهعقوبی (۲۰۰۱)، نهرکی نهدهبی زمان له شعری کلاسیکی کوردیدا، راسان، ژ: ۵۷، همولیر.

۱۰. عزالدین مصطفی رسول (۱۹۷۹) لیکۆلینهوهی نهدهبی فۆلکلۆری کوردی ب: ۲: بهغدا.
۱۱. علاءالدین سجادی (۱۹۸۶) خوشخوانی، چاپخانهی زانکۆی سه لاهه ددین.
۱۲. کلودجرمان ورمیون روبلان، (۲۰۰۶)، واتاسازی، وهرگیتراهی، یوسف شریف سعید چاپخانهی وهزارهتی پمرودرده، همولتیر.
۱۳. محمد مهحوی (۲۰۰۱)، زمان و زانستی زمان، سه رهتایهک بۆ زانستی زمان، بهرگی بهکهه، دهزگای پهخش و چاپی سهردهه، سلیمان.
۱۴. محمد معروف فتاح (۱۹۸۵) شتوازی ناخواتن له ناو نافرتهی سلیمانیدا، رۆشنیری نوی، ژ (۱۰۷) بهغدا.
۱۵. محمد معروف فتاح (۱۹۸۶) سنوور و بنهها و سهرکهکانی کۆزمانهوانی، گ. رۆشنیری نوی، ژ (۱۱۲) بهغدا.
۱۶. محمد معروف فتاح، (۱۹۹۰) زمانهوانی، زانکۆی سه لاهه ددین، همولتیر.
۱۷. محمد معروف فتاح، (۱۹۸۵)، شتوازی ناخواتن له ناو نافرتهی سلیمانیدا، رۆشنیری نوی، ژ/ ۱۰۷، بهغدا.
۱۸. محمد معروف فتاح، (۱۹۸۵)، هتیاکاری و زمانهوانی، گ/کاروان، ژ/ ۲۸، همولتیر.
۱۹. محمد مهعروف فهتاح (۱۹۸۶)، دیسان نیدیهم، پیناچوونوهی له بهر رۆشایی زمانهوانی دا. گ. کۆپی زانیاری عیراق، دهستهی کورد، بهرگی (۱۵) بهغدا.
۲۰. محمد مهعروف فهتاح (۱۹۹۰) زمانهوانی، زانکۆی سه لاهه ددین، همولتیر.
۲۱. محمد مهعروف فهتاح (۱۹۹۲) باس له جۆرتیک له رسته، گ. رۆشنیری نوی، ژماره (۱۲۸)، بهغدا.
۲۲. میدیا (۱۹۹۸) سه رهتایهکی زمانناسی، بهرگی بهکهه، سلیمان.

٢٣. وريا عمر امين (١٩٩٥) ليلى له ريزماندا، كوفارى رۆشبيرى نوى، ژماره ١٣٦.
٢٤. يونئيل يوسف عمزير & سلمان داود نهلواستى & عبدلولوهاب نهلنجم، (١٩٨٤) ودرگيرانى نعهبى، ودرگيرانى: غازى فاتح وميس، چاپخانهى زانكوى سلاحددين، هوليتير.

B. به عربي:

سرجاره كان:

١. أ.ب. فولكيس، (١٩٨٦)، الأدب والدعاية. ترجمة: موفق الحمداني، دار الشؤون الثقافية، بغداد.
٢. ابن رشيقي (١٩٧٢) العمدة، تحقيق محمد محي الدين عبدالمحميد، ج/١، ط/٤، دار الجليل، بيروت، لبنان.
٣. ابي اسحاق ابراهيم المصري القيرواني (١٩٩٦) على محمد البجادي ط/٢، دار الفكر العربي، دمشق، زهر الاداب وثمر الالباب.
٤. ابي الفرج قدامة بن جعفر، (١٩٦٣)، نقد الشعر، تحقيق كمال مصطفى، مكتبة خانضي، مصر، المشى بغداد.
٥. احمد امين (١٩٨٣) النقد الادبي، مكتبة النهضة المصرية، ط/٥ القاهرة.
٦. احمد مختار عمر (١٩٨٢) علم الدلالة، ط/١ مؤسسة الفليح للطباعة والنشر، النقرة، الكويت.
٧. اسماعيل ملحم (٢٠٠٣) التجربة الابداعية، دراسة في سيكولوجية الاتصال و البداع، منشورات اتحاد كتاب العرب، دمشق.
٨. اف.ار. بالمر (١٩٨٥) علم الدلالة: ترجمة: مجاشطة، مطبعة العمال المركزية، بغداد.
٩. بير جيرو، (١٩٩٢) علم الدلالة، ترجمة، مندر عياشي، ط/١ دمشق.

١٠. تيريس مورر و كريستين كارانغ (١٩٩٨) فهم اللغة نحو علم اللغة لل بعد
ضومسكى ت/حامد حسين الهجاج، دار الشؤون الثقافية و العلمية، بغداد.
١١. جان كوهن، (١٩٨٦) بنية اللغة الشعرية، ت/، محمد الوالي و محمد العمري، دار
البيضاء، المغرب.
١٢. جمال رشيد & فوزى رشيد (١٩٩٠) تاريخ الكرد القديم، جامعة صلاحالدين.
اربيل.
١٣. جمعة سيد يوسف، (١٩٩٠) سيكولوجية اللغة و المرض و العقلي، سلسلة عالم
المعرفة، سلسلة (١٤٥)، الكويت.
١٤. جودث جرين (١٩٩٣) علم اللغة النفسى تشومسكى و علم النفس ترجمة: د.
مصطفى التونى، الهيئة المصرية العامة للكتاب.
١٥. جون لاينز، (١٩٦٨) علم الدلالة، ترجمة: مجيد الحلیم الماشطة، حلیم حسين فالخ،
كاظم حسين باقر، بصره.
١٦. جون لاينز، (١٩٨٧) اللغة و المعنى و السياق، ترجمة: عباس صادق الوهاب،
بغداد.
١٧. حاتم صالح الضامن، (١٩٨٩) علم اللغة، بغداد.
١٨. حاتم صكر، (١٩٨٨) الشعر العربى عند نيهائيات القرن العشرين، تحديث النقد
الشيعرى دار الحرية للطباعة بغداد.
١٩. حاكم مالك لعيسى (١٩٨٠) الترادف في اللغة — بغداد
٢٠. خليل ابراهيم العطية، (١٩٨٦) التركيب اللغوى لشيعر السياب، دار الشؤون
الثقافية العامة.
٢١. داود عبدة، (١٩٨٤) دراسات في علم اللغة النفسى، ط/١، كويت.
٢٢. ديل كارنجي، (د.ت.)، التأثير في الجماهير عن طريق الخطابة، ترجمة: رمزي عيسى
و عزت فهيم صالح، دار الفكر العربى..

٢٣. رمضان عبدالتراب (١٩٨٢) مدخل الى علم اللغة و مناهج البحث الغوي، ط:١، القاهرة.
٢٤. ستيفن اولمان، (١٩٨٦) دور الكلمة في اللغة، ترجمة: كمال محمد بشير، مكتبة شباب. بغداد.
٢٥. شكري محمد عياد، (١٩٨٨)، اللغة الأبداع، مبادي علم الاسلوب العربي، ط/١.
٢٦. صلاح فضل، (١٩٨٧) نظريات البنائية في النقد الادبي، ط/٣، بغداد.
٢٧. صلاح فضل، (١٩٨٥) علم الاسلوب مبادئه واجراءاته، دار الأفاق الجديدة، بيروت.
٢٨. عادل فاخوري، (١٩٨٩) اقتضاء في التداول اللساني، مجلة عالم الفكر، مجلد (٢٠)، عدد/٣ ج/٧ كويت.
٢٩. عبدالحميد حسن الالفاظ اللغوية خصائصها و انواعها.
٣٠. عبدالقادر هني، (١٩٩٧) اللسانيات البنوية في مطلع القرن العشرين، فردينان دي سوسير نموذجاً، مجلة، اللغة الأدب، العدد(١١) الجزائر ص٢١٨.
٣١. عزمى اسلام، (١٩٨٥) مفهوم المعنى دراسة تحليلية، حوليات كلية الآداب، الحولية السادسة، جامعة الكويت.
٣٢. كلود جرمان وريمون روبلان، (١٩٩٤) ترجمة: نورالهدى لوشن، دار الفاضل، دمشق.
٣٣. م.م. لويس (١٩٥٩) اللغة في المجتمع، ت، تمام حسان، دار احياء الكتب العربية
٣٤. محمد الصادق العيفي (١٩٧٨) النقد التطبيقي والموازنات، مؤسسة الحانجي، مصر.
٣٥. محمد عزام، (١٩٩٤) التحليل الأسني للآداب، دمشق.
٣٦. محمد علي الخولي، (١٩٩١) معجم علم اللغة النظري، (انكليزي-عربي)، بيروت، لبنان.
٣٧. محمد محمد يونس علي، (١٩٩٣) وصف اللغة العربية دلاليا، جامعة فاتح، ليبيا.

٣٨. مصطفى فهمي (د.ت) مجالات علم النفس، دار المصر للطباعة، مصر.
٣٩. منقرع عبد الجليل، (٢٠٠١) علم الدلالة أصوله ومباحثه في التراث العربي، دمشق.
٤٠. موفق الحمداني، (١٩٨٢) اللغة وعلم النفس، بغداد.
٤١. ميشال زكريا، (١٩٨٠) اللسانية علم اللغة الحديث، المبادئ والاعلام، بيروت.
٤٢. ميلكا افيتشر، (١٩٩٦) اتجاهات البحث اللساني، سيد عبدالعزيز مصلوية & وفاء كامل فايد، بغداد.
٤٣. نعموم جومسكي، (١٩٨٥)، جوانب من النظرية النحو، ترجمة: مرتضى جواد باقر، موصل.
٤٤. نوال كريم زرزور (١٩٨٩) ابن جنس وعلم الدلالة، رسالة ماجستير، كلية الاداب، جامعة المستنصرية.
٤٥. نوال محمد عطية (١٩٧٣) علم النفس اللغوي، ط/١، مكتبة انجلو المصرية.
٤٦. نورالهدى لوشن، (١٩٩٥) علم الدلالة، دراسة وتطبيقاً، ط/١، بنغازي، ليبيا.
٤٧. هندسون، (١٩٨٧) علم اللغة الاجتماعي، ترجمة: محمود عبدالغني عياد، مراجعة وتقديم عبدالامير الاعسم، بغداد.
٤٨. وفاء محمد كامل، (١٩٩٧) البنيوية في اللسانيات، مجلة عالم الفكر، مجلد، (٢٦) العدد (٢٢) ص ٢٣٦-٢٣٧ كويت.
٤٩. يحيى احمد، (١٩٨٩)، الاتجاه الوظيفي ودوره في تحليل اللغة، مجلة عالم الفكر، مجلد (٢٠) عدد ٣، كويت.

C. به فارسي؛

١. جوليا. آس. فالك (١٣٧٧) زبان شناسي و زبان، بررسي مفاهيم بنيادي زبان شناسي، ت/ خسرو غلاميلي زادة ض./ ٥٠ تهران.
٢. محمد رجا شفيق كدكني، صور خيال در شعر فارسي، چاپ هفتم، نشر آگه، تهران، ١٣٧٨ (١٩٩٩).

1. Adrian, Akmajian, RICHARD. A. demers. Robert. M. harnich, (1984) "Linguistics An Introduction to Language and Communication" The MIT press, Cambridge, London 2nd Edition
2. Ausitin, L.(1972) Performative-Contrastive Oxford. Univ Press
3. Chomsky Noman (1965) Aspects of the theory of syntax . Cambridge mass. the mit press
4. Crystal, D.(1991) A Dictionary of Linguistics and Ponnetics.Cambredge
5. Diane Larsen, Freeman (1980). "(Discourse Analysis in Second Language, Research" new bury House U.S.A.
6. Ellis, J. (1970) "On Contextual Meaning" in Bazell, C, E etal (Eds) in Memory of J.R. Firth Longman.
7. Finch.G.(1998):How to study linguitics, London
8. Formkin&Roman,) 1983(, An-Introduction to Language, Therd edn, Holt Saunders, international Editions.
9. Fowler, R, (1981), An Introduction to the transformational syntax, 4th, edition, Rontledge and Kegan Paul, Ltd. London.
10. Fromkin, V, and Roman, R. (1983) "An-Introduction to Language" Therd edn. Holt Saunders ,international Editions.
11. Harthman, R, R.and Stor, F, C. (1976), Dictionary of Language and Linguistics, London.

12. Jean Aitichison, (1993) "Linguistics" Great Britain, Hodder
dstonghton
13. Jean Stilweell peccei (1999) "Pragmatics" London.
14. Jerrold J. Katz, Jerry A. Fodor The Structure of a Semantic
Theory Language, Vol. 39 ,No. 2 (Apr. - Jun. ,1963), pp. 170-
210.
15. Leech, G. (1996) "Principles of Pragmatics" London
Longman.
16. Leech. G. (1975) "Semantics" Great Briton, London.
17. Levinson, S.C.(1997)"Pragmatics" Cambridge. University
press
18. Levinson, S.C.(1997)"Pragmatics" Cambridge. University
press.
19. Lyons J (1968) "Introduction to Theoretical Linguistics"
Cambridge University, press, London and New York
20. Lyons J (1977) "Introduction to Theoretical Linguistics"
Cambridge University, press ,London and New York
21. Palmer F.R.(1981) "Semantics" Cambridge University, press
Cambridge.
22. Pier Guiraud (1964) la Semantiqus, presses Universitaires De
France paris.
23. Trask, R, L.(1998) A Dictionary of Gramatical Terms in
Linguistics, London

سەرچاوەکانی که نمونه‌ماکنام لیۆهرگرتووێ:

١. ماریف خەزەندەدار، (١٩٧٧) دیوانی نالی و فەرھەنگی نالی، بەغدا.
٢. محەد نوری عارف، (١٩٨١) تینکستی نەدەیی کوردی (ھۆنراوە)، ب/١ لێمانی.

ڕۆژنامەکانی که نمونه‌ماکنام لیۆهرگرتووێ:

١. (بەگرتوو) (٢٧٣/٥) لە (٢٠٠٠/١/٢٨).
٢. (برایەتی) (٣٠٩٩/٥) لە (٢٠٠٠/٥/٢٨).
٣. (برایەتی) (٣١٨٣/٥) لە (٢٠٠٠/٩/١٦).
٤. (میدیا) (١٠١/٥) لە (٢٠٠١/٨/١).
٥. (میدیا) (٩٥/٥) لە (٢٠٠١/٥/١٦).
٦. (دەنگی میلەت) (١٥٣/٥) لە (٢٠٠٣/٣/١).
٧. (باسەرە) (٢٨/٥) لە (٢٠٠٣/٢/٥).
٨. (جەماوەر) (٥٣/٥) لە (٢٠٠٣/١١/٣).
٩. (نەمرۆ) (٢٩/٥) لە (٢٠٠٣/٨/٢٠).
١٠. (باسەرە) (٢٠/٥) لە (٢٠٠٣/٩/١٠).
١١. (خەبات) (١٤٣٥/٥) لە (٢٠٠٤/٥/١٢).